

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАРИНА ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 347.965.42.

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ:

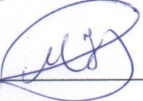
ПРИРОДА, ВИДИ ТА МОДЕЛІ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань: 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів мають посилання на відповідне джерело

Ю. Ю. Марина

Науковий керівник: Горелова Вероніка Юріївна, к.ю.н., доцент

Київ-2026

АНОТАЦІЯ

Марина Ю.Ю. Медіація як засіб врегулювання конфліктів: природа, види та моделі – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Київ. 2026.

Необхідність дослідження медіації як сучасного інституту врегулювання конфліктів зумовлена трансформацією правової системи України, реформуванням правосуддя, зростанням навантаження на судові органи та потребою адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Додаткової актуальності цій проблематиці надають конституційні положення, зокрема ст. 124 Конституції України, яка закріплює виключність здійснення правосуддя судами, що водночас актуалізує потребу у розвитку альтернативних процедур врегулювання спорів.

У дисертаційному дослідженні розкрито теоретичні, нормативні, інституційні та культурно-правові засади імплементації медіації, а також проаналізовано міжнародні моделі її застосування, зокрема в Нідерландах, Німеччині, Норвегії, Австралії, США та Канаді. При цьому враховано досвід Нідерландів щодо державної підтримки медіації, а також практику Канади у сфері сертифікації медіаторів, що суттєво підвищує практичну цінність запропонованої концепції.

У роботі досліджено історичні витоки медіації, простежено її еволюцію від давніх примирних процедур до сучасного автономного правового інституту, а також охарактеризовано ключові принципи медіації, зокрема добровільність, нейтральність, конфіденційність і рівність сторін, та моделі її інтеграції у судові й позасудові процедури. Виявлено історичну неперервність інституту медіації – від громадських практик самоврядування та звичаєвого права до сучасних інструментів альтернативного врегулювання спорів, що

свідчить про органічний характер медіації для української правової культури та спростовує уявлення про її «імпортований» характер.

Проаналізовано особливості застосування медіації у сімейних, трудових, адміністративних, цивільних, комерційних і корпоративних спорах, а також у сфері інтелектуальної власності. Доведено потенціал цього інституту для формування культури мирного врегулювання конфліктів і обґрунтовано доцільність використання медіації насамперед у сфері приватноправових спорів, зокрема сімейних, корпоративних та у сфері інтелектуальної власності. Встановлено, що сімейна медіація є ефективним і конструктивним способом врегулювання конфліктів поза межами судового розгляду, тоді як застосування медіації у корпоративних спорах і спорах щодо інтелектуальної власності сприяє ефективному управлінню конфліктами та належному захисту прав і законних інтересів сторін.

Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у формуванні сучасної концепції медіації як самостійного способу врегулювання приватноправових спорів і визначенні шляхів її правової імплементації в Україні. Проаналізовано специфіку національного контексту, в якому поступово зростає суспільний і професійний запит на альтернативні механізми врегулювання спорів як відповідь на перевантаженість судової системи та потребу у більш гнучких формах правового діалогу.

Водночас встановлено, що формування повноцінної інфраструктури медіації стримується відсутністю низки ключових інституційних складових, зокрема неврегульованістю стандартів професійної підготовки медіаторів, браком єдиного реєстру фахівців, який забезпечував би прозорість і контроль якості надання медіаційних послуг, а також фрагментарністю законодавчої бази, що наразі не формує цілісного нормативного середовища для розвитку цього інституту. Додатковим стримувальним чинником є нестача системних механізмів популяризації медіації, без яких рівень суспільної довіри та обізнаності щодо можливостей цієї процедури залишається обмеженим. У

сукупності зазначені обставини окреслюють комплекс структурних викликів, що потребують узгодженого державного та професійного реагування.

Доведено доцільність запровадження інтегрованої судової моделі медіації як такої, що концептуально узгоджується з національним процесуальним середовищем і здатна забезпечити реальний баланс між судовим розглядом та позасудовим врегулюванням спорів. Установлено, що застосування цієї моделі не лише сприяє оптимізації навантаження на судову систему шляхом зменшення кількості справ, які потребують повноцінного судового розгляду, а й створює передумови для поступового формування культури конструктивного діалогу між сторонами конфлікту. Підкреслено, що інтеграція медіаційних процедур у структуру судочинства виступає ефективним інструментом підвищення якості правосуддя, водночас стимулюючи розвиток відповідального та кооперативно орієнтованого правового мислення.

Обґрунтовано необхідність подальшої інституціоналізації професійної діяльності медіаторів як ключової передумови сталого й передбачуваного розвитку медіаційної практики в Україні. Наголошено, що йдеться не про формальне первинне включення професії «медіатор» до Національного класифікатора професій, а про оновлення та систематизацію вже наявних у ньому професійних позицій, пов'язаних із медіаційною діяльністю (зокрема, нині передбачені лише такі категорії, як «трудоий медіатор» та «фахівець з розв'язання соціальних конфліктів»), а також про подальше нормативне закріплення нових спеціалізацій відповідно до розвитку практики. Запровадження й удосконалення системи сертифікації розглянуто як інструмент забезпечення належного рівня професійної компетентності медіаторів і захисту учасників медіації від надання неякісних послуг. Водночас акцентовано на необхідності формування прозорих механізмів обліку та контролю професійної діяльності медіаторів, що сприятиме зміцненню довіри до інституту медіації як у публічній, так і в приватній сферах.

Окреслено освітній вимір становлення та розвитку інституту медіації, в межах якого інтеграція спеціалізованих навчальних курсів до програм юридичних факультетів розглядається не лише як додатковий освітній компонент, а як інструмент формування нової культури правничої практики. У цьому контексті підкреслено значення системної підготовки фахівців соціальної роботи, здатних ефективно працювати з конфліктами в умовах складної комунікативної взаємодії. Обґрунтовано необхідність створення спеціалізованих освітніх програм, орієнтованих на потреби вразливих груп населення, що розглядається як окремий структурний елемент розвитку медіації, оскільки саме такі програми здатні надати їй функцію не лише процедури врегулювання спору, а й механізму посилення автономії та соціальної захищеності відповідних категорій осіб.

Сформульовано розгорнуті пропозиції щодо вдосконалення державної політики у сфері впровадження та інституціоналізації медіації. Зокрема, обґрунтовано доцільність розроблення національної програми розвитку медіації, яка б визначала стратегічні орієнтири, забезпечувала узгодженість нормативних, освітніх та інфраструктурних рішень і створювала умови для системного розширення практики мирного врегулювання конфліктів. Окрему увагу приділено необхідності формування мережі територіальних і спеціалізованих центрів медіації, здатних забезпечити доступність відповідної процедури на місцевому рівні, а також у сферах, де конфлікти характеризуються підвищеною соціальною або економічною значущістю. Додатковим елементом запропонованої політики визначено проведення регулярних інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на підвищення рівня довіри до медіації та формування суспільного розуміння її потенціалу.

Установлено, що медіація відіграє важливу роль у трансформації правової культури України, забезпечуючи поступовий перехід від конфронтаційної моделі правосуддя до діалогової парадигми, яка ґрунтується на взаємній відповідальності сторін, відновленні порушених правовідносин та

досягненні балансу інтересів у процесі врегулювання спорів. Наголошено, що зазначена трансформація не обмежується процедурними змінами, а охоплює глибинні ціннісні орієнтації правової системи, формуючи підґрунтя для більш зрілої та гуманістично спрямованої правової практики.

На підставі узагальнених результатів дослідження запропоновано комплексну авторську модель імплементації медіації в Україні, що складається з п'яти взаємопов'язаних вимірів: нормативного, інституційного, освітнього, культурно-правового та практичного (державно-політичного).

Сформульовано авторське визначення медіації як інституційно та комунікативно організованого процесу добровільної взаємодії сторін конфлікту в нейтральному фізичному або цифровому просторі, структурованому з метою забезпечення процесуальної рівності, безпеки та повноцінної реалізації комунікативних можливостей учасників, за посередництва спеціально підготовленого суб'єкта, функція якого полягає не у вирішенні спору замість сторін, а у створенні умов для їх усвідомленого, ціннісно вмотивованого та соціально відповідального узгодження позицій. Визначено основні моделі та принципи медіації, розкрито її процедурні параметри. Виявлено системний дисбаланс між потребами правозастосовної практики та нормативною невизначеністю, що ускладнює сталий розвиток інституту медіації.

Обґрунтовано, що професійна відповідальність медіаторів, інституційна інтеграція освітніх програм та вплив культурно-правових чинників формують підґрунтя для поступової трансформації правової свідомості, надаючи їй більш зрілий та орієнтований на діалоговий формат взаємодії характер. Розкрито етичні аспекти процедури медіації, зокрема вимоги щодо забезпечення конфіденційності та запобігання конфлікту інтересів, що підкреслює комплексний підхід до розвитку інституту та його практичну значущість для національної системи правосуддя.

Виявлено доцільність запровадження багаторівневої моделі професійної підготовки медіаторів, яка здатна істотно підвищити стандарти надання

медіаційних послуг і рівень довіри до професії шляхом установа чітких критеріїв якості та прозорості. Запропонована модель включає базовий, поглиблений та спеціалізований рівні підготовки, а також передбачає відповідні зміни до чинного законодавства.

Констатовано, що цифровізація правових процедур і зростання складності сучасних комунікативних конфліктів зумовлюють потребу в оновленні інституційних підходів до здійснення посередництва, зокрема через переосмислення ролей і функцій учасників медіаційного процесу. У цьому контексті запропоновано концепт «цифрового медіатора» як нового типу посередника, діяльність якого спрямована на структурузацію взаємодії сторін, управління цифровими інструментами комунікації та забезпечення процедурної цілісності медіації в онлайн-середовищі.

Констатовано, що класична сітка медіації Л. Рискіна, побудована на двох координатах – ролі медіатора та предметі його втручання, виявляє обмежену аналітичну спроможність в умовах цифрової трансформації медіаційних процедур. Обґрунтовано доцільність її концептуального розширення шляхом введення третьої осі, яка відображає технологічний модус здійснення медіації (офлайн, гібридний, цифровий, із використанням інструментів штучного інтелекту). Запропоновано авторську мультимодальну просторову сітку медіації формату 3D+, що долає статичність класичної моделі та інтегрує аксіологічний вимір як самостійну змінну медіаційного процесу.

Встановлено, що метамоделі медіації, розроблені Н. Александер, традиційно інтерпретуються як автономні типи – регулятивна, фасилітативна, трансформативна, експертна та традиційна медіація, що ускладнює їх системну інтеграцію. Запропоновано розглядати зазначені метамоделі як взаємопов'язані шари єдиної мультимодальної системи, у межах якої, зокрема, трансформативна медіація корелює з аксіологічною віссю, а експертна – з оцінним виміром. Авторська концепція полягає в інтеграції метамоделей у тривимірну систему медіації як підмодусів, що активуються залежно від ціннісних, процедурних та технологічних параметрів конкретного спору.

Констатовано, що класифікація посередництва за статусом медіатора, запропонована І. Ясиновським, обмежується професійними та інституційними формами й не враховує появу нових технологічних суб'єктів. Обґрунтовано необхідність доповнення цієї типології новим статусом – «цифровий медіатор», який може функціонувати у формі AI-помічника або онлайн-платформи. Запропоновано авторське положення, згідно з яким статус посередника в сучасній медіації набуває не лише професійного, а й технологічного характеру, що істотно змінює уявлення про суб'єктність у медіаційному процесі.

Виявлено, що традиційний поділ медіації на позасудову та судову, розроблений Н. Грен, не охоплює потенціалу цифрових механізмів закріплення досягнутих домовленостей. Запропоновано розширити цю модель шляхом урахування смарт-контрактів і цифрових угод, здатних автоматизовано забезпечувати виконання результатів медіації. Авторським внеском є формування концепту «цифрової присудової медіації», у межах якої медіаційні угоди набувають юридичної сили через використання блокчейн-технологій або інструментів AI-верифікації, що трансформує саму природу взаємозв'язку між медіацією та правозастосуванням.

Подальшого розвитку набули положення щодо професійної відповідальності медіаторів, освітньої інтеграції та культурно-правових чинників як фундаменту трансформації правової свідомості. Виокремлено культурно-правовий вимір як ключовий чинник формування довіри до альтернативних процедур врегулювання спорів. Доведено, що національна програма розвитку медіації має стати базовим інструментом модернізації системи правосуддя, а проведення медіації доцільно здійснювати у строки, що не перевищують трьох місяців, із чітким визначенням стадій процедури: ініціювання (пропозиція), укладення договору про проведення медіації, здійснення процедури, укладення та виконання медіаційної угоди, припинення медіації. Аргументовано необхідність розширення переліку професій у Національному класифікаторі професій шляхом виокремлення професії

медіатора, а також запровадження Єдиного державного реєстру медіаторів України як інструмента прозорості, контролю професійної діяльності та формування суспільної довіри за аналогією з Єдиним реєстром адвокатів України.

Ключові слова: медіація, альтернативне врегулювання спорів, конфлікт, права людини, етика медіатора, процедурна справедливість, правосуддя, культурно-правовий вимір, відповідальність медіатора, правова культура, міжнародний досвід, трансформативна медіація.

ABSTRACT

Marina Yu. Yu. Mediation as a means of conflict resolution: nature, types, and models – Qualification scientific work, manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law” (Field of Knowledge 08 Law). “KROK” University. Kyiv. 2026.

The necessity of researching mediation as a modern institution for conflict resolution is conditioned by the transformation of Ukraine’s legal system, the reform of the judiciary, the increasing workload of judicial bodies, and the need to adapt national legislation to European standards, as well as by constitutional provisions, in particular Article 124 of the Constitution of Ukraine, which enshrines the exclusivity of the administration of justice by courts and simultaneously highlights the need for the development of alternative dispute resolution procedures.

The dissertation research elucidates the theoretical, regulatory, institutional, and cultural-legal foundations of the implementation of mediation, as well as international models of its application, in particular in the Netherlands, Germany, Norway, Australia, the United States, and Canada. The study takes into account the experience of the Netherlands regarding state support for mediation and Canada’s practice of mediator certification, which enhances the practical value of the proposed concept.

The study examines the historical origins of mediation, its evolution from ancient conciliatory procedures to a modern autonomous institution, the key principles (voluntariness, neutrality, confidentiality, and equality of the parties), and models of integration into judicial and extrajudicial processes. The historical continuity of the institution of mediation has been identified—from community-based self-governance practices and customary law to contemporary instruments of out-of-court dispute resolution—which demonstrates the organic character of mediation within Ukrainian legal culture and refutes the perception of its "imported" nature.

The issues surrounding the application of mediation in family, labour, administrative, civil, commercial, and corporate disputes, as well as in the field of intellectual property, are analysed, and the potential of this institution for fostering a culture of peaceful conflict resolution is substantiated. The necessity of applying mediation for the settlement of private-law disputes, in particular family, corporate, and intellectual property disputes, is demonstrated. It is established that family mediation constitutes one of the constructive means of dispute resolution outside judicial proceedings, while the application of mediation in corporate disputes and disputes in the field of intellectual property facilitates effective conflict management and the protection of the parties' rights.

A theoretical generalisation has been carried out and a new solution to the scientific problem has been proposed, which consists in the development of a modern concept of mediation as an independent means of settling private-law disputes and in identifying the pathways for its legal implementation in Ukraine. The specific features of the Ukrainian context are analysed, within which there is a gradual increase in societal and professional demand for alternative dispute resolution mechanisms, which serve as a response to the overburdening of the judicial system and the need for more flexible forms of legal dialogue. At the same time, it is established that the formation of a fully-fledged mediation infrastructure is constrained by the absence of a number of key institutional components, which indicates the lack of regulation of standards for the professional training of mediators, the absence of a unified register of practitioners capable of ensuring

transparency and quality control, as well as the fragmented nature of the legislative framework, which has not yet created a coherent normative environment for the development of the institution. Added to this is a deficiency of systematic mechanisms for the promotion of mediation, without which public trust and understanding of the procedure's potential remain limited. Taken together, these factors delineate structural challenges that require a comprehensive response at both the state and professional levels.

The expediency of introducing an integrated court-connected model of mediation has been substantiated as being conceptually consistent with the national procedural environment and capable of ensuring a genuine balance between judicial adjudication and out-of-court dispute resolution. It has been established that such an approach not only optimises the workload of the judicial system by reducing the number of cases requiring full adjudication, but also contributes to the gradual formation of a culture of constructive dialogue between the parties to a conflict. It is emphasised that the integration of mediation procedures into the structure of the judiciary is regarded as an instrument for enhancing the effectiveness of justice, while simultaneously stimulating the development of more responsible and cooperation-oriented legal thinking.

The necessity of further institutionalisation of the professional activity of mediators as a prerequisite for the sustainable and predictable development of mediation practice in Ukraine is substantiated. It is emphasised that this does not concern the formal initial inclusion of the profession of "mediator" in the National Classification of Occupations, but rather the updating of professional positions already present therein that are related to mediation activities (in particular, only the classifications "labour mediator" and "specialist in the resolution of social conflicts" currently exist), as well as the further normative formalisation of new specialisations in line with the development of practice. The introduction and improvement of a certification system are regarded as an instrument for ensuring an appropriate level of professional competence of mediators and for protecting participants in mediation from low-quality services. At the same time, emphasis is placed on the importance

of establishing transparent mechanisms for the registration and oversight of mediators' professional activities, which will contribute to strengthening trust in the institution of mediation in both the public and private spheres.

The educational dimension of the formation and development of the institution of mediation is outlined, within which the integration of specialised courses into the curricula of law faculties is perceived not merely as an additional component, but as a means of shaping a new culture of legal practice. In the same context, the importance of systematic training of social work professionals capable of addressing conflicts in complex communicative situations is emphasised. The necessity of establishing specialised educational programmes oriented towards the needs of vulnerable groups is substantiated and is regarded as a distinct structural element of this process, since such programmes are capable of endowing mediation not only with the function of a dispute resolution procedure, but also with that of a mechanism for enhancing the autonomy and social protection of the relevant categories of persons.

Comprehensive proposals for improving state policy in the field of the implementation and institutionalisation of mediation are formulated, specifically concerning the development of a national mediation development programme capable of setting strategic guidelines, ensuring the coherence of regulatory, educational, and infrastructural decisions, and creating conditions for the systematic expansion of the practice of peaceful conflict resolution. Particular attention is devoted to the necessity of establishing a network of territorial and specialised mediation centres capable of ensuring the accessibility of mediation procedures at the local level and in sectors where conflicts are characterised by heightened social or economic significance. An additional element of the outlined policy is identified as the conduct of regular information and awareness-raising campaigns aimed at increasing trust in mediation and fostering an understanding of its potential among citizens.

It is established that mediation plays a significant role in the transformation of Ukraine's legal culture, facilitating the transition from a confrontational model of

justice to a dialogical paradigm based on the mutual responsibility of the parties and oriented towards the restoration of disrupted legal relationships and the balancing of interests in dispute resolution. It is emphasised that such a transformation is not limited to procedural changes, but concerns deep-seated value orientations, laying the foundations for a more mature and humanistically oriented legal practice.

On the basis of the generalised results of the study, a comprehensive authorial model for the implementation of mediation in Ukraine is proposed. The five interrelated dimensions of the model encompass the normative, institutional, educational, cultural-legal, and practical (state policy) aspects.

An authorial definition of mediation is formulated as an institutionally and communicatively organised process of voluntary interaction between the parties to a conflict in a neutral physical or digital space, structured in such a way as to ensure procedural equality, safety, and the full exercise of the participants' communicative capacities, through the facilitation of a specially trained actor whose function is not to resolve the dispute on behalf of the parties, but to create conditions for their conscious, value-motivated, and socially responsible alignment of positions. Its models and principles are identified, and the procedural parameters are delineated. A systemic imbalance between the needs of practice and normative uncertainty is revealed, which complicates the sustainable development of the institution. It is substantiated that the professional responsibility of mediators, the institutional integration of educational programmes, and the influence of cultural-legal factors form the foundation for the gradual transformation of legal consciousness, endowing it with a more mature orientation and promoting dialogical interaction between conflicting parties. The ethical aspects of the mediation procedure are justified, in particular the assurance of confidentiality and the prevention of conflicts of interest, which underscores a comprehensive approach to the development of the institution and its practical significance for Ukrainian justice.

A multi-level model of professional mediator training has been identified, which could significantly strengthen the standards of mediation services and enhance trust in the profession by providing clear criteria of quality and

transparency. The model consists of a basic level, an advanced level, and a specialised level, and amendments to the current legislation are proposed.

It is observed that the digitalisation of legal procedures and the increasing complexity of communicative conflicts necessitate the renewal of institutional approaches to mediation, in particular through the reconsideration of the roles and functions of actors in the mediation process. The concept of a "digital mediator" is proposed as a new type of intermediary, whose activity is aimed at structuring the interaction between parties, managing digital communication tools, and ensuring the procedural integrity of mediation in the online environment.

It is noted that L. Riskin's classical mediation grid, which is constructed along two coordinates (the role of the mediator and the subject of intervention), demonstrates limited analytical capacity in the context of the digital transformation of mediation procedures. The advisability of its conceptual expansion is substantiated through the introduction of a third axis, reflecting the technological modality of mediation (offline, hybrid, digital, or utilising artificial intelligence tools). An authorial multimodal 3D+ spatial mediation grid is proposed, which overcomes the static nature of the classical model and integrates the axiological dimension as an independent variable of the mediation process.

It is established that the mediation metamodels developed by N. Alexander are traditionally considered as autonomous types of regulatory, facilitative, transformative, expert, and traditional mediation, which complicates their systemic integration. It is proposed to interpret these metamodels as interrelated layers of a single multimodal system, in which, in particular, transformative mediation correlates with the axiological axis, and expert mediation with the evaluative dimension. The authorial concept consists in integrating the metamodels into a three-dimensional mediation system as sub-modes, which are activated depending on the value-based, procedural, and technological parameters of a specific dispute.

It is established that the classification of mediation by mediator status, proposed by I. Yasinovsky, is limited to professional and institutional forms and does not take into account the emergence of new technological actors. The necessity

of supplementing this typology with a new status of "digital mediator" is substantiated, which may operate in the form of an AI assistant or an online platform. An authorial proposition is advanced, according to which the status of the intermediary in contemporary mediation acquires not only a professional but also a technological character, thereby transforming the understanding of agency in the mediation process.

It is established that the traditional division of mediation into extrajudicial and judicial forms, developed by N. Gren, does not encompass the potential of digital mechanisms for securing the agreements reached. It is proposed to expand this model by taking into account smart contracts and digital agreements, which are capable of automatically ensuring the enforcement of mediation outcomes. The authorial contribution consists in the formulation of the concept of "digital adjudicative mediation," within which mediation agreements acquire legal force through blockchain technologies or AI verification tools, thereby transforming the very nature of the relationship between mediation and the administration of justice.

The provisions concerning the professional responsibility of mediators, educational integration, and cultural-legal factors as the foundation for the transformation of legal consciousness have been further developed. The cultural-legal dimension has been singled out as key for fostering trust in alternative procedures. It has been demonstrated that a state programme for the development of mediation should become a central instrument for the modernisation of justice, and that mediation should be conducted within a period not exceeding three months, with clearly defined stages of the procedure: proposal, contract conclusion, conduct of the procedure, agreement conclusion and enforcement, and termination of mediation. The necessity of expanding the existing mediator category in the National Classifier of Professions and of introducing a Unified State Register of Mediators of Ukraine is substantiated as a tool for transparency, professional oversight, and the cultivation of public trust (analogous to the Unified Register of Advocates of Ukraine).

Keywords: mediation, alternative dispute resolution, conflict, human rights, mediator ethics, procedural justice, justice, cultural-legal dimension, mediator responsibility, legal culture, international experience, transformative mediation.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Марина Ю. Ю. Мультимодальна модель медіації (3D+): нова парадигма динамічної навігації в просторі конфлікту. *Збірник наукових праць «Наукові перспективи»*. 2025. № 12(66). С. 1731–1743. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12\(66\)-1731-1743](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-12(66)-1731-1743)
2. Марина Ю. Ю. Становлення системи підготовки медіаторів в Україні: концепція послідовної сертифікації та її правові засади. *Збірник наукових праць «Наукові інновації та передові технології»*. 2025. № 12(52). С. 2765–2777. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12\(52\)-2765-2777](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2765-2777)
3. Марина Ю. Ю. Професійна підготовка медіаторів до вирішення конфліктів у вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць «Наукові інновації та передові технології»*. 2025. № 11(51). С. 1083–1091. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11\(51\)-1083-1091](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-1083-1091)
4. Марина Ю. Ю. Історичні передумови виникнення медіації: національний та міжнародний досвід. *Збірник наукових праць «Legal Bulletin»*. 2025. № 16. С. 44–49. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B4>
5. Марина Ю. Ю. Кваліфікаційні вимоги до медіатора з урахуванням особливостей медіації в індивідуальних трудових спорах. *Збірник наукових праць «Legal Bulletin»*. 2024. № 12. С. 44–51. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-12-A6>
6. Марина Ю. Закон України «Про медіацію»: основні досягнення та подальші кроки розвитку медіації в Україні. *Збірник наукових праць «Legal Bulletin»*. 2023. № 9. С. 50–58. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2023-09-50-58>
7. Француз А. Й., Марина Ю. Ю. Медіація, як сучасний спосіб вирішення конфліктів в умовах військового стану. *Збірник наукових праць «Legal Bulletin»*. 2023. № 7. С. 64–75. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-33X-2023-07-64-72>

Наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

1. Марина Ю. Ю. Медіація як етично-правовий інструмент трансформації правової культури України. Міжнародна науково-практична конференція: *«Медіація & Університети 2.0»*. м. Львів. 2025. С. 399–401. URL: <https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2025/12/materiali-mizhnarodno-naukovoï-konferenczii-mediacyiya-ta-universiteti-2.0.pdf>
2. Марина Ю. Ю. Система підготовки медіаторів в Україні. Міжнародна конференція: *«Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»*. Університет «КРОК». 2025. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2025/paper/view/3057>.
3. Марина Ю. Ю. Медіація в умовах військового стану. *Матеріали конференцій МЦНД*. (11.04.2025; Черкаси, Україна). С. 92–95. URL: <https://doi.org/10.62731/mcnd-11.04.2025.001>.
4. Марина Ю. Ю. Вирішення спорів за допомогою медіації між власниками малого бізнесу. Міжнародна конференція: *«Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»*. Університет «КРОК» 2024. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2411>.
5. Марина Ю. Ю. Mediation in international law. III International Scientific and Practical Conference. *«Open science nowadays: main mission, trends and instruments, path and its development»*. Date: 01.11.2024, Venue: Vinnytsia, UKR–Vienna, AUT. С. 274–279. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.01.11.2024.032>
6. Марина Ю. Ю. Медіація екологічних конфліктів. *Всеукраїнська конференція з проблем вищої освіти «Екологічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика–2024»*. 25 жовтня 2024 р. Харків. С. 66–69. URL: <https://dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/7bb11b8c-ffc3-4aеc-a91d-be54c032200b/content>.
7. Марина Ю. Ю. Медіація міжнародних економічних конфліктів. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*: Матеріали

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (17 вересня 2024 року). Зб. наук. праць. Переяслав. Університет Григорія Сковороди. 2024. Вип. 100. С. 12–15. URL: <https://dspace.krok.edu.ua/bitstreams/c38dee1f-bde5-488b-8d5d-d3198c07c312/download>.

8. Марина Ю. Ю. Міжнародний досвід та перспективи медіації. Міжнародна конференція: *«Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»*. Університет «КРОК». 2023. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2023/paper/view/1629>.

9. Марина Ю. Ю., Француз А. Й. Моделі медіації та їх імплементація до правової системи України. Міжнародна конференція: *«Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»*. Університет «КРОК». 2022. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2022/paper/view/1178>.

ЗМІСТ

ВСТУП	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ	33
1.1. Історичні передумови виникнення медіації: зарубіжний та вітчизняний аспекти.....	33
1.2. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів: поняття, види та принципи.....	61
1.3. Рівень теоретичного дослідження поняття медіації у наукових працях.....	93
Висновки до Розділу 1.....	109
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ	111
2.1. Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут	111
2.2. Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні.....	139
2.3. Аналіз моделей медіації та перспектив їх наближення до правової системи України.....	153
Висновки до Розділу 2.....	178
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МЕДІАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	181
3.1. Міжнародний досвід і перспективи медіації в Україні.....	181
3.2. Інституційні та нормативні пропозиції щодо імплементації медіації в Україні	205
Висновки до Розділу 3.....	221
ВИСНОВКИ	224
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	230

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток суспільних відносин та змінення правової системи зумовлюють необхідність трансформації законодавчого регулювання й судової системи, що сприяє адаптації правової структури до нових викликів. Одним із ключових трендів сучасного суспільного прогресу є пошук ефективних механізмів урегулювання конфліктів, зокрема правового характеру.

Еволюція соціально-економічної парадигми та становлення громадянського суспільства потребують кардинального переосмислення ролі державних інституцій з метою ефективного забезпечення прав і свобод особи. У цьому контексті актуалізується питання перегляду функцій судової влади як складової системи державного управління та як самостійного інституту, що здійснює правосуддя. Паралельно з цим у правовій сфері України розвиваються нові механізми мирного врегулювання спорів, що виступають елементами правової культури та сприяють реалізації права громадян на справедливий судовий розгляд, закріплений у Конституції України та Європейській конвенції з прав людини. У цьому аспекті особливе значення набувають альтернативні процедури вирішення конфліктів, зокрема арбітраж і медіація.

Медіація, як один із сучасних інструментів позасудового врегулювання спорів, є показником високого рівня правової культури суспільства. Водночас вона забезпечує сторонам можливість самостійного вибору найбільш оптимального способу врегулювання розбіжностей, керуючись фундаментальними принципами права. Ці принципи – добросовісність, розумність і справедливість – не лише є основоположними цінностями правового розвитку, а й слугують базою для практичної реалізації верховенства права в Україні.

Запровадження медіаційних механізмів у правову систему України сприяє її інтеграції до європейського правового простору, орієнтованого на

розвиток сучасних і ефективних способів альтернативного врегулювання правових конфліктів. Утвердження європейських правових цінностей формує суспільний запит на підвищення стандартів правомірної поведінки учасників цивільного та господарського обороту. Це зумовлює зміну підходів до здійснення господарської діяльності, зорієнтованих на принципи добросовісності, відповідальності та дотримання загальновизнаних засад права. Такі процеси сприяють розвитку механізмів саморегулювання та підвищенню рівня правосвідомості.

Теоретичні та практичні аспекти медіації досліджувалися у працях науковців, серед яких варто виокремити С.В. Бобровник, А.В. Біцай, Н.П. Бортник, Н.М. Грень, В.Ю. Горєлову, І.М. Доляновську, О.І. Дубовик, О.М. Крутій, Н.А. Мазаракі, Ю.І. Микитина, Д.В. Проценко, Т.О. Подковенко, Ж.В. Мішину, Л.Д. Романадзе, В.В. Резнікову, С.В. Ківалова, О.Б. Олійник, Ю.Д. Притику, Н.В. Степаненко, В.Б. Скоморовського, І.В. Тарасову, В.В. Шафранського, І.Г. Ясиновського та інших. Їхні дослідження висвітлюють різні аспекти медіації як правового інструменту, що відповідає сучасним викликам та сприяє вдосконаленню правової системи України. Разом з тим, теоретико-правове обґрунтування наявних концепцій медіації досліджено не в повній мірі, що обумовлює необхідність і доцільність комплексного дослідження в межах багаторівневого погляду на проблеми імплементації медіації в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота створена в руслі актуальних державних пріоритетів наукового розвитку, що окреслюють рамки дослідницьких напрямів України у відповідних урядових рішеннях затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 463); стратегічні документи, які визначають довгострокові вектори трансформації українського суспільства – Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр., затвердженої Указом Президента України від

27.09.2021 № 487; Указу Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичних напрямів наукових досліджень та в межах науково-дослідної теми «Теоретичні та практичні питання застосування медіаційних процедур у різних сферах суспільного життя в Україні»» (номер державної реєстрації: 0123U101412) юридичного факультету ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є науково-теоретичне визначення інституту медіації в Україні та аналіз найбільш поширених моделей цього інституту, її видів та природи.

Відповідно до визначеної мети поставлено наступні **завдання** для вирішення:

- дослідити історичні передумови виникнення медіації (зарубіжний та вітчизняний аспекти);
- охарактеризувати медіацію як альтернативний спосіб вирішення конфліктів: поняття, види та принципи;
- визначити рівень теоретичного дослідження поняття медіації у наукових працях;
- охарактеризувати медіацію в Україні як соціальний та правовий інститут;
- розглянути теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні;
- проаналізувати моделі медіації та перспектив їх наближення до правової системи України;
- охарактеризувати міжнародний досвід та перспективи медіації в Україні;
- запропонувати інституційні та нормативні пропозиції щодо імплементації медіації в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі врегулювання конфліктів із використанням медіації як альтернативного,

позасудового способу вирішення спорів, у їх теоретико-правовому, інституційному та нормативному вимірах.

Предмет дослідження – медіація як спосіб врегулювання конфліктів, її природа, види та моделі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження є сукупність фундаментальних положень загальної теорії права, теорії правового конфлікту та правової комунікації, концепцій альтернативного вирішення спорів і доктрин відновного правосуддя, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері медіації, конфліктології, теорії переговорів, прав людини та цифрової трансформації правосуддя. Формування методологічної рамки зумовлене міждисциплінарною природою медіації як соціально-правового інституту, що функціонує на перетині правових, психологічних, соціальних і комунікативних процесів, а отже потребує комплексного наукового осмислення.

Методологія дослідження ґрунтується на філософському, правовому, психологічному та соціальному підходах, які у своїй взаємодії дозволяють розкрити не лише нормативний вимір медіації, а й її ціннісні, поведінкові та суспільні засади. Філософський підхід забезпечує аналіз медіації у контексті загальних закономірностей соціального розвитку, ідей справедливості, компромісу та ненасильницького врегулювання конфліктів (1.1). Психологічний підхід орієнтований на дослідження природи конфлікту, мотиваційних і когнітивно-емоційних чинників поведінки сторін, що визначають ефективність медіаційної взаємодії (1.3, 2.3). Соціальний підхід дав змогу осмислити медіацію як механізм суспільного саморегулювання, спрямований на зниження конфліктності та відновлення довіри між учасниками правовідносин (2.1, 2.2). Правовий підхід дозволив розкрити медіацію як самостійний інститут у системі регулювання суспільних відносин, що функціонує поряд із традиційними юрисдикційними формами захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин і доповнює їх (1.2, 2.1).

Дослідження здійснювалося з дотриманням принципів історизму, системності, об'єктивності, конкретності та універсальності. Принцип історизму забезпечив аналіз генези примирювальних практик і становлення інституту медіації в різних правових культурах (1.1). Принцип системності дозволив розглядати медіацію як цілісний соціально-правовий феномен у взаємозв'язку із судовою системою, державною політикою, професійною підготовкою медіаторів і громадянським суспільством (2.1, 2.2). Принципи об'єктивності і конкретності спрямовані на аналіз медіації на основі достовірних нормативних і емпіричних даних з урахуванням реальних умов її впровадження в Україні, зокрема в період правової трансформації та воєнного стану (3.1), тоді як універсальність відображає потенціал застосування медіації в різних сферах правовідносин і правових системах (1.1, 3.2).

У межах дослідження використано комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних методів. Історико-правовий метод застосовано для аналізу еволюції примирювальних практик і становлення медіації у вітчизняному та зарубіжному правовому просторі (1.1). Порівняльно-правовий метод забезпечив зіставлення моделей медіації в різних правових системах, аналіз міжнародних стандартів і визначення можливостей їх адаптації до українських правових реалій (1.1, 1.2, 2.3, 3.1). Формально-юридичний метод використано для дослідження нормативно-правових актів, що регулюють медіацію, зокрема законодавства України, міжнародних договорів, рекомендацій Ради Європи та практики їх застосування (1.2, 2.1, 3.2). Доктринальний аналіз дозволив узагальнити й критично осмислити наукові підходи до розуміння медіації як правового і комунікативного феномену та сформулювати авторське концептуальне бачення її сутності (1.3).

Системний і структурно-функціональний методи застосовано для аналізу інституційних механізмів функціонування медіації, ролі професійних об'єднань, освітніх програм, етичних стандартів і моделей сертифікації медіаторів (2.1, 2.2, 3.2). Метод правового моделювання використано для

розроблення та обґрунтування авторської мультимодальної моделі медіації 3D+, яка інтегрує процесуальний, аксіологічний і технологічний виміри та відображає динамічний характер сучасних медіаційних практик (2.3). Прогностичний, порівняльно-інституційний методи дали змогу оцінити ефективність упровадження медіації, проаналізувати міжнародний досвід і визначити перспективні напрями розвитку національної моделі медіації (3.1, 3.2).

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, міжнародні договори, законодавство України про медіацію, інші нормативно-правові акти та проекти нормативно-правових актів.

Емпіричну основу дослідження утворює широкий масив національних і міжнародних матеріалів, що відображають історичну еволюцію, сучасний стан і практичну реалізацію медіації як способу врегулювання конфліктів. До нього належать норми конституційного та цивільного права України, рішення органів конституційної юрисдикції та судова практика, а також матеріали, що засвідчують інституціоналізацію медіації в національній правовій системі. Водночас емпіричний масив охоплює міжнародно-правові акти універсального та регіонального характеру, документи міжнародних організацій, модельні закони, рекомендації й етичні стандарти, а також зарубіжний досвід нормативного закріплення та практичного застосування медіації в різних правових сім'ях. Значну частину емпіричної бази становлять історико-правові джерела, що дозволяють простежити генезу примирних і посередницьких практик, а також матеріали сучасної доктрини і професійної практики медіаторів, які відображають реальне функціонування медіації в умовах трансформації правових систем і суспільних конфліктів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні та обґрунтуванні цілісної концепції імплементації медіації в правову систему України, що відображає нові теоретичні підходи, інституційні рішення та практичні механізми її інтеграції у сучасний правопорядок.

Уперше:

- системно узгоджено нормативний, інституційний, освітній та культурно правовий виміри розвитку медіації в Україні, що дало змогу сформувати комплексну авторську модель її імплементації, зорієнтовану на гармонізацію з європейськими стандартами;

- розкрито концептуальні засади функціонування медіації в сучасній правовій доктрині та обґрунтовано механізми її інтеграції до національного законодавства як інструмента відновного й консенсусного правосуддя;

- визначено інституційне ядро системи професіоналізації медіаторів (сертифікація, реєстр, центри медіації) як ключовий механізм забезпечення якості медіаційних послуг;

- доведено взаємозалежність між нормативною визначеністю процедури медіації, легітимацією професії медіатора та рівнем суспільної довіри до цього інституту;

- встановлено, що впровадження медіації має потенціал трансформувати українську правову культуру – від моделі конфронтаційного правосуддя до культури діалогу, взаємної відповідальності та відновлення соціального балансу;

- запропоновано концепт «цифрового медіатора» як нового типу посередника;

- розроблено багаторівневу модель професійної підготовки медіаторів (базовий, поглиблений і спеціалізований рівні), яка створює підґрунтя для формування прозорих критеріїв якості медіаційних послуг та обґрунтовує необхідність відповідних змін у чинному законодавстві.

Удосконалено:

- методологічні підходи до системного аналізу інституту медіації в контексті правової реформи та його гармонізації з європейськими стандартами;

- концептуальні положення щодо професіоналізації медіаторів та забезпечення якості їхньої діяльності через сертифікацію, реєстр та освітні програми;

– теоретичні засади інтеграції медіації у правову систему як інструмента відновного правосуддя та культури діалогу.

Дістали подальшого розвитку:

– періодизація та зміст етапів історичного становлення інституту медіації;

– теоретичні положення щодо правової природи медіації та її видів у національному та міжнародному контекстах;

– аргументація необхідності розширення наявних у Національному класифікаторі професій медіатора;

– положення щодо запровадження Єдиного державного реєстру медіаторів України як інструменту забезпечення відкритості, контролю за професійною діяльністю та формування суспільної довіри (за аналогією з Єдиним реєстром адвокатів України);

– ключові моделі медіації (судова, позасудова, інтегрована та обов'язкова), із визначенням судової моделі як найбільш перспективної для України;

– концепт цифрового медіатора та цифрової присудової медіації (смарт контракти, цифрові угоди);

– мультимодальна система, що поєднує регулятивну, фасилітативну, трансформативну, експертну та модель «мудрої поради»;

– трансформація «Сітки Л. Рискіна» шляхом введення третьої осі, що відображає технологічний модус її здійснення. Авторською пропозицією є мультимодальна просторова сітка медіації формату 3D+, яка усуває статичність класичної моделі та інтегрує аксіологічний вимір як самостійну змінну медіаційного процесу;

– метамоделі медіації, розроблені Н. Александер, у тривимірну систему медіації як підмодусів, що активуються залежно від ціннісних, процедурних та технологічних параметрів конкретного спору;

– класифікація посередництва, запропонована І. Ясиновським, доповнення новим статусом «цифровий медіатор», який може функціонувати

у формі AI-помічника або онлайн-платформи;

– модель медіації Н. Грен, яку запропоновано розширити шляхом урахування смарт-контрактів і цифрових угод, здатних в автоматизованому режимі забезпечувати виконання результатів медіації. Авторським внеском є формування концепту «цифрової присудової медіації», в межах якого медіаційні угоди набувають юридичної сили через використання блокчейн-технологій або інструментів AI-верифікації, що зумовлює трансформацію самого характеру взаємозв'язку між медіацією та правозастосуванням;

– положення щодо ціннісного виміру кримінальної медіації, що полягає у спрямуванні процесу на відновлення порушеної довіри та мінімізацію соціально-психологічних наслідків заподіяної шкоди для всіх учасників конфлікту, зокрема потерпілого та правопорушника;

– концептуальна рамка медіації, що поєднує інституційний, аксіологічний і технологічний виміри та забезпечує адаптацію до цифрового правосуддя.

Уточнено:

– авторське визначення медіації як інституційно й комунікативно організований процес добровільної взаємодії сторін конфлікту в нейтральному фізичному або цифровому просторі, структурованому таким чином, щоб забезпечити процесуальну рівність, безпеку та повноцінну реалізацію комунікативних можливостей учасників, за посередництва спеціально підготовленого суб'єкта, чия функція полягає не у вирішенні спору замість сторін, а у створенні умов для їхнього усвідомленого, ціннісно вмотивованого та соціально відповідального узгодження позицій;

– структуру концептуальної моделі імплементації медіації, яка інтегрує історичний, теоретико правовий, міжнародний та соціокультурний виміри й забезпечує системне бачення розвитку інституту;

– ключові бар'єри та стратегічні перспективи розвитку інституту медіації в контексті правової реформи, що дозволило оцінити її потенціал у зміцненні правової системи та підвищенні ефективності вирішення спорів.

Практичне та теоретичне значення отриманих результатів.

Окреслюється простір, у якому медіація постає не лише як інструмент альтернативного врегулювання спорів, а як жива інтелектуальна система, здатна впливати на розвиток правової думки та публічної практики. Переосмислення її потенціалу дозволяє говорити про декілька рівнів застосування результатів дисертаційного дослідження Марини Ю.Ю., кожен з яких відкриває свій горизонт наукової та суспільної корисності. У науковому вимірі напрацьовані положення створюють підґрунтя для подальших досліджень феномену медіації в українському правопорядку. Йдеться не лише про уточнення понятійного апарату чи пошук оптимальних моделей регулювання, а про більш глибоке осмислення тих соціальних механізмів, що роблять медіацію ефективною або, навпаки, уразливою. Наукова увага, скерована на ці тонкі аспекти, дозволить поступово формувати власну українську традицію медіаційної теорії. У сфері правотворчості результати дослідження здатні слугувати орієнтиром для розроблення нормативних актів, що регулюватимуть інституційне середовище медіації. Саме тут з'являється особлива потреба в узгодженні правової техніки з етикою довіри, тому висновки дисертації можуть бути використані для уточнення правил проведення медіації, визначення статусу медіатора, формування дієвих гарантій добровільності та конфіденційності. У правозастосовній практиці дисертаційні напрацювання надають можливість переосмислити механіку взаємодії між учасниками конфлікту та органами публічної влади особливо у тих сферах, де надмір формалізованих процедур породжує непорозуміння замість конструктивного діалогу. У навчальному середовищі результати дослідження можуть стати корисними для створення підручників, практикумів та навчальних посібників з дисципліни «Медіація» та спецкурсів із медіації.

Апробація результатів дисертації. Наведені у роботі загальні положення і висновки було апробовано на наступних наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Медіація & Університети 2.0»

(м. Львів, 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (Університет «КРОК», 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції (МЦНД, м. Черкаси, 11 квітня 2025 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (Університет «КРОК», 2024 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна відкрита наука: основна місія, тенденції та інструменти, траєкторія і напрями розвитку» (м. Вінниця, 01 листопада 2024 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції з проблем вищої освіти «Екологічно орієнтована вища освіта. Методологія та практика–2024» (м. Харків, 25 жовтня 2024 р.), Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» (м. Переяслав, 17 вересня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (Університет «КРОК», 2023 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (Університет «КРОК», 2022 р.).

Публікації за темою дисертації. За результатами проведеного дисертаційного дослідження здобувачем опубліковано 16 наукових праць, з них 7 статей у наукових фахових виданнях України та 9 тез у збірниках матеріалів наукових конференцій. Усі опубліковані матеріали підготовлені здобувачем самостійно. Наукові ідеї та результати співавторів у дисертації не застосовувалися.

Структура та зміст дисертаційного дослідження повністю відповідають визначеній меті та поставленим завданням. Дисертація складається зі вступної частини, трьох змістовних розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дослідження становить 253 сторінки, з яких 207 сторінок займає основний

текст, а бібліографічний список, що містить 226 найменувань, охоплює 24 сторінки. Робота містить 3 малюнки на 3 сторінках, 11 таблиць на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕДІАЦІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНОГО СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

1.1. Історичні передумови виникнення медіації: зарубіжний та вітчизняний аспекти

Медіація виступає ефективним засобом не лише своєчасного виявлення та запобігання конфліктам, а й їх урегулювання у разі виникнення напружених ситуацій. Цей процес відіграє визначальну роль у забезпеченні миру, стабільності та розвитку міжнародного співробітництва. Примирювальні процедури, зокрема міжнародна медіація, пройшли тривалий шлях еволюції, закріплюючись у різних історичних контекстах і трансформуючись відповідно до суспільно-політичних змін. Традиційно вони слугували інструментом стабілізації міжнародних відносин, сприяючи мирному вирішенню суперечок між державами, політичними суб'єктами та громадянами.

Історично практика врегулювання міжнародних конфліктів спиралася на три основні підходи. Перший ґрунтувався на державних і конституційних засадах, за яких вирішення конфліктів забезпечувалося через політичну організацію влади та застосування примусу з боку держави [1]. Другий передбачав юридичне врегулювання за допомогою міжнародних судових механізмів, правових норм і процедур, спрямованих на захист фундаментальних прав людини [2]. Третій підхід полягав у пошуку компромісу шляхом аналізу глибинних причин конфлікту та встановлення балансу інтересів сторін, що відображено в сучасних дослідженнях політичних криз і практиці їх урегулювання [3, с. 89].

У процесі розвитку міжнародних відносин способи врегулювання суперечок зазнавали істотної еволюції: від домінування силових і позаправових форм примусу людство поступово перейшло до судових механізмів, заснованих на інституціоналізованому державному примусі, а

згодом – до концепції примирювальних процедур, орієнтованих на узгодження інтересів сторін [4, с. 818]. Така трансформація відображає загальну тенденцію до мирного розв’язання конфліктів, що передбачає відкритий діалог, пошук спільних інтересів і добровільне досягнення домовленостей.

Аналіз історичних підходів до врегулювання суперечок свідчить про зміну співвідношення між силовими, судовими та примирювальними методами. Еволюція міжнародного права та дипломатії підтверджує зростання ролі медіації як ефективного альтернативного способу розв’язання конфліктів, що ґрунтується на принципах взаєморозуміння, рівноправності та конструктивного співробітництва.

Після завершення Другої світової війни світова спільнота зіткнулася з новими викликами, пов’язаними із загрозою ядерного протистояння, що зумовило потребу в розробленні більш структурованих і науково обґрунтованих підходів до управління конфліктами. У цьому контексті переговори та медіація були переосмислені крізь призму раціоналізації. Водночас у процесі такого переосмислення історична еволюція переговорних практик частково знецінювалася, а їх розвиток нерідко залишався поза увагою. Усвідомлення ж історичних закономірностей переговорних процесів дає змогу уникати жорстких і догматичних підходів, здатних обмежувати ефективність сучасної медіації [5].

Переговори як спосіб урегулювання суперечок мають глибокі історичні витоки, оскільки з найдавніших часів виступали одним із найбільш гнучких і ефективних механізмів розв’язання конфліктів. Вони застосовувалися в різних соціальних формаціях – від родинно-племінних спільнот до складних державних утворень і міждержавних відносин. Водночас, попри їх значущість для суспільного розвитку, переговорні практики традиційно супроводжувалися певним рівнем недовіри. Особливо виразно це проявилось в останні століття, коли ускладнення соціально-економічних і політичних систем зумовило зростання багатовимірності та конфліктності переговорних процесів [5, с. 114].

Розвиток медіації та переговорів відбувався упродовж століть у тісному зв'язку зі змінами суспільно-політичного середовища. Їхні принципи й інструменти зазнавали постійної трансформації під впливом історичних подій, науково-технічного прогресу та еволюції світоглядних уявлень про конфлікт і способи його подолання [6, с. 195–196]. У зв'язку з цим доцільно виокремити низку етапів розвитку переговорних стратегій, які відображають поступову зміну підходів до врегулювання конфліктних ситуацій.

Початковий етап характеризується примітивними формами переговорів, притаманними раннім суспільствам, у яких відсутність централізованої влади зумовлювала домінування насильства як основного способу розв'язання суперечок. Водночас потреба у збереженні спільноти та забезпеченні виживання стимулювала сторони до пошуку компромісів і укладення тимчасових перемир'їв. Показовим історичним прикладом таких практик є описані давньогрецьким істориком Фукідідом дипломатичні маневри періоду Пелопоннеської війни, коли військове протистояння поєднувалося з активними спробами досягнення домовленостей [7, с. 65–69].

Подальший розвиток державних інституцій і розширення міжнародної торгівлі зумовили набуття переговорами стратегічного характеру. У XVI столітті, в умовах боротьби міст-держав за економічне та політичне домінування, переговорний процес стає більш усвідомленим, раціоналізованим і спрямованим на досягнення довгострокових інтересів. Значний внесок у теоретичне осмислення дипломатії цього періоду зробив Нікколо Мак'явеллі, який у праці «Правитель» сформулював концепцію прагматичного використання переговорів і дипломатичних стратегій як інструменту забезпечення державної влади та політичної стабільності [7, с. 72–78].

Подальший розвиток раціонального підходу до переговорів припадає на XVII-XVIII століття, коли ідеї Просвітництва стимулювали пошук логічно впорядкованих і системних механізмів досягнення домовленостей. У цей період переговори дедалі більше розглядалися як інструмент розумного

управління конфліктами, заснований на принципах розсудливості та взаємної вигоди. Французький дипломат Франсуа де Каллієр у праці «Про способи ведення переговорів з принцями» наголошував на значенні чесності, взаємоповаги та високого рівня дипломатичної майстерності як необхідних передумов успішних переговорів [7, с. 98–104].

Кардинальні зміни у переговорних моделях відбулися у XX столітті, коли в умовах Холодної війни підхід до врегулювання конфліктів набув виразно технологічного й наукового характеру. Застосування математичних методів, зокрема теорії ігор, дало змогу формалізувати переговорні процеси, підвищивши рівень їх прогнозованості та керованості [8, с. 219]. Показовим прикладом цього етапу еволюції переговорних стратегій є доктрина «взаємного гарантованого знищення» (Mutually Assured Destruction, MAD), яка визначала логіку переговорів між США та СРСР і ґрунтувалася на раціональному стримуванні як засобі запобігання збройному конфлікту [9, с. 141–142; 10, с. 337].

Водночас сучасні дослідження у сфері когнітивної науки та психології засвідчили обмеженість виключно раціональних моделей переговорів. У XXI столітті постмодерністські підходи до переговорних стратегій визнають важливість не лише логічних аргументів, а й емоційних, ціннісних та психологічних чинників процесу ухвалення рішень. Дослідження Денієла Канемана переконливо довели, що людська поведінка часто є ірраціональною та значною мірою зумовленою когнітивними упередженнями. Це актуалізує потребу комплексного врахування як раціональних, так і психологічних складових у сучасних переговорах і медіації, що робить відповідні процедури більш гнучкими та адаптивними до реальних умов соціальної взаємодії [11].

Аналіз історичних джерел свідчить про те, що врегулювання конфліктів за участю стороннього посередника не є новим явищем ані для світової, ані для української правової культури. Основні характеристики цього феномена почали формуватися ще на ранніх етапах розвитку людської цивілізації.

У первісному суспільстві головним способом розв'язання конфліктів

було безпосереднє застосування сили, яке не піддавалося жодним обмеженням. Під час зіткнень переможець мав змогу диктувати свої умови переможеному, а звичаї того періоду сприяли ескалації суперечок, які з індивідуального рівня швидко переростали у конфлікти між родами, племенами чи групами, що становило значну загрозу для суспільної стабільності [12].

У правових традиціях Стародавнього Риму діяв принцип таліону – «око за око», «зуб за зуб», згідно з яким потерпіла сторона мала право на самосуд, захищаючи свої інтереси за підтримки сім'ї чи племені. Завданням такої системи було гарантування справедливості шляхом заподіяння кривднику шкоди, еквівалентної заподіяному збитку. Однак така модель розв'язання спорів спричиняла ланцюгову реакцію насильства, що підривала стабільність усередині племінних груп і ставала загрозою для їхнього виживання [13]. Саме ця небезпека призвела до необхідності пошуку альтернативних підходів до врегулювання конфліктів та виникнення перших посередників, функції яких виконували старійшини або вожді як люди, що мали найвищий авторитет у племені завдяки своєму досвіду, віку та особистим якостям, старійшини виконували роль арбітрів та посередників у вирішенні суперечок [14]. Основним їхнім завданням було не забезпечення відплати, а підтримання порядку та збереження миру всередині громади. Вони втручалися у конфлікт і могли нав'язувати сторонам рішення, яке, на їхню думку, було доцільним для збереження соціальної рівноваги. Це відрізняло такий підхід від сучасної медіації, що ґрунтується на добровільному пошуку взаємоприйняттого рішення без примусу з боку третьої сторони. Таким чином, примусова форма посередництва дозволяла уникати подальшої ескалації конфліктів і сприяла їхньому врегулюванню мирним шляхом. Водночас рішення, що ухвалювалися вожді чи старійшини, не завжди задовольняли обидві сторони, оскільки учасники суперечок часто залишалися ворожо налаштованими, відмовляючись від поступок і прагнучи відстояти власні інтереси. Хоча ця практика ще не була повноцінною процедурою примирення у сучасному

розумінні, вона заклала основи майбутніх погоджувальних механізмів, що згодом еволюціонували у більш розвинені форми альтернативного вирішення спорів.

На ранніх етапах суспільного розвитку врегулювання суперечок здійснювалося на рівні племені та общини шляхом колективного обговорення й досягнення згоди між сторонами. Посередницьку роль у таких процесах виконували особи, які завдяки своєму життєвому досвіду й авторитету спрямовували сторони до примирення. Досягнуті домовленості закріплювалися мирними угодами, що мали сакральний характер і підтверджувалися присягою, порушення якої розглядалося як загроза усталеному способу життя родини та племені. У подальшому ці примірювальні практики були концептуально осмислені в межах римської правової традиції, де відбулося доктринальне й нормативне оформлення інституту мирової угоди як допустимого способу врегулювання спору до початку судового розгляду. Пізніше, з розвитком римського права, з'явився особливий вид угоди, спрямований на припинення спірних зобов'язань, названий мировою угодою [15, с. 104].

Запровадження майнової компенсації як форми відшкодування завданої шкоди істотно спростило процес врегулювання правопорушень і сприяло переходу від репресивних або відплатних практик до примірювальних механізмів. У римському праві така компенсація була відома як *compositio* і передбачала сплату визначеної суми правопорушником на користь потерпілого. Спочатку вона мала добровільний характер, однак згодом була інституціолізована й набула обов'язкового змісту в межах установленого правового порядку, що отримало назву так званої законної композиції. Пізніше, в середні віки, з прийняттям християнства європейськими народами і розвитком писемності, звичаєве право було закріплено в письмових документах і містило правила відшкодування збитків, в тому числі «Салічна правда» [16, с. 44–48] і чотири століття тому «Руську правду» [17, с. 21], що містили положення про точну суму грошей, що підлягає виплаті за різні

злочини, а також за заподіяння різного роду пошкоджень людині і майну, які раніше було надзвичайно важко визначити. Ця система була також відома в англосаксонському праві, де її називали *bot* [18, с. 121–122].

У «Саксонському дзеркалі» (одному з ключових джерел німецького права XIII століття) простежується закріплення принципу компенсаційного врегулювання конфлікту як альтернативи каральному правосуддю [19, с. 152]. Зокрема, відповідно до статті 14 Книги II «Земського права» [20, с. 221], у випадках ненавмисного позбавлення життя або вбивства з мотивів самозахисту правове реагування, як правило, зводилося до укладення домовленостей про добровільне відшкодування шкоди потерпілій стороні. Така модель не передбачала судового з'ясування вини у сучасному розумінні, а була спрямована на досягнення згоди між сторонами конфлікту та відновлення порушеного соціального балансу. Хоча йдеться не про медіацію у її сучасному інституціолізованому вигляді та без участі професійного посередника, зазначена практика може розглядатися як історичний прообраз позасудового, консенсуального врегулювання спорів, що ґрунтується на домовленості сторін і відшкодуванні шкоди, тобто на тих самих ціннісних засадах, які згодом лягли в основу інституту медіації.

Цікавим історичним прикладом застосування посередницьких практик у вирішенні спорів є Стародавня Греція, де функціонував унікальний соціально-правовий інститут під назвою проксенія, що походить від поняття «гостинність». Його суть полягала у зверненні до спеціально призначеного посередника – проксенета, який сприяв налагодженню та підтриманню контактів між окремими особами, родинами, кланами, племенами, а також містами-державами [21]. Завдяки своїй ефективності проксенія набула широкого поширення в античному світі, а згодом стала невід'ємним елементом дипломатичних відносин між державами.

Ще однією поширеною формою врегулювання конфліктів у грецькому суспільстві була процедура, відома як діаетесія. Вона ґрунтувалася на проведенні переговорів між сторонами та передбачала ухвалення остаточного

рішення у разі неможливості досягнення домовленості самотійно. Зазначена процедура поєднувала в собі елементи як медіації, так і арбітражу, проте між цими формами існували концептуальні відмінності. Зокрема, посередники виконували виключно примирювальну функцію, тоді як арбітри були зобов'язані скласти присягу перед винесенням рішення, що підкреслювало їхню відповідальність і вимогу неупередженості [22, с. 197–199].

Поряд із зазначеними формами врегулювання конфліктів в античній Греції особливе місце посідала практика арбітражного посередництва, яка виходила за межі окремих полісних правопорядків і набувала міждержавного характеру. У найбільш складних і політично чутливих спрах сторони зверталися до авторитетних третіх осіб, зокрема до дельфійських жерців, вплив яких ґрунтувався не лише на їхньому релігійному статусі, а й на загальновизнаній здатності забезпечувати легітимність досягнутих домовленостей. Як провідний духовний центр античного світу, Дельфи фактично виконували функцію нейтрального майданчика для переговорів і примирення, беручи участь у врегулюванні конфліктів як між грецькими полісами, так і між еллінським світом і правителями східних держав. Така форма звернення до авторитетного посередника не передбачала примусового правосуддя, а була спрямована на досягнення взаємоприйняттого компромісу, що дозволяє розглядати її як один з історичних прообразів позасудового врегулювання спорів у ширшому міжполітичному контексті [23].

Практика арбітражного врегулювання спорів була поширеною також у Стародавньому Єгипті, зокрема в період правління династії Птолемеїв. Відомо, що приватний арбітраж нерідко завершувався укладенням мирових угод. Одним із підтверджень цього є папірусний документ, датований 209 роком до нашої ери, який зафіксував угоду між двома жінками – грекинею та, ймовірно, єгиптянкою – щодо врегулювання конфлікту, спричиненого образливою поведінкою. Це свідчить про те, що альтернативні способи розв'язання суперечок були важливим елементом правової культури античного світу, забезпечуючи можливість мирного врегулювання конфліктів

шляхом переговорів і досягнення взаємоприйнятних рішень [24].

В ісламській традиції на Аравійському півострові ще за часів пророка Мухаммеда сформувалися інститути арбітражу (тахкім), посередництва (васат) та примирення (сульх), які забезпечували мирне врегулювання конфліктів у межах племінних та громадських відносин. Ці механізми виконували функцію ранніх форм позасудового врегулювання спорів, спрямованого на відновлення соціальної гармонії, узгодження інтересів сторін і підтримання стабільності громадських зв'язків, що є передумовою сучасного розуміння медіації як соціально-правового інституту [25, с. 54–56].

Медіація як метод врегулювання конфліктів має давню історію на Близькому Сході, де традиція залучення нейтральної та об'єктивної третьої сторони для вирішення суперечок була невід'ємною частиною суспільного устрою [26]. Глибоко вкорінені в арабській та ісламській традиціях підходи формувалися у контексті племінних звичаїв, релігійних норм і соціальних практик, що сприяли збереженню соціальної гармонії.

Одним із найвідоміших ранніх прикладів медіації є випадок з життя пророка Мухаммеда, коли ще до своєї пророчої місії він виступив посередником у суперечці між племенами щодо реконструкції Кааби. У ситуації, що загрожувала ескалацією конфлікту, він запропонував рішення, яке враховувало інтереси всіх сторін. Такий підхід дозволив знизити напругу між племенами та запобігти подальшій конфронтації, що підкреслює значущість консенсусного врегулювання спорів у традиційних арабських суспільствах.

В ісламському праві (шаріаті) медіація закріпилася у вигляді практики незалежного посередництва, відомої як аль-Васата. Цей механізм передбачає залучення одного або кількох посередників, які діють як на прохання сторін, так і з власної ініціативи. Головним завданням посередника є пошук рішення, яке відповідає інтересам конфліктуючих сторін, залишаючи їм свободу прийняття цього рішення [27, с. 112–114].

Окрім аль-Васати, в арабських правових традиціях були поширені й інші

форми мирного врегулювання конфліктів – сулх та мусалаха. Сулх, що походить із племінних і сільських громад, виконував функцію інституційного механізму вирішення спорів і передбачав укладання юридично обов’язкової угоди, яка могла бути повною (завершення конфлікту без жодних умов) або частковою (врегулювання за певних обставин). Завершальним етапом цього процесу був ритуал мусалаха – урочисте примирення, що символізувало остаточне відновлення соціальної рівноваги та взаємної згоди [26].

Традиційні форми медіації на Близькому Сході зберігаються й у сучасному світі. Вони функціонують у сільських регіонах Лівану, зокрема в долині Бекаа, районі Хермель та регіоні Аккар, а також серед бедуїнських племен Йорданії, де ці практики офіційно визнаються державними структурами як частина традиційного права. Аналогічні механізми застосовуються у палестинських громадах Ізраїлю, особливо у сільських поселеннях Галілеї.

Особливістю близькосхідної медіації є її комунітарний характер, що відрізняється від індивідуалізованих підходів, поширених у західних правових системах. В основі цих традицій лежить не лише прагнення до юридичного врегулювання спору, а й відновлення соціальної гармонії через колективне узгодження інтересів. Це свідчить про те, що історична еволюція медіації в арабському світі була спрямована на забезпечення суспільного балансу, підтримку взаємоповаги та збереження стабільності у громадах. Таким чином, історичний розвиток медіації на Близькому Сході свідчить про її тривале існування та використання як механізму вирішення конфліктів ще задовго до її формалізації у правових системах сучасних держав.

З розвитком державності на Близькому Сході та в Європі з’явилися суди для вирішення спорів як на основі звичаєвого права, так і з участю посередників. У середні віки, за християнського світогляду, поряд із світськими судами існували церковні суди, очолювані єпископами та священниками. Ці суди мали значний практичний вплив завдяки авторитету, моральному авторитету та популярності серед населення. Згодом примирителі

церкви почали нав'язувати свої послуги, що негативно позначалося на сприйнятті суспільством процедур примирення [28].

У середньовічну епоху характер суперечок визначався їхнім приватним характером, оскільки конфлікти виникали переважно між окремими особами, родинами та кланами, що було типовим для суспільств із залишками родоплемінних структур [29]. Така ситуація зберігалася доти, доки держава не почала брати активнішу роль у регулюванні суспільних відносин та врегулюванні конфліктів. У той період, коли державні механізми правозастосування ще не були достатньо розвиненими, розв'язання спорів залишалося переважно справою самих сторін або їхніх соціальних груп, що сприяло збереженню звичаєвих норм як основного регулятора правовідносин [30].

XI століття стало періодом відродження правових ідей та посилення ролі судочинства у врегулюванні конфліктів. У цей час почала формуватися система приватного канонічного права, а також розвивалося комерційне право, що було необхідним для забезпечення стабільності економічних відносин. Медіація, як ефективний механізм урегулювання спорів, поступово набувала поширення, особливо у сфері торговельних відносин, де швидкість і гнучкість вирішення конфліктів мали ключове значення.

У XI-XII століттях європейська торгівля зазнала суттєвого піднесення, що сприяло формуванню нового соціального прошарку – купецтва. Інтенсивний розвиток комерційних зв'язків вимагав запровадження чітких правових норм, які регулювали торговельні операції та створювали ефективні механізми вирішення конфліктів. Особливого значення набув оперативний розгляд спорів, оскільки затримки могли завдати суттєвих фінансових збитків.

Зростання масштабів пересувних ярмарків спричинило збільшення кількості торговельних суперечок. Для їх вирішення в місцях проведення найбільших комерційних зібрань, зокрема у Ліоні, Шампані, Генуї та Антверпені, розроблялися спеціальні торговельні правила та процедури врегулювання конфліктів. Саме в таких умовах медіація стала важливим

інструментом регулювання комерційних відносин, дозволяючи учасникам торгівлі знаходити компромісні рішення без звернення до офіційних судових інстанцій.

Самі торговці часто виступали арбітрами та примирителями при вирішенні суперечок, що згодом сформувало інститут комерційного арбітражу. Крім ярмарків, традиційними майданчиками переговорів слугували гільдії та майстерні, де врегулюванню суперечок приділяли значну увагу [31, с. 171]. Держава, у свою чергу, заохочувала сторони до застосування інституції мирової угоди.

У X–XI століттях значна частина спорів у континентальній Європі та Англії завершувалася укладенням мирових угод, які нерідко супроводжувалися обміном подарунками як символом прагнення до миру та взаємної довіри. Досягнення домовленостей часто здійснювалося за участю посередників, якими виступали сусіди або спільні знайомі сторін. У XII–XIV століттях у судах більшості європейських держав регулярно проводилися так звані «дні примирення», що були повністю присвячені врегулюванню спорів мирним шляхом [31, с. 328].

У процесі історичного розвитку медіація та переговори еволюціонували від примітивних механізмів управління конфліктами до складних, стратегічно та науково обґрунтованих моделей. Початкові підходи, які ґрунтувалися переважно на інтуїтивних рішеннях і балансі сил, поступово трансформувалися у структуровані моделі, що враховують політичні, соціальні та економічні чинники. Сучасний підхід до медіації інтегрує раціональні, емоційні та когнітивні компоненти, що забезпечує більш стійкі та ефективні результати у процесі врегулювання конфліктів.

У XXI столітті наукові дослідження у галузях психології, нейронауки та когнітивних наук суттєво поглибили розуміння переговорного процесу. Зокрема, було встановлено важливу роль емоційної регуляції, когнітивних упереджень і поведінкових моделей у процесі прийняття рішень, що сприяло перегляду традиційного уявлення про переговори як виключно раціональний

процес. У результаті сучасні моделі медіації стали більш адаптивними та гнучкими, що забезпечує можливість їх ефективного застосування у широкому спектрі конфліктів – від міжнародних дипломатичних спорів до внутрішньодержавних і корпоративних конфліктів.

Одним із перших відомих випадків формалізованої медіації з далекосяжними правовими наслідками є процес укладення Magna Carta («Великої Хартії вольностей») у 1215 році. Цей документ традиційно розглядають як наріжний камінь становлення верховенства права та обмеження абсолютної влади монархів. Менш відомим є факт, що укладення Magna Carta було результатом складного переговорного процесу, що фактично мав характер медіації [32].

Конфлікт між королем Іоанном Безземельним та англійськими баронами, викликаний надмірним податковим тиском і військовими невдачами, загрожував перерости у тривалу громадянську війну. Усвідомлюючи небезпеку колапсу влади, король вступив у переговори з баронами, що призвело до укладення компромісної угоди. Важливу роль у цьому процесі відіграли представники духовенства та нейтральні посередники, які сприяли узгодженню позицій сторін і виробленню прийнятних умов договору. Magna Carta започаткувала правові принципи, що лягли в основу розвитку конституціоналізму, і стала першим історичним прикладом того, як структурована медіація може сприяти врегулюванню конфліктів на державному рівні.

Таким чином, аналіз історичних аспектів переговорів та медіації демонструє, що ці процеси еволюціонували відповідно до змін соціальних і політичних реалій. Перехід від силових до юридичних і примирювальних стратегій свідчить про те, що успішне врегулювання суперечок залежить не лише від формальних правових механізмів, а й від здатності сторін знаходити баланс інтересів за допомогою посередницьких практик.

Процес укладення Magna Carta у 1215 році став не лише ключовою подією в історії правової системи, а й важливим прикладом використання

переговорів та медіації у врегулюванні політичних конфліктів. Угода між англійським королем Іоанном Безземельним та баронами, які вимагали обмеження монаршої влади та впровадження політичних реформ, демонструє, як примирювальні процедури могли служити механізмом балансування інтересів конфліктуючих сторін [32].

Попередні спроби мирного врегулювання, зокрема залучення Папи Інокентія III як посередника, не дали результату через відмову короля поступитися владними привілеями [33, с. 498]. Це призвело до ескалації напруженості та збройного протистояння, відомого як Перша війна баронів (1215-1217) [34, с. 81]. У ситуації, коли тривале військове протистояння загрожувало цілісності держави, сторони були змушені повернутися до переговорного процесу, що підкреслює ефективність медіації як альтернативного механізму врегулювання конфліктів навіть у політичних кризах.

Ключовою подією цього процесу стала зустріч на нейтральній території в Раннімеді 10 червня 1215 року, де відбулися переговори між королем та повстанськими баронами. Процес мав ознаки формальної медіації, оскільки архієпископ Кентерберійський Стефан Ленгтон виступав посередником, спрямованим на досягнення компромісу. У результаті переговорів 15 червня 1215 року було підписано Magna Carta, що закріплювала принципи обмеження монаршої влади, гарантування прав баронів та верховенства права [32].

Таким чином, Magna Carta є не лише правовим актом, який започаткував розвиток конституційного права, а й історично значущим прикладом успішного застосування переговорних та медіаційних стратегій у політичних конфліктах. Вона демонструє, що навіть за умов початкового силового протистояння ефективна медіація та залучення нейтрального посередника можуть сприяти досягненню компромісу, забезпечуючи довготривалу стабільність і правову визначеність.

Протягом десяти днів після початку переговорів у Раннімеді сторони працювали над узгодженням компромісного рішення, що врешті-решт стало

основою для підписання Magna Carta. Цей процес засвідчив значення переговорів та посередництва у складних політичних конфліктах, а також продемонстрував здатність медіації сприяти мирному врегулюванню суперечностей навіть після воєнних дій.

Аналіз цієї історичної події дозволяє виокремити кілька ключових аспектів, що мають безпосереднє відношення до розвитку медіації. По-перше, використання третьої сторони як нейтрального посередника – архієпископ Кентерберійський виконував роль медіатора між королем і баронами, сприяючи узгодженню їхніх позицій. По-друге, обмін письмовими пропозиціями та контрпропозиціями слугував засобом пошуку компромісу і став одним із ранніх прикладів формалізованих комунікаційних практик, що згодом послужили основою для розвитку системних підходів до медіаційних процедур у правовій традиції.

Підписання Magna Carta встановило низку принципів, які надалі стали основоположними як для розвитку правової системи, так і для формування концептуальних основ медіації: 1) верховенство права – один із ключових принципів документа, згідно з яким жоден правитель не може стояти вище закону. Цей принцип є визначальним не лише для державного управління, а й для медіації, оскільки забезпечує рівність сторін у переговорному процесі; 2) право на справедливий розгляд справи – ідея доступного правосуддя для всіх громадян, що сприяла розвитку альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації; 3) захист від свавілля правителів (як механізм стримування влади, що знайшов відображення в сучасних принципах медіації, які передбачають гарантії справедливого процесу та недопущення односторонніх переваг у переговорах); 4) принцип спільного врегулювання – основоположне положення медіації, згідно з яким сторони конфлікту спільно напрацьовують прийнятне для всіх рішення, як це було під час переговорів між королем та баронами.

Закріплені в Magna Carta принципи стали фундаментом для розвитку переговорних процедур, які згодом поступово трансформувалися у

формалізовані механізми альтернативного вирішення спорів. У XVII–XVIII століттях ці засади набули поширення в європейській дипломатії, заклавши підґрунтя для формування міжнародного арбітражу. У XX столітті медіація набула законодавчого визнання в багатьох країнах, а після фінансової кризи 2008 року її популярність суттєво зросла як ефективного інструменту врегулювання комерційних спорів. У XXI столітті спостерігається цифровізація процесу медіації, зокрема розвиток онлайн-медіації (Online Dispute Resolution, ODR), яка базується на принципах доступності правосуддя та ефективності процедур, закладених ще в Magna Carta [35, с. 73–76].

Хоча протягом тривалого часу медіація залишалася неформальним процесом, у XX столітті відбувся її перехід до правової інституалізації. Визначальними віхами цього процесу стали: прийняття Типового закону UNCITRAL про міжнародну комерційну конціляцію (2002) [36] – першої міжнародної спроби встановлення уніфікованих стандартів медіації; подальше оновлення у вигляді Типового закону UNCITRAL про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації (2018) [37], що передбачало положення про правовий режим і виконання мирових угод; а також прийняття Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, що виникають із медіації (Сінгапурська конвенція, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 2018 року, відкрита для підписання 7 серпня 2019 року) [38], яка закріпила юридичну обов’язковість виконання медіаційних угод у міжнародному праві. Така еволюція нормативно-правового забезпечення засвідчує поступове утвердження медіації як формалізованого інструмента врегулювання спорів у глобальному правовому полі.

Попри значний прогрес у розвитку медіації, залишаються виклики, що потребують вирішення. Серед них дилема між конфіденційністю медіаційного процесу та принципом відкритості правосуддя: якщо Magna Carta закріпила прозорість судового розгляду, медіація традиційно є закритою процедурою, що викликає дискусії щодо її відповідності принципам правової держави [39, с. 141]. Іншим актуальним питанням є відсутність єдиних

міжнародних стандартів: хоча ухвалено низку міжнародних актів, держави застосовують власні регуляторні підходи, ускладнюючи використання медіації в транскордонних спорах [40]. Водночас Magna Carta зберігає статус наріжного каменя правової системи, демонструючи, що її підписання було результатом примирювальних процедур між королем і баронами – одного з перших задокументованих випадків альтернативного врегулювання спорів [41].

У середньовічній Франції примирні процедури становили базовий механізм розв'язання спорів і ґрунтувалися на ідеї компенсаційного відшкодування шкоди. Інститут мирових суддів був зорієнтований насамперед на досягнення згоди між сторонами, тоді як розгляд дрібних майнових конфліктів мав допоміжний характер. Судове провадження допускалося лише після безрезультатної спроби мирного врегулювання, що фіксувалося спеціальним актом мирового судді та відкривало шлях до позовного розгляду. З 1807 року у другій частині Цивільного процесуального кодексу Франції була офіційно закріплена процедура судового примирення, що відображало прагнення держави сприяти мирному врегулюванню спорів. Відповідно до цього закону, юристи не могли брати участь у процесі примирення ні як представники, ні як консультанти, оскільки вважалося, що їхня присутність може ускладнити досягнення згоди між сторонами. Згодом у ході Конституційних зборів було прийнято рішення про розширення сфери застосування примирних процедур. Було запропоновано, щоб цей механізм використовувався не лише в мирових судах, а й у всіх інших судових установах, що стало важливим кроком у розвитку альтернативного вирішення спорів у правовій системі Франції [42, с. 173].

У XIX столітті суспільство усвідомило, що не всі конфлікти доцільно вирішувати мирним шляхом, оскільки існували суперечки, які вимагали судового розгляду. У цей період відбулися суттєві зміни в цивільному процесуальному законодавстві, які визначили межі застосування примирних процедур. Було встановлено, що спроби примирення в судах апеляційної

інстанції не є обов'язковими, особливо у випадках, коли сторони не здатні дійти до мирової угоди або коли суперечка стосується питань, що не можуть бути врегульовані шляхом компромісу. Крім того, у справах, які вимагали термінового вирішення, примирні процедури також не застосовувалися.

Одним із важливих нововведень стало скасування заборони на участь адвокатів у примирних процедурах, що дало можливість сторонам отримати юридичну підтримку у процесі врегулювання спорів. Водночас серед науковців та юристів тривали дискусії щодо ефективності примирних механізмів. Сучасні дослідження, зокрема праці Крістофера Карпентера, поглиблюють класичну позицію І. Бентама щодо обмеженої доцільності примирення. Карпентер наголошує, що обов'язкова медіація недоцільна у справах, де немає реальної перспективи домовитись або де інтереси сторін поляризовані. Він, як і Бентам, визнає її ефективність у категоріях справ, де вартість підтримання майбутніх стосунків перевищує предмет спору, наприклад, у конфліктах між сусідами чи комерційними партнерами, для яких судова перемога може обернутися довгостроковими економічними та соціальними втратами. [33, с. 89].

Що ж стосується традицій примирення на українських землях, то найдавніші згадки про подібні процедури містяться в правових джерелах Київської Русі. «Руська правда» не містила конкретних положень щодо механізмів компенсації завданої шкоди або визначення осіб, відповідальних за ініціювання примирного процесу. Проте практика мирного врегулювання конфліктів простежується в політичній історії цього періоду. Одним із прикладів застосування погоджувальних процедур були князівські з'їзди, відомі як «сними», які проводилися для координації дій правителів та уникнення військових конфліктів [43, с. 64–67]. За дослідженнями С.В. Ківалова, порядок проведення князівських з'їздів формувався поступово і включав кілька етапів: домовленість між князями про зустріч, прибуття на місце проведення та очікування початку зборів («стояння»), обговорення спірних питань, укладення мирової угоди (хоча це було не обов'язковим), а

також завершальні урочисті дії, що символічно підкріплювали досягнуті домовленості [44, с. 135]. Якщо порівнювати ці процедури із сучасною медіацією, можна помітити певну схожість: ініціювання переговорного процесу, зустріч сторін, попередні обговорення та укладення угоди. Однак у князівські часи існувала особлива форма підтвердження досягнутих домовленостей – «хресне цілування». Це був своєрідний акт скріплення угоди, що замінив язичницькі клятви. Християнство забороняло принесення присяг, тому цілування хреста символізувало прийняття умов мирової угоди, що розглядалося як знак миру та примирення між правителями [44, с. 276]. У наступні століття практика примирення продовжувала розвиватися в правових традиціях українських земель. У XVI-XVII століттях, коли на цих територіях діяли Литовські статuti 1529, 1566 і 1588 років, процедура примирення була передбачена на законодавчому рівні. В юридичній практиці того часу використовувався термін «єднання», що позначав врегулювання конфліктів у майнових, земельних та навіть кримінальних справах [44, с. 135]. Наприклад, стаття 12 розділу IX передбачала можливість звільнення гвалтівника від смертної кари, якщо потерпіла погоджувалася на укладення шлюбу з ним [44, с. 276]. Процедура «єднання» мала чітку правову форму: угода оформлювалася письмово, підписувалася сторонами та засвідчувалася печатками свідків. Якщо спір було врегульовано шляхом «єднання», його повторний розгляд у суді не допускався. У разі порушення цієї норми позивач мав сплатити штраф, що включав виплати на користь відповідача, судді та держави. Угода могла бути укладена також через полюбовний суд, судді якого обиралися самими сторонами, що має подібність до сучасного арбітражного судочинства. Полюбовний суд ухвалював компромісне рішення, яке набувало обов'язкової сили після підписання сторонами та засвідчення печатками суддів. Якщо одна зі сторін порушувала домовленості, інша мала право звернутися до земського суду, який перевіряв дотримання законності мирової угоди та прийнятого рішення. У разі підтвердження правомірності рішення воно залишалося в силі, інакше земський суд ухвалював нове рішення згідно з

чинним законодавством [44, с. 135]. Таким чином, примирні процедури відігравали важливу роль у правовій традиції українських земель, поступово трансформуючись від неформальних з'їздів і політичних домовленостей до чітко регламентованих юридичних механізмів, що нагадують сучасні альтернативні способи вирішення спорів. Козацьке право здебільшого не мало закріплення в офіційних правових документах, а базувалося на звичаєвих нормах та традиціях. Воно існувало у вигляді так званого «словесного права», що формувалося на основі здорового глузду та давніх звичаїв, і діяло переважно в XVI–XVIII століттях на території Війська Запорізького та інших козацьких формувань [45, с. 121].

Як зазначав Д. Яворницький, матеріали судових справ козацької доби підтверджують, що козаки визнавали за собою право на договірне врегулювання конфліктів між товаришами. Це означає, що сторони цивільних і кримінальних справ могли самотійно дійти згоди та завершити судовий процес шляхом укладення мирової угоди. Така практика була поширеною у випадках, коли суперечки стосувалися заподіяння тілесних ушкоджень або порушення майнових прав [45, с. 121]. Козацьке судочинство не тільки дозволяло використання механізмів примирення, а й активно заохочувало їх застосування. Судові органи козацької спільноти – паланкові судді, курінні отамани, а також кошові отамани, які діяли як остання інстанція, прагнули врегулювати конфлікти мирним шляхом. Вони фактично виконували роль медіаторів, сприяючи пошуку компромісних рішень, що відповідали інтересам обох сторін. Таким чином, примирні процедури стали невід'ємною частиною судової практики козацької держави, що підтверджує важливість альтернативного врегулювання спорів у тогочасній правовій системі [46, с. 47].

У XVIII столітті правові норми, зафіксовані у збірці «Права, за якими судиться малоросійський народ», передбачали два основні механізми примирення конфліктуючих сторін: за участю обраних ними посередників, так званий полюбовний суд, а також без залучення мирителів. У випадку першого

варіанту сторони самотійно визначали осіб, які мали виконувати функції посередників. В окремих випадках цю роль могли брати на себе й представники місцевої влади, зокрема «урядники графські», яким також дозволялося виступати мирителями. Сторони, що перебували у конфлікті, давали письмове зобов'язання утримуватися від переслідування або утиску мирителів у разі незгоди з їхнім рішенням. Важливою умовою було те, що ухвалені полюбовним судом рішення не могли виходити за межі заявлених вимог і клопотань сторін, водночас вони не мали обмежувати справедливості чи порушувати моральні засади. Для забезпечення виконання прийнятого рішення встановлювалися певні гарантії, які могли включати штрафні санкції або систему поручительства. Таким чином, система полюбовного суду в історичних правових практиках українських земель відображала прагнення суспільства до мирного вирішення суперечок, закріплюючи примирення як важливий інструмент врегулювання конфліктів. Вона базувалася на взаємній згоді сторін, добровільному виборі мирителів та механізмах відповідальності за невиконання ухвалених рішень, що робило її ефективним засобом вирішення спорів у тогочасному суспільстві [47, с. 317–319].

Аналізуючи розвиток погоджувальних процедур на сучасному етапі, можна виділити низку ключових змін, які суттєво відрізняють їх від попередніх історичних періодів. Одним із найважливіших нововведень стало формування посередництва як окремої професійної діяльності. Якщо в минулому функції посередників виконували особи з високим соціальним статусом, значним авторитетом або офіційними повноваженнями ухвалювати обов'язкові для сторін рішення, то сьогодні роль посередника частіше відіграють фахівці, які володіють спеціальними знаннями та практичними навичками у сфері вирішення конфліктів. Посередництво також остаточно виокремилося з арбітражу, набувши самотійного значення як гнучкий інструмент врегулювання спорів. В умовах глобалізації та розвитку ділових відносин спостерігається значне розширення світового ринку посередницьких послуг, що відображає зростаючий попит на альтернативні механізми

вирішення конфліктів. Перехід до професійного підходу у примирних процедурах значно підвищив їхню ефективність та різноманітність. Нині процес вирішення спорів ґрунтується переважно на інтересах сторін, а не лише на формальних правових нормах. У науковому та практичному середовищі переважає прагматичний підхід, згідно з яким головною метою примирення є не стільки встановлення матеріальної істини чи досягнення абстрактної справедливості, скільки пошук найбільш доцільного та взаємовигідного рішення для всіх учасників конфлікту. Медіація та інші примирні процедури дедалі частіше стають невід’ємною складовою судового процесу. У багатьох країнах судові органи уповноважують спеціальних посадових осіб на виконання функцій посередників або ж рекомендують сторонам звернутися до професійних медіаторів для попереднього врегулювання конфлікту. Законодавче регулювання медіації набуло поширення у світовій практиці, що сприяло її активному розвитку як альтернативного механізму вирішення спорів. Сучасна корпоративна практика також значною мірою інтегрувала багаторівневі системи управління конфліктами, особливо у межах довгострокових проєктів. Великі міжнародні компанії розробили ефективні алгоритми дій у разі виникнення комерційних суперечок, дотримуючись чіткої послідовності: періодичний перегляд договірних положень для запобігання потенційним конфліктам, проведення переговорів, залучення медіатора, отримання незалежного висновку експертів, звернення до рекомендаційного арбітражу та, лише у разі неможливості досягнення компромісу, а саме – перехід до повноцінного арбітражного розгляду. Таким чином, сучасний розвиток примирних процедур свідчить про їхню еволюцію від неформальних механізмів до професійно регульованих процесів, які активно інтегруються як у судову систему, так і в корпоративну сферу, сприяючи більш ефективному та гнучкому вирішенню конфліктів.

Практика медіації в Європі має глибоке історичне коріння, що сягає раннього середньовіччя, про що свідчать письмові джерела. У документах того часу процес позначався терміном *mediatio*, а особа, яка виконувала роль

посередника, отримувала назву mediator (у жіночій формі – mediatrix). Вже на ранніх етапах розвитку європейського суспільства медіація відігравала важливу роль у врегулюванні політичних суперечностей. Значний вплив на становлення європейських медіаційних традицій мала Церква, яка виступала посередником у політичних конфліктах і сприяла усвідомленню відмінності між судовим процесом, арбітражем та медіацією. Така диференціація демонструє високий рівень розуміння альтернативних механізмів вирішення спорів у середньовічній Європі. Попри історичну значущість медіаційних практик, їх сучасний розвиток в Європі почав активно формуватися лише в 1980-1990-х роках. Основними передумовами такого зростання стали складнощі доступу громадян до правосуддя, серед яких: надмірна тривалість судових процесів; громіздкість юридичних процедур; високі фінансові витрати на судовий розгляд; перевантаженість судової системи.

Еволюція альтернативних методів вирішення судових спорів (ADR) у різних країнах світу відбувалася відповідно до трьох основних теоретичних підходів:

1. Модель культурних уподобань: а) притаманна азійським країнам та традиційним суспільствам, де судовий процес розглядається як крайній засіб; б) медіація є основним способом вирішення конфліктів у цих культурах (наприклад, у Японії судові розгляди проводяться лише у разі вичерпання всіх інших можливих способів врегулювання спору) [48, с. 99].

2. Модель еволюції правової системи: а) відповідає розвитку ADR у США, де поширення медіації сприймається як закономірний наслідок суспільного прогресу; б) зміни у характері конфліктів сприяли переходу від жорстких юридичних процедур до більш гнучких переговорних механізмів.

3. Модель імплементації ADR із зовнішніх правових систем: а) полягає у запозиченні та адаптації механізмів медіації з інших країн; б) у Європі впровадження медіації нерідко ґрунтувалося на досвіді США, що сприяло формуванню сучасної системи альтернативного вирішення спорів [Ошибка! Закладка не определена., с. 211].

Європейський Союз відіграв вирішальну роль у популяризації та нормативному закріпленні медіаційних практик. Першим системним документом у цій сфері стала «Зелена книга про альтернативне вирішення спорів у цивільному та комерційному праві», видана Європейською комісією у 2002 році.

Важливим кроком у стандартизації медіаційної діяльності стало ухвалення 2 липня 2004 року Кодексу поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediators), який встановив етичні норми для медіаторів у цивільних та комерційних справах.

Окрім цього, ЄС видав низку рекомендацій, спрямованих на розвиток та популяризацію медіації:

1. Рекомендація щодо сімейної медіації – заохочувала держави-члени впроваджувати процедури врегулювання сімейних спорів.
2. Рекомендація щодо медіації у кримінальних справах – передбачала можливість використання медіації як механізму примирення між потерпілими та обвинуваченими.
3. Рекомендація щодо медіації у цивільних справах – спрямована на вдосконалення механізмів позасудового врегулювання спорів.
4. Рекомендація щодо медіації між органами державного управління та юридичними особами – пропонувала розширення практики медіації у публічному секторі.

Одним із найважливіших нормативних актів у сфері медіації стала Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року, у якій медіація визначається як: «Організований процес добровільного характеру, незалежно від його назви чи форми, у межах якого дві або більше сторін намагаються самостійно досягти згоди щодо вирішення конфлікту за допомогою медіатора. Така процедура може бути ініційована сторонами, запропонована або призначена судом, або передбачена законодавством держави-члена ЄС» [49].

До ухвалення Директиви 2008/52/ЄС Рада Європи вже тривалий час

підтримувала розвиток медіації, видавши низку важливих рекомендацій: а) рекомендація R/81/7 (1981) закликала до реформування застарілих судових процедур, що гальмували ефективне правосуддя; б) рекомендація R/86/12 (1986) пропонувала заходи для розвантаження судових інституцій; в) рекомендація R/98/1 (1998) стимулювала впровадження сімейної медіації як засобу вирішення спорів.

У процесі впровадження ADR у Європі значну роль відіграли американські моделі медіації, що були адаптовані до європейських правових систем. У цьому контексті Зелена книга ЄС рекомендувала:

«Пропагувати медіацію в країнах, де доступ до правосуддя є обмеженим через його неефективність, а також заохочувати викладання теоретичних і практичних курсів з переговорів та медіації в університетах» [50, с. 71–73].

Розвиток медіації в Європі демонструє поступовий перехід від традиційних механізмів позасудового врегулювання спорів до їхньої формалізації в рамках правових систем держав-членів ЄС. Використання як власного історичного досвіду, так і адаптація міжнародних практик сприяють вдосконаленню європейської моделі медіації.

Нормативна підтримка з боку Європейського Союзу та Ради Європи не лише легітимізувала цей механізм, а й зробила його доступнішим та ефективнішим у контексті сучасних правових реалій. Відтак європейська система медіації продовжує розвиватися, адаптуючись до нових викликів та потреб суспільства

У радянський період, що характеризувався домінуванням правового позитивізму та всебічним контролем держави над суспільними відносинами, інститут медіації фактично перебував у стані стагнації. Спори врегульовувалися виключно через державні судові та адміністративні механізми, що діяли в межах суворо регламентованих процесуальних процедур. Лише після здобуття Україною незалежності відбулося поступове відродження інтересу до медіації. Наприкінці 1990-х років у країні почали з'являтися перші медіаційні центри, хоча єдиного законодавчого акту, що

регулював би цю сферу, не існувало.

Історико-правовий аналіз засвідчує, що процеси примирення, в тій чи іншій формі, завжди існували в правовій системі, змінюючись і трансформуючись разом із розвитком держави та суспільства. Від давніх часів до сьогодення мирне врегулювання конфліктів залишалося важливим інструментом досягнення соціальної стабільності. Саме в цьому контексті медіація набула особливої актуальності у сучасному правовому просторі, що підтверджується активізацією її досліджень у межах української юридичної науки.

У світовій доктрині концептуальні основи медіації як соціального явища сформулював Христоф Бесемер, який у своїй праці визначив її як технологію врегулювання спорів за участю нейтрального посередника [51, с. 25]. На думку Е. М. Рунессона та М.-Л. Гі, ключова мета медіації полягає не лише у розв'язанні конфлікту, а й у створенні передумов для конструктивного діалогу між сторонами [52, с. 145]. Вони наголошували, що цей процес має сприяти встановленню взаєморозуміння між учасниками, що дозволяє не тільки вирішити конкретну суперечку, але й покращити взаємовідносини між сторонами [52, с. 148].

В українській правовій доктрині медіація розглядається як добровільний і конфіденційний механізм вирішення конфліктних ситуацій, у якому нейтральний посередник допомагає сторонам досягти взаємоприйняттого рішення у структурованій процедурі. Однак поряд із широким розумінням медіації як інструменту позасудового врегулювання, у науковій літературі також зустрічається вузьке визначення цього явища як досудового способу вирішення спорів. Такий підхід не відображає повною мірою потенціалу медіації, оскільки вона може застосовуватися навіть після судового розгляду, коли судові рішення не забезпечує належного примирення сторін. Саме тому більш коректним є визначення медіації як позасудового, а не виключно досудового процесу.

При формуванні концепції впровадження медіації в Україні варто

враховувати ці теоретичні розробки та визначити першочергову мету запровадження медіації, яка, на наш погляд, полягає в наступному:

- забезпечення громадянам ефективних механізмів доступу до справедливого врегулювання спорів;
- сприяння підвищенню якості правосуддя шляхом розвантаження судової системи;
- формування в суспільстві культури мирного, безконфліктного та конструктивного вирішення спорів.

Відповідно до визначеної мети можна сформулювати ключові напрями практичного впровадження медіації: а) створення широкого доступу фізичних і юридичних осіб до професійних медіаційних послуг як реальної альтернативи судовому вирішенню спорів; б) популяризація медіації серед населення, а також серед представників судової та правничої спільноти; в) формування інституційної інфраструктури для медіації – відкриття спеціалізованих центрів медіації при судах, створення онлайн-платформ медіації; г) забезпечення професійної підготовки медіаторів за єдиними стандартами якості, що сприятиме довірі до цього способу вирішення спорів.

Не менш важливою складовою цієї концепції має стати законодавче закріплення медіації, що відповідає правовим і культурним традиціям України. Прийняття Закону «Про медіацію» забезпечило юридичну визначеність, встановило баланс інтересів сторін і медіаторів, що відповідає принципу верховенства права, на якому наголошує Конституційний Суд України в низці своїх рішень [53; 54; 55], а також узгоджується з позицією Європейського суду з прав людини, сформульованою в рішенні у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року [56].

Особливу увагу необхідно приділити законодавчій взаємодії медіації з процесуальним законодавством України, визначивши чіткі терміни та підстави для зупинення провадження у справі на час проведення медіації, що сприятиме ефективності цього інституту й не створюватиме умов для процесуальних зловживань.

В цілому впровадження зазначених заходів дозволить створити в Україні дієвий і зрозумілий інститут медіації, який ефективно взаємодіятиме із судовою системою, сприятиме зменшенню судового навантаження та формуванню високої правової культури в суспільстві.

Розширення доступності правосуддя, що є одним із основних завдань судової реформи в Україні, передбачає використання не лише традиційних судових процедур, а й альтернативних механізмів розв'язання спорів. Одним із таких ефективних інструментів є медіація, яка здатна суттєво зменшити навантаженість судової системи, підвищити рівень правової культури суспільства та запропонувати громадянам швидший і менш витратний спосіб захисту своїх прав.

Однією з передумов розвитку медіації в Україні є позитивне зобов'язання держави сприяти застосуванню правових механізмів врегулювання спорів, що прямо не заборонені законом. Це випливає з частини п'ятої статті 55 Конституції України, яка гарантує кожному право захищати свої права будь-якими не забороненими законом засобами [1]. Такий підхід дає підстави розглядати медіацію як рівноправний інструмент поряд із нотаріальним та адміністративним захистом, арбітражем і переговорами. Фундаментальним принципом, на якому ґрунтується цей підхід, є диспозитивність, що допускає застосування будь-яких правових механізмів за умови їх відповідності чинному законодавству.

Варто підкреслити, що розвиток медіації в Україні не є наслідком ухвалення 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію», а навпаки, саме активне використання цього механізму в суспільстві зумовило необхідність законодавчого закріплення його правового статусу [2]. Прийняття спеціального нормативно-правового акту стало логічним кроком для уніфікації процедур медіації та визначення основних напрямів діяльності медіаторів, що сприяє підвищенню ефективності й популярності цього способу вирішення спорів.

Глобальні тенденції свідчать про те, що поєднання судових і

позасудових механізмів є ключовим напрямом удосконалення системи вирішення конфліктів. Це підтверджується результатами досліджень, проведених у межах «Global Pound Conference Series 2018», які засвідчили, що саме інтеграція різних підходів до врегулювання комерційних спорів є перспективною моделлю правового регулювання [57]. У цьому контексті можна прогнозувати подальше зростання популярності медіації, зокрема в українському правовому просторі. Особливу роль у цьому процесі відіграє Конвенція ООН про міжнародні мирові угоди, досягнуті в результаті медіації (Сінгапурська конвенція), яка вперше закріпила на міжнародному рівні механізм виконання медіаційних угод. Це свідчить про поступовий перехід до нової моделі правового регулювання, у якій альтернативні методи вирішення спорів відіграють дедалі важливішу роль [58, с. 100–101].

1.2. Медіація як альтернативний спосіб вирішення конфліктів: поняття, види та принципи

Медіація є одним з альтернативних методів розв’язання спорів (ADR – Alternative Dispute Resolution) і походить із римського права. У польському праві вона існувала у формі процедури «єднання» (договірного вирішення спору), яку застосовували з огляду на повільність судових процесів та їхню складність. Сучасні причини використання медіації є подібними: це дешевший, простіший і швидший спосіб врегулювання конфліктів. У науковій літературі медіацію визначають як позасудову процедуру, у межах якої нейтральна третя сторона сприяє сторонам у досягненні взаємоприйнятного рішення конфлікту. Американський дослідник Ч. Мур підкреслював, що медіація – це процес вирішення спору за участю третьої сторони, яка не має повноважень ухвалювати обов’язкове рішення, але допомагає сторонам досягти порозуміння [59, с. 15].

Законодавство Європейського Союзу (Директива 2008/52/ЕС) визначає медіацію як організовану процедуру добровільного характеру, в межах якої

сторони намагаються досягти угоди за сприяння медіатора. Така процедура може бути ініційована за ініціативою сторін, за рекомендацією суду або відповідно до законодавства держави-члена [49].

Право на суд є одним із фундаментальних прав демократичного суспільства. Водночас воно не означає монополії державних судів на вирішення спорів. Наслідками такої монополії є перевантаженість судової системи, зростання строків розгляду справ і надмірні фінансові витрати, що не завжди сприяє підвищенню якості правосуддя. Тому в громадянському суспільстві важливим є вирішення спорів на найнижчому можливому рівні інституціоналізації, що дає змогу оперативно знайти рішення, прийнятне для обох сторін.

Головна ідея альтернативного вирішення спорів (ADR) виражена в гаслі: «Примирювати, а не судити», що передбачає заміну судових процесів на договірні, медіаційно-консультативні та арбітражні процедури. ADR дозволяє сторонам самостійно визначати методи вирішення конфлікту, обирати медіаторів чи арбітрів і встановлювати процедури врегулювання.

За Л. Моравським, ефективне правосуддя повинно починатися з мінімального рівня формалізації та інституціоналізації, а звернення до суду має відбуватися лише після вичерпання можливостей врегулювання спору на попередніх етапах [60, с. 215]. Це формує послідовність вирішення конфлікту: 1) переговори або медіація; 2) арбітраж або судовий розгляд. Альтернативні методи дозволяють заповнити прогалину між договірними механізмами та судовими процедурами.

Сучасний науковий дискурс стосовно концептуальних меж ADR зосереджений довкола онтології альтернативності, що передбачає багаторівневу інтерпретацію: від квазісудових примирних практик у межах офіційної юрисдикції до автономних позасудових механізмів [55]. Незважаючи на складність класифікацій, у вітчизняній правовій доктрині домінує теза про пріоритетність судового захисту як базового державного інструментарію. Це детермінує статус будь-якої позасудової процедури як

об'єктивно альтернативної за своєю правовою природою [61; 62]. При цьому ключовою перевагою таких методів виступає процедурна лабільність (гнучкість), яка забезпечує вищий рівень адаптивності до специфічних інтересів суб'єктів конфлікту та гарантує практичну результативність врегулювання, недосяжну в межах суворих процесуальних форм.

Еволюція інститутів позасудового врегулювання конфліктів зумовила поступову деконструкцію терміна «альтернативне правосуддя» на користь більш прецизійної наукової категорії – «ефективне вирішення спорів» (Effective Dispute Resolution, EDR). У межах актуального правового дискурсу медіація та споріднені методи ADR розглядаються не як механізми заміщення судової влади, а як інструменти оптимізації традиційного правосуддя.

Відповідно до концепції «доповнюючого правосуддя» (Complementary Forms of Justice), системно розвинутої Керрі Менкел-Мідоу, позасудові методи врегулювання спорів слід розглядати не як суто альтернативу, а як невід'ємну та інтегровану складову правової системи [63, с. 225]. Цей підхід започаткував відхід від уніфікованого поняття ADR на користь диференційованої термінології, що відображає різні функціональні ролі методів. Зокрема, розрізняють: Complementary Dispute Resolution (CDR) (доповнююче врегулювання спорів), що визначає медіацію як інструмент, інтегрований у систему правосуддя; Efficient Dispute Resolution (EDR) (ефективне врегулювання спорів), який акцентує на оперативності та результативності; та Supplementary Dispute Resolution (SDR) (допоміжне врегулювання спорів), що розглядає процедури як допоміжні механізми. У рамках цієї парадигми медіація виконує двовекторну функцію: вона сприяє заповненню формально-юридичних прогалин (нівелюванню правових лакун) та забезпечує стратегічне розвантаження судової системи [63, с. 229]. Сукупний ефект від цього детермінує підвищення доступності та якості правосуддя в цілому. Таким чином, інтеграція медіації в класичний цивільний процес дозволяє інтерпретувати її саме як «доповнюючу форму правосуддя» [63, с. 238], яка найточніше відображає симбіотичний характер взаємодії між приватним

автономним врегулюванням конфліктів та державною юрисдикційною діяльністю.

Дослідники підкреслюють, що ADR не заперечує конституційний пріоритет судів, а лише доповнює систему правосуддя, зменшуючи навантаження на судову систему та забезпечуючи ефективну реалізацію права на судовий захист [64, с. 47–48; 64, с. 68; 64, с. 73].

Отже, медіацію слід розглядати як позапроцесуальний метод, здатний підвищити ефективність судової системи. У сучасній правовій доктрині конфлікт визначається як ситуація, у якій вимоги однієї сторони заперечуються іншою. Судовий процес здебільшого загострює конфлікт, тоді як медіація сприяє його врегулюванню через конструктивний діалог.

У демократичній правовій державі судові рішення можуть мати авторитарний характер або ґрунтуватися на компромісі сторін. З юридичної точки зору держава може або самотійно врегульовувати конфлікти шляхом законодавчого регулювання, або надавати сторонам можливість досягати згоди самотійно через договірні механізми, або ж утримуватися від втручання у процес їх вирішення. З практичного погляду найбільш ефективним є запровадження процедур мирного врегулювання спорів, серед яких медіація повинна стати стандартною складовою системи правосуддя. Право громадян на участь у вирішенні конфліктів реалізується як через судовий процес, так і через медіацію, що дозволяє впливати на спосіб врегулювання спору та формувати соціальні відносини на засадах відповідальності й співучасті [64, с. 73–74]. Таким чином, медіація є невід’ємною складовою демократичної правової системи, яка забезпечує більш ефективну реалізацію принципів справедливості, діалогу та консенсусу.

Існує безліч аргументів на користь того, щоб компанії обирали медіацію як єдиний вірний варіант вирішення конфліктів. Найпереконливішими з них є такі: 1) гнучкість процедури, медіацію можна розпочати в будь-який момент швидко, уникнувши юридичних термінів і процесуальних обмежень. На відміну від судового процесу, де строки засідань встановлюються судом, у

медіації дата і час зустрічей визначаються сторонами за погодженням із медіатором, що дозволяє враховувати їхні графіки; 2) необмежена кількість зустрічей, адже сторони можуть досягти угоди навіть після однієї сесії або укласти часткову угоду, продовжуючи переговори до остаточного вирішення конфлікту; 3) швидкість вирішення спору, так як медіація займає набагато менше часу, ніж судовий розгляд, конфлікт може бути вирішений за кілька днів, тоді як судові процеси тривають місяцями або навіть роками; 4) конфіденційність, медіація відбувається в приватному середовищі, що гарантує, що проблеми компанії залишаються невідомими для громадськості. Це значно знижує емоційний стрес порівняно із судовими слуханнями, які є відкритими; 5) захист ділової репутації, часто компанії прагнуть уникнути розголосу своїх конфліктів, оскільки будь-який скандал, навіть безпідставний, може підірвати їхню довіру на ринку. Втрата репутації може призвести до розірвання контрактів, втрати фінансування чи відмови урядових або благодійних організацій від подальшої співпраці; 6) можливість вибору медіатора, сторони можуть домовитися про спільного медіатора, що підвищує довіру до процесу. У судовому процесі суддя призначається автоматично без урахування побажань сторін; 7) комплексне вирішення конфлікту, саме медіація дозволяє сторонам досліджувати справжні причини конфлікту, а не лише вирішувати його наслідки, як це робить суд. Крім того, можна досягати часткових домовленостей і поступово просуватися до повного врегулювання; 8) взаємовигідність, оскільки рішення, ухвалене в результаті медіації, є добровільним і вигідним для обох сторін, жодна з них не змушена приймати рішення, нав'язане судом. Судовий процес, навпаки, передбачає переможців і переможених; 9) запобігання майбутнім конфліктам, у процесі медіації сторони активно спілкуються, що створює основу для запобігання майбутнім конфліктам. У судовому процесі комунікація між сторонами відсутня, що посилює протистояння; 10) фінансова вигода, зазвичай медіація є значно дешевшою за судовий процес, оскільки компаніям не потрібно сплачувати високі гонорари адвокатам, судові збори та витрати на експертів. Крім того,

міжнародні судові справи вимагають додаткових витрат, зокрема на поїздки, перекладачів, проживання тощо; 11) збереження можливості судового розгляду, навіть якщо медіація не призвела до врегулювання спору, сторони все ще мають право звернутися до суду. Якщо ж вони домовляються після початку судового процесу, суд може призупинити розгляд справи на їхню вимогу; 12) правова підтримка, адже сторони можуть залучати юристів і експертів, що гарантує відповідність угоди законодавству та її можливість подальшої юридичної сертифікації.

Втім, попри значні переваги, медіація також має певні недоліки: 1) компанії можуть відмовитися від участі в медіації в останній момент, оскільки їх ніхто не може змусити до цього, якщо законодавство прямо цього не передбачає; 2) у випадку коли сторони не досягли угоди після кількох сесій медіації, конфлікт повертається до суду. Це означає, що компанія змушена не тільки оплачувати роботу медіатора, але й покривати витрати на судовий процес; 3) психологічно судовий процес сприймається як єдиний спосіб встановлення справедливості. Традиційні уявлення про те, що лише суддя може винести справедливе рішення, створюють бар'єри для використання медіації; 4) у випадках коли стає відомо, що компанія звернулася до послуг медіатора, це може бути сприйнято як ознака її винуватості; 5) компроміс часто сприймається як поразка, адже якщо компанія легко йде на поступки під час медіації, це може спровокувати іншу сторону до висування нових претензій; 6) занадто швидке вирішення конфлікту може бути не вигідним у випадках, коли компанії потрібен час, щоб вирішити фінансові чи операційні проблеми, відкласти виконання зобов'язань або уникнути штрафних санкцій; 7) конфіденційність медіації іноді не вигідна компанії, якщо вона зацікавлена у розголосі конфліктної ситуації.

Розглядаючи недоліки та численні переваги медіації, науковці наголошують, що стратегія її застосування залежить від специфіки кожного конкретного випадку, а також від явних і прихованих інтересів компанії [65, с. 292].

Сучасний етап розвитку медіації розпочався у другій половині ХХ століття, коли цей механізм альтернативного вирішення спорів почав активно застосовуватися у країнах англосаксонської правової системи, зокрема у США, Австралії та Великобританії. Згодом практика медіації набула популярності й у країнах континентального права, включаючи Нідерланди, Німеччину, Австрію, Польщу, Канаду, Нову Зеландію, Францію та інші держави, які поступово впроваджували цей інструмент у свої національні правові системи.

Перші спроби застосування медіації зосереджувалися переважно у сфері сімейних відносин, оскільки її механізми сприяли мирному врегулюванню конфліктів між подружжям, питанням опіки над дітьми та розподілу спільного майна. Проте з часом її використання значно розширилося і стало ефективним способом вирішення спорів у різних сферах суспільного життя. Медіація почала застосовуватися не лише для сімейних конфліктів, а й для складних багатосторонніх спорів, що виникають у комерційній діяльності, корпоративному секторі та публічному управлінні [66].

Таким чином, на сучасному етапі медіація стала важливим інструментом альтернативного вирішення спорів, який активно інтегрується у правові системи різних країн, сприяючи ефективному та менш конфронтаційному підходу до розв'язання конфліктів.

Медіація з'явилася в Україні як уже сформована практика альтернативного врегулювання конфліктів у середині 1990-х років, коли цей підхід почав активно впроваджуватися в різні сфери суспільного життя. Перші медіаційні центри розпочали свою діяльність у 1997 році, що стало початком становлення цього інституту в національній правовій системі.

На пострадянському просторі медіація вперше була застосована в межах цивільного судочинства, що дало змогу апробувати її як ефективний механізм розв'язання конфліктів. В Україні розвиток цього інституту відбувався за активної участі громадських організацій та ініціативних груп, які почали застосовувати медіаційні технології в різних регіонах – у Луганську,

Донецьку, Києві, Одесі, Криму та Харкові.

Практичне впровадження медіації охоплювало широке коло спорів, зокрема сімейні та трудові конфлікти, спори між сусідами, а також цивільні провадження. Це підтвердило ефективність посередницьких методів не лише у приватних правовідносинах, а й у врегулюванні соціально значущих конфліктів, що поступово сприяло інтеграції медіації в українську правову систему [67, с. 77].

Термін «медіація» має давнє походження, яке простежується в кількох мовах. У грецькій мові слово «medos» означає незалежність і нейтральність щодо сторін спору. У латинській мові використовуються терміни «mediatio» (посередництво) та «mediare» (бути посередником у вирішенні конфліктів), що підкреслюють роль посередника у процесі врегулювання спорів. Аналогічні значення мають відповідні терміни й у сучасних мовах, зокрема «mediation» в англійській та «médiation» у французькій.

У науковій літературі медіація трактується як особливий переговорний процес за участю нейтрального посередника. О.О. Кармаза та Т.В. Федоренко визначають її як процесуально-організаційну модель переговорів між конфліктуючими сторонами, що складається зі стадій та етапів, на яких здійснюються процесуальні дії, спрямовані на досягнення взаємоприйняттого рішення [68, с. 87]. Г.В. Єрмоєнко розглядає медіацію як процес перемовин, у якому медіатор координує обговорення, враховує позиції сторін та допомагає знайти компроміс, наголошуючи на її ефективності як позасудового методу вирішення спорів [69, с. 68]. В.В. Рєзнікова підкреслює, що медіація є альтернативним способом врегулювання конфліктів у формі структурованого переговорного процесу, де незалежний і неупереджений посередник допомагає сторонам добровільно знайти рішення, яке відповідає їхнім інтересам [70, с. 12].

К.В. Мур характеризує медіацію як втручання третьої особи у переговори чи конфлікт без повноважень ухвалювати обов'язкове рішення, але з метою сприяння взаєморозумінню та відновленню довіри між сторонами

[71, с. 15]. У праці *Mediation Law and Practice* Девід Спенсер та Майкл Бродан визначають медіацію як процес, у якому нейтральний посередник допомагає сторонам систематично аналізувати їхні позиції, розглядати альтернативні підходи та знаходити компромісні рішення, що можуть бути закріплені у відповідній угоді [72, с. 124]. К. Ковач акцентує увагу на ролі медіатора у забезпеченні комунікації між сторонами, визначенні ключових питань та створенні умов для конструктивного діалогу [73, с. 15].

Процедура медіації передбачає участь незалежної третьої особи, яка сприяє переговорам між сторонами з метою врегулювання конфлікту та досягнення взаємоприйняттого рішення, що оформлюється у вигляді відповідної угоди [74, с. 191–192]. Таким чином, аналіз різних наукових підходів дозволяє дійти висновку, що медіація є не лише способом вирішення спорів, а й ефективним інструментом комунікації, що сприяє досягненню взаєморозуміння та відновленню гармонійних відносин між сторонами конфлікту.

Європейські правові акти також закріплюють визначення медіації як альтернативного механізму вирішення спорів. Зокрема, у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 18 жовтня 2002 року, що стосується медіації в цивільних справах, зазначено, що цей процес передбачає обговорення сторонами суперечливих питань з метою досягнення компромісу за участі одного або кількох посередників [75].

Поняття медіації також закріплено у Директиві 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу, яка регламентує певні аспекти медіації у цивільних та комерційних справах. Відповідно до цього документа, сторони мають можливість добровільно ініціювати процедуру врегулювання спору шляхом переговорів за допомогою посередника. Вона може бути розпочата з ініціативи самих учасників, за рекомендацією суду або відповідно до норм національного законодавства кожної окремої держави [Ошибка! Закладка не определена.].

В Україні питання розвитку медіації вперше отримало офіційне

закріплення на державному рівні у травні 2006 року, коли був виданий Указ Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». Відповідно до цього документа, одним із важливих заходів правової реформи визначалося впровадження медіації як діяльності професійних посередників, які допомагають учасникам юридичного спору досягти компромісу та самостійно врегулювати конфлікт [76]. Тобто можна констатувати, що медіація поступово отримала міжнародне та національне нормативне закріплення, що сприяло її подальшій інституціоналізації як ефективного інструменту альтернативного вирішення спорів [76].

В Україні тривалий час було відсутнє офіційне юридичне визначення медіації, так само як і комплексне правове регулювання цієї процедури. Проте поступові кроки щодо її впровадження на законодавчому рівні розпочалися ще у 2015 році. Так, 27 березня 2015 року до Верховної Ради України було внесено законопроект № 2480 «Про медіацію». У ньому медіація визначалася як альтернативний, тобто позасудовий, спосіб вирішення конфліктів. Сутність цього процесу полягала в тому, що дві або більше сторін у спорі, керуючись принципом добровільності, прагнули врегулювати його шляхом взаємних переговорів за участю незалежного посередника [77].

Попри відсутність на той час єдиного нормативно-правового акта, який би комплексно регулював процедуру медіації, механізм її застосування поступово набував поширення в українській юридичній та соціальній практиці. Ініціативи щодо правового закріплення цього інституту свідчили про зростаюче усвідомлення його ефективності як альтернативного методу розв'язання спорів, що дає змогу зменшити навантаження на судову систему та сприяє досягненню компромісних рішень між сторонами [78].

Аналізуючи різні підходи до визначення медіації, науковці зазначають, що вони мають багато спільних рис, які дають підстави виокремити її основні характерні ознаки. Передусім медіація ґрунтується на наявності правового спору між сторонами, які беруть участь у процесі його врегулювання.

Важливим є те, що саме учасники конфлікту ухвалюють остаточне рішення, тоді як посередник не втручається у зміст домовленостей, а лише сприяє конструктивному діалогу між сторонами. Відсутність жорсткої правової регламентації процедури дозволяє сторонам самостійно визначати її порядок і умови. Водночас медіаційна угода, досягнута в результаті переговорів, не має обов'язкової юридичної сили без звернення до компетентних органів для надання їй виконавчої сили [79, с. 191–192].

На нашу думку, ключовим фактором успішного проведення медіації є не стільки предмет спору, скільки готовність учасників до переговорів, їхнє прагнення до компромісу та конструктивної співпраці задля досягнення взаємовигідного рішення. Принагідно слід зазначити, що класична модель медіації, яка базується на «методиці переговорів» і відома як «гарвардська модель», містить чотири основні принципи: необхідність розмежування самої проблеми та особистості учасників конфлікту; зосередженість на реальних інтересах сторін, а не лише на їхніх формальних позиціях; пошук взаємовигідних варіантів розв'язання спору; використання об'єктивних критеріїв для оцінки можливих рішень [71].

Для України «гарвардську модель» варто взяти до уваги з огляду на те, що саме розбіжності у поглядах на проблему часто переростають у гострі конфлікти, коли сторони починають асоціювати проблему не з її суттю, а з особистими характеристиками опонента. Це може проявлятися у звинуваченнях, сумнівах у щирості намірів іншої сторони та спробах дискредитувати її позицію. Тому ефективні переговори вимагають відокремлення предмета спору від особистісних характеристик учасників, що дає змогу вести діалог у конструктивному руслі.

Разом із тим «позиція сторони», як правило, є відкритою вимогою учасника спору, тоді як інтереси – це більш глибокі мотиви, які часто залишаються прихованими. Г.В. Єрмоєнко зазначає, що позиція є лише поверхневим проявом суперечності, оскільки люди зазвичай зосереджуються на тому, чого вони хочуть досягти, не аналізуючи глибших причин своїх

прагнень. Якщо під час переговорів зосередитися не лише на вимогах, а й на причинах, які спонукають сторони до певних рішень, це відкриває ширші можливості для знаходження компромісу. Г.В. Єрмоєнко наголошує, що успіх переговорів значною мірою залежить від здатності сторін зосередитися на тому, чому для них важливо досягти певного результату. Саме це дає змогу формувати ширший спектр можливих рішень, відкриваючи простір для гнучкого підходу до розв'язання спору.

Ідеальним результатом медіації є консенсус, який сприймається як справедливий обома сторонами. Його головна перевага полягає в тому, що після його досягнення учасники зазвичай дотримуються взятих на себе зобов'язань. Натомість компромісні рішення можуть спричиняти пошук альтернатив і навіть спроби перегляду досягнутих домовленостей [69, с. 68].

Отже, ефективність медіації значною мірою залежить від того, наскільки сторони готові вийти за межі своїх формальних позицій та зосередитися на реальних інтересах, що дає змогу виробити довгострокові й стабільні рішення, які задовольнятимуть обидві сторони конфлікту.

На сьогодні не існує єдиної узгодженої позиції щодо класифікації та атрибуції основних принципів, які регулюють процедуру медіації. У різних міжнародних і національних правових актах ці принципи формулюються по-різному, що свідчить про гнучкість та адаптивність цього механізму до специфіки правових систем різних держав.

Європейський кодекс поведінки медіаторів визначає ключові засади медіації, серед яких виокремлюються професійна компетентність медіатора, його незалежність і неупередженість, а також дотримання принципів справедливості та конфіденційності процесу [80].

У національному законодавчому полі питання принципів медіації також розглядалося в межах проекту Закону України «Про медіацію». У статті 4 цього проекту наголошується, що процедура медіації здійснюється виключно на основі взаємної згоди сторін, а її проведення регламентується такими принципами, як добровільність участі, рівність сторін, незалежність,

активність сторін, їхнє самовизначення, нейтральність процесу, а також забезпечення конфіденційності інформації, що стала відомою в межах медіаційних переговорів [81].

Крім того, Рекомендація Res (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи щодо посередництва у цивільних справах закликає держави-члени до впровадження або зміцнення наявних механізмів регулювання медіації шляхом застосування керівних принципів, серед яких особливий акцент робиться на незалежності та неупередженості медіатора, рівноправності сторін і дотриманні конфіденційності всього процесу врегулювання спору [82].

Таким чином, незалежно від розбіжностей у деталях законодавчого закріплення, загальні принципи медіації зберігають єдину концептуальну основу – забезпечення добровільності, нейтральності, рівності сторін та конфіденційності, що сприяє ефективності й широкому впровадженню цього механізму альтернативного вирішення спорів у сучасних правових системах.

Аналізуючи основні засади медіації, можна виокремити фундаментальні принципи, що визначають її сутність та ефективність. До них належать добровільність, доступність, рівноправність сторін, конфіденційність, а також незалежність і неупередженість медіатора.

Принцип доступності передбачає, що держава повинна забезпечити реальний доступ до альтернативних способів вирішення спорів, включаючи медіацію, та сприяти їх практичному впровадженню. Однією з ключових міжнародних норм у цьому контексті є принцип доступу до правосуддя, який передбачає можливість звернення як до судових, так і до позасудових методів врегулювання конфліктів. Для розвитку альтернативного вирішення спорів в Україні важливо закріпити на конституційному рівні право громадян вирішувати конфлікти будь-якими способами, що не суперечать закону.

Принцип добровільності є фундаментальним у процедурі медіації, оскільки її проведення можливе виключно за взаємною згодою сторін. Учасники конфлікту самостійно ініціюють процес і мають право в будь-який

момент відмовитися від його продовження до підписання медіаційної угоди. Добровільність також проявляється у можливості самостійного вибору медіатора та узгодженні термінів і тривалості окремих етапів процесу. Будь-який примус до участі в медіації або тиск з метою її припинення є неприпустимими. Важливо, що згідно з законопроектом № 2480, участь у медіації не може розглядатися як визнання вини, позовних вимог чи відмова від своїх правових претензій [77].

Принцип рівноправності забезпечує рівні права та обов'язки для всіх учасників процедури. На відміну від процесуальної рівності в судовому розгляді, де існують позивачі, відповідачі та інші процесуальні ролі, медіація не передбачає поділу сторін на протилежні табори. Усі учасники мають рівний статус і беруть участь у переговорах на паритетних засадах.

Принцип конфіденційності означає, що вся інформація, яка стає відомою під час медіації, не підлягає розголошенню. Конфіденційними є як сам факт звернення до медіації, так і зміст переговорів, включаючи позиції сторін, висловлені пропозиції та можливі компроміси. Дотримання цього принципу закріплюється в угоді про проведення медіації, а медіатор зобов'язаний роз'яснити його сторонам перед початком процесу. Конфіденційність сприяє більшій відкритості учасників, що дозволяє отримати повнішу інформацію про їхні реальні інтереси. Часто така інформація не розголошується під час судового розгляду, оскільки може бути використана проти сторони у вирішенні справи [77].

Принцип незалежності та неупередженості медіатора є важливим гарантом ефективності процесу. Посередник повинен залишатися нейтральним і діяти в інтересах усіх учасників переговорів. Він не має права висловлювати прихильність до будь-якої сторони чи надавати перевагу одній позиції над іншою. Якщо у сторін виникають сумніви щодо неупередженості медіатора, вони можуть припинити медіаційний процес.

Таким чином, дотримання зазначених принципів забезпечує ефективність процедури медіації, сприяє конструктивному діалогу між

сторонами, досягненню взаємоприйнятного рішення та захисту прав кожного учасника процесу.

На практиці існує кілька основних тактик, які медіатори застосовують у процесі врегулювання конфліктів, залежно від обставин спору та рівня напруженості між сторонами.

Однією з найбільш поширених є тактика почергового вислуховування, яка використовується під час спільних зустрічей для уточнення обставин конфлікту та збору пропозицій від сторін. Вона особливо ефективна у випадках, коли сторони перебувають у стані гострої конфронтації, але їх роз'єднання неможливе. У такому форматі медіатор виступає координатором діалогу, забезпечуючи конструктивний обмін думками.

Іншою поширеною тактикою є орієнтація на досягнення угоди, що передбачає створення умов для переговорів між сторонами та поступове наближення їхніх позицій. Посередник приділяє значну увагу аналізу компромісних варіантів і заохочує учасників до пошуку взаємовигідних рішень.

Метод так званої «човникової дипломатії» застосовується тоді, коли безпосередня взаємодія сторін неможлива або небажана. У такому разі медіатор окремо комунікує з кожним учасником конфлікту, передаючи їхні пропозиції та погоджуючи умови можливого врегулювання. Це дозволяє уникнути емоційної напруженості та сприяє поступовому досягненню компромісу.

Тактика тиску на одну зі сторін передбачає зосередження уваги медіатора на роботі з учасником, якщо його позиція є явно слабшою або необґрунтованою. У таких випадках посередник намагається переконати цю сторону в необхідності перегляду своїх вимог і поступок для досягнення справедливого врегулювання спору.

Директивний вплив є більш жорстким підходом, що включає акцентування уваги на слабких аспектах позицій обох сторін. Посередник аналізує суперечливі дії учасників і вказує на їхні помилки, спонукаючи до

розуміння необхідності компромісу. Основною метою такої тактики є сприяння примиренню шляхом усвідомлення сторонами недоліків своїх позицій і пошуку спільного рішення [83, с. 198].

Таким чином, вибір тактики медіації залежить від конкретної ситуації та рівня конфліктності між сторонами. Ефективне застосування цих підходів сприяє досягненню взаємоприйнятних рішень і забезпечує результативність процедури врегулювання спорів.

Питання правового статусу медіатора вирішується по-різному в різних країнах, і підхід до його регулювання суттєво залежить від національної правової системи. Однією з небагатьох країн, де професія медіатора офіційно закріплена в класифікаторі професій і регулюється на законодавчому рівні, є Австрія. Законодавство цієї країни встановлює чіткі вимоги до кандидатів на роль посередника: особа повинна досягти 28-річного віку, мати відповідну професійну кваліфікацію, відповідати критеріям надійності та обов'язково застрахувати свою цивільно-правову відповідальність.

У Польщі статус медіатора визначений значно гнучкіше. Відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу, медіатором може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну правоздатність і користується всіма громадянськими правами. Крім того, законодавство Польщі передбачає два можливі підходи до призначення посередника: медіатор може бути особою, включеною до офіційного реєстру медіаторів, або ж індивідуально обраним сторонами для конкретного спору [84]. Таким чином, учасники конфлікту мають можливість самостійно визначати особу, яка виконуватиме функції посередника, закріпивши відповідне рішення у договорі.

Отже, у різних країнах підхід до визначення статусу медіатора може варіюватися від суворого законодавчого регулювання до більш гнучких моделей, які надають сторонам широку свободу вибору особи, що виконуватиме функції посередника у вирішенні конфлікту.

Сучасна медіація охоплює широкий спектр спорів як у сфері приватного, так і публічного права. Вона ефективно застосовується для врегулювання

сімейних, комерційних, трудових, спадкових та інших цивільно-правових конфліктів. Водночас медіація набуває поширення і в галузі публічного права, зокрема у відновному правосудді у кримінальних справах, а також у адміністративних, фінансових та інформаційних спорах.

У більшості країн діють професійні об'єднання медіаторів, діяльність яких регламентується внутрішніми нормативними актами. Наприклад, у США функціонують як державні, так і приватні медіаційні служби, що забезпечують надання послуг у різних сферах суспільного життя.

Згідно з підходом Гарвардської школи переговорів, процедура медіації традиційно поділяється на чотири основні етапи: 1) вступний етап, під час якого медіатор знайомиться з конфліктом та його учасниками; 2) детальне вивчення ситуації, що передбачає аналіз позицій сторін та їхніх інтересів; 3) переговорний процес і пошук можливих рішень, які можуть задовольнити обидві сторони; 4) укладення остаточної угоди, що фіксує досягнуті домовленості та визначає порядок їх виконання.

Медіація як один із методів альтернативного вирішення спорів (АВС) має чітко визначене коло учасників. Основними суб'єктами цього процесу є сторони конфлікту та посередник (медіатор). За бажанням учасників до процедури можуть бути залучені й інші особи, наприклад, юридичні консультанти, які надають правову допомогу під час переговорів.

На міжнародному рівні виділяють чотири основні моделі державного регулювання медіації: саморегулювання професійної спільноти; ринково-договірний підхід; формально-нормативне регулювання через судові програми; та законодавче закріплення у вигляді спеціальних актів. Кожна країна комбінує ці моделі залежно від правової традиції та політики у сфері альтернативного вирішення спорів [85, с. 306].

Перший підхід передбачає врегулювання медіації спеціальним законом, який регламентує її проведення. Другий підхід базується на інтеграції норм про медіацію у процесуальне законодавство держави, де вони застосовуються як один із засобів врегулювання спорів у межах судового провадження. Такий

підхід реалізовано у Польщі, де до Цивільного процесуального кодексу внесено відповідні положення щодо медіації [84].

Третій підхід передбачає відсутність спеціального законодавчого регулювання, проте медіація широко використовується на практиці, зокрема у державних судах, як ефективний спосіб врегулювання конфліктів без необхідності ухвалення формальних правових актів [85, с. 316]. Таким чином, розвиток медіації у світі відбувається за різними моделями, однак її поширення та ефективність як альтернативного механізму вирішення спорів свідчать про її зростаюче значення у сучасних правових системах.

Існує також альтернативний підхід до питання законодавчого регулювання медіації. Деякі фахівці вважають, що медіація радше є мистецтвом врегулювання конфліктів, ніж формальною юридичною процедурою. Вони розглядають її як гнучкий, творчий процес, що базується на етичних стандартах, правилах конструктивного спілкування та методах мирного врегулювання суперечок. З цієї точки зору посередник – це не просто спеціаліст із врегулювання конфліктів, а фахівець, який володіє знаннями у сферах конфліктології, психології, комунікативних технологій, культури ведення діалогу та суміжних дисциплін. Він використовує ці знання для пошуку оптимальних рішень у конкретних ситуаціях.

Представники цієї позиції вважають, що жорстке законодавче регулювання медіації може обмежити її ефективність, оскільки встановлення суворих правових рамок суперечить її гнучкому характеру [85, с. 321]. Крім того, поступово відходить у минуле уявлення про медіацію як універсальний спосіб вирішення всіх видів конфліктів. Це підтверджує міжнародна практика, де спостерігається процес поступової спеціалізації медіації, що передбачає виокремлення різних її напрямів залежно від специфіки спорів. Такий підхід дозволяє ефективніше адаптувати медіацію до потреб окремих категорій конфліктів та підвищує рівень її професійного застосування [86, с. 88].

Залежно від стадії конфлікту сторони можуть звертатися до медіації, яка поділяється на досудову та судову.

З точки зору місця проведення розрізняють позасудову та судову медіацію, які мають спільні риси, проте суттєво відрізняються рівнем правового регулювання, порядком ініціювання процедури та ступенем інтеграції в правову систему.

Позасудова медіація надає сторонам значно більше свободи у виборі процедури врегулювання спору. У міжнародній практиці достатньо закріпити в законодавстві основні положення щодо її застосування в договорах, а також визначити правові наслідки недотримання досягнутих домовленостей. Водночас надмірно жорсткі санкції за невиконання умов медіації суперечили б її добровільному характеру.

Судова медіація (court-related, court-connected, court-annexed) є частиною судової системи країни та інтегрована у процес правосуддя. Вона може проводитися як суддею, спеціально підготовленим для виконання функцій медіатора (що характерно для Німеччини, Бельгії, Норвегії, Словенії), так і незалежним посередником, як це практикується в Польщі.

Залежно від ролі судді в процесі медіації існують різні підходи до її реалізації. Перший підхід передбачає безпосереднє проведення медіації суддею відповідно до норм процесуального законодавства, що забезпечує повну інтеграцію технології медіації в судовий процес. Другий підхід базується на тому, що суддя лише ініціює процедуру медіації, а подальший процес проходить без його прямої участі.

У межах цього підходу можливі два варіанти розвитку подій:

- врегулювання спору може здійснюватися незалежними посередниками або спеціалізованими організаціями, які діють у рамках судового процесу («приватне посередництво в контексті судового розгляду»);

- функції медіатора можуть виконувати судові працівники, включаючи суддів, які пройшли відповідну підготовку та отримали необхідні повноваження для проведення процедури («медіація, включена в судовий розгляд»).

У разі залучення медіатора суддя здійснює нагляд за дотриманням норм

законодавства. Наприклад, в Апеляційному суді Квебека (Канада) посередництво можуть проводити судді, проте сторони також мають можливість звернутися до незалежного медіатора, який бере участь у програмі судового посередництва [84, с. 97].

Позасудова медіація здійснюється незалежним медіатором без залучення судових інституцій. Така модель широко застосовується у низці країн, зокрема в Казахстані, США та інших державах. В Україні концепція позасудової медіації була вперше законодавчо визначена у проєкті Закону України «Про медіацію» № 2480 від 2015 р. [77]. Надалі її положення були закріплені у чинному Законі України «Про медіацію», який встановлює основні принципи проведення процедури, права та обов'язки медіатора, а також механізми забезпечення конфіденційності та дотримання домовленостей сторін.

Таким чином, медіація може мати різний рівень взаємодії із судовою системою – від повної автономії до глибокої інтеграції в процес судочинства, що дозволяє адаптувати її механізми до специфіки кожної правової системи.

Статус медіатора повинен бути чітко визначений на законодавчому рівні та в межах етичних норм професійної діяльності. Зарубіжний досвід свідчить, що особа, яка бажає стати медіатором, повинна відповідати певним вимогам: мати повну цивільну дієздатність, бути несудимою, володіти вищою освітою, пройти спеціалізований курс медіації та отримати відповідний сертифікат. Ці критерії є стандартними для незалежних посередників, тоді як для судових медіаторів додатковою вимогою є зайняття посади судді відповідного суду.

Європейський кодекс поведінки для медіаторів акцентує увагу на компетентності посередника, що передбачає володіння необхідними знаннями та навичками для проведення процедури медіації, регулярне підвищення кваліфікації та дотримання стандартів акредитації [80].

Законопроект «Про медіацію» № 2480 встановлював чіткі вимоги до кандидатів на роль медіатора: посередником могла бути особа віком від 25 років, яка має вищу або професійну освіту, а також пройшла спеціалізовану

підготовку з медіації. Ця підготовка повинна була включати не менше 90 навчальних годин базової освіти, з яких щонайменше 45 академічних годин відводилися на відпрацювання практичних навичок. Окремі спеціалізації медіаторів могли передбачати додаткові вимоги, встановлені законодавством України або професійними асоціаціями [77].

На думку фахівців Українського центру медіації, ефективний медіатор – це не лише кваліфікований спеціаліст, але й особа, яка має досвід примирення та користується авторитетом серед сторін конфлікту. Оскільки медіатор є ключовою фігурою у процедурі врегулювання спорів, важливе значення має його здатність залишатися неупередженим, утримуватися від особистих оцінок учасників або їхніх позицій та створювати умови для конструктивного діалогу [87].

В Україні діє Кодекс етики медіатора, розроблений на основі Європейського кодексу поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediators). Цей документ став результатом співпраці фахівців у сфері медіації, що представляють понад 30 європейських організацій. Український варіант кодексу був підготовлений Українським центром медіації за підтримки Європейської комісії та офіційно затверджений на конференції в Брюсселі. Положення кодексу визначають етичні стандарти, яких мають дотримуватися медіатори у своїй професійній діяльності, що сприяє підвищенню якості та ефективності процедури медіації [88].

Існують різні процедурні моделі медіації, які відрізняються підходами до врегулювання конфлікту та враховують специфіку теоретичних концепцій, типів спорів і стратегій взаємодії сторін. Згідно з дослідженнями Р. Фолкнера, К. Хейзелгрув-Спарін та Дж. Томаса, можна виділити чотири основні процедурні моделі медіації, що визначаються роллю медіатора в процесі:

1. Модель «рятувальника», у якій медіатор не має спеціалізованих професійних навичок і знань для вирішення серйозних або складних конфліктів. Зазвичай використовується для вирішення побутових чи дрібних суперечок, де роль медіатора обмежується мінімальним втручанням.

2. Модель «посередника», де медіатор діє як третя сторона, яка сприяє створенню атмосфери конструктивного співробітництва, підтримує правильне ставлення між сторонами, допомагає реалістично оцінити ситуацію та прийняти обґрунтовані рішення.

3. Модель із широким спектром методів вирішення конфлікту, коли медіатор може застосовувати різні техніки та стратегії впливу на сторони конфлікту, включаючи маніпулювання поведінкою учасників. Цей підхід зазвичай використовують у складних ситуаціях, коли необхідно досягти швидкого результату, хоча він може викликати певні етичні питання.

4. Модель «організатора вирішення конфлікту» – найбільш поширена модель медіації, де медіатор відіграє роль організатора, забезпечуючи процес врегулювання конфлікту та підтримуючи порядок у переговорах. Він допомагає сторонам зрозуміти свої позиції та знайти спільне рішення, але не нав'язує конкретних результатів [89].

Наведені моделі відображають різні підходи до медіації та дозволяють обирати найбільш відповідний метод залежно від специфіки конфлікту та ролі медіатора у процесі.

Залежно від числа посередників, залучених до процедури врегулювання конфлікту, виокремлюють два підходи до медіації: Індивідуальна модель, тобто участь одного медіатора та колективна модель – участь групи медіаторів.

При аналізі існуючих підходів до класифікації моделей медіації важливо враховувати суттєві відмінності у правових системах різних держав, які визначають специфіку регулювання цього інституту [89].

Так, у країнах на зразок Австрії та Болгарії переважає модель детального нормативно-правового регулювання медіації [84]. Вона передбачає чітке законодавче визначення всіх аспектів медіаційного процесу, що забезпечує правову ясність і чіткість, зокрема через відмежування функцій медіатора від інших видів юридичної діяльності. Значна увага також приділяється захисту прав учасників медіації, що створює сприятливі умови для широкого

впровадження цього методу вирішення конфліктів.

Натомість у таких країнах, як Велика Британія та Нідерланди, домінує мінімалістична модель законодавчого регулювання медіації. Вона передбачає лише основні принципи та базові вимоги до діяльності медіаторів, а також механізми запобігання зловживанням у процесі примирення. Більшість питань щодо конкретної процедури та порядку її реалізації відноситься до компетенції безпосередньо організацій, що займаються медіацією. Це дозволяє зберегти гнучкість процесу та сприяє творчому підходу до вирішення конфліктів [86].

З огляду на сучасні особливості української правової системи, найбільш оптимальною моделлю для впровадження та розвитку медіації в нашій країні була б модель ґрунтового нормативного забезпечення. Вона створює необхідні умови для популяризації медіації серед громадян і забезпечує довіру суспільства до цього альтернативного способу розв'язання спорів.

Італійська практика демонструє наступний механізм проведення медіації: після отримання заяви про проведення процедури відповідна установа призначає медіатора та визначає дату першої зустрічі, яка має відбутися протягом двох тижнів з моменту звернення. Ініціатор процедури повідомляє іншу сторону про проведення зустрічі та її дату.

Медіатор сприяє пошуку взаємоприйняттого компромісу та, у разі досягнення домовленості, оформлює письмовий протокол, підписаний обома сторонами та самим медіатором. Якщо сторонам не вдається порозумітись, медіатор має право запропонувати власний варіант вирішення конфлікту.

Відмова однієї зі сторін брати участь у медіації без обґрунтованих причин фіксується документально і може бути врахована суддею як негативна обставина у разі подальшого судового розгляду справи.

Законодавчо встановлено максимальну тривалість процедури медіації у цивільних справах – 4 місяці. Якщо протягом цього часу конфлікт не врегульовано, сторони мають право звернутися до суду для продовження процесуального розгляду [90].

У законодавстві різних країн встановлюються різні максимальні строки проведення медіації. Так, у Казахстані вони становлять лише два місяці, тоді як законодавство таких держав, як Австрія та Польща, не встановлює чітких часових обмежень, залишаючи право визначати тривалість процедури на розсуд учасників конфлікту [84, с. 94–96].

Залежно від способу застосування та характеру залучення учасників, медіацію умовно поділяють на три основні різновиди: а) добровільна медіація, де ініціатива звернення та участь належить самим сторонам конфлікту; б) медіація за судовою вказівкою, що відбувається під час процесу за постановою суду; в) обов'язкова форма медіації, коли сторони зобов'язані спочатку спробувати вирішити суперечку за допомогою медіатора, і лише у разі негативного результату дозволено звертатися до суду [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 94–96].

Обов'язковий вид медіації, отримав широке нормативне регулювання у багатьох державах світу. Основною причиною запровадження саме цієї форми стало прагнення зменшити навантаження на судову систему, надавши громадянам ефективний, швидкий та менш витратний спосіб владнати конфліктні ситуації. Як приклад, можна навести досвід Федеративної Республіки Німеччина. Там законодавчо встановлено обов'язковість проходження процедури медіації у випадку, коли предметом спору є майно, а вартість позову незначна. При подачі позову до суду заявник повинен додавати документ, що засвідчує безуспішність проведення медіаційних переговорів. Якщо ж предмет спору перевищує визначену межу, проходження медіації не є обов'язковим.

Аналогічна практика існує в Бельгії, де конфлікти врегульовуються спеціалізованими омбудсменами, зокрема в сферах банківської діяльності, страхування, державних послуг (пошта, залізниця, зв'язок) та взаємодії з державними органами [84, с. 94–97].

Запровадження медіації в кримінальний процес у країнах Європи стало можливим завдяки низці міжнародно-правових актів, серед яких ключове

значення має Рекомендація № R (99) 19 Ради Європи від 15.09.1999 року «Про посередництво у кримінальному процесі». Цей важливий документ, розроблений Європейським комітетом із кримінальних питань за участю представників міністерств юстиції держав-членів Ради Європи, визначив базові положення впровадження практик відновного правосуддя у кримінальному судочинстві. Документ визнає медіацію одним із найефективніших альтернативних механізмів, що дає змогу комплексно та гнучко підходити до розгляду кримінальних справ [91]. Рекомендація складається із шести взаємопов'язаних тематичних розділів, які регулюють наступні аспекти медіації в межах кримінального права: 1) вступна частина (визначення термінології та загальні межі впровадження медіації в кримінальній сфері); 2) фундаментальні принципи (визначають ключові орієнтири застосування медіації в кримінальному провадженні); 3) правові підстави (наголошується на необхідності нормативного закріплення механізмів медіації у кримінальному процесі держав-членів); 4) взаємодія органів кримінального судочинства з медіаторами (регулюються правила співпраці судових органів і фахівців з медіації в межах кримінальних справ); 5) організаційно-професійні аспекти (визначаються стандарти навчання, сертифікації, а також професійної діяльності медіаторів; 6) перспективи розвитку медіаційної діяльності (надаються рекомендації щодо подальшого вдосконалення та розширення медіаційних практик у національних правових системах) [Ошибка! Закладка не определена.].

Що стосується України, то з огляду на стратегічні пріоритети європейської інтеграції країна активно інтегрує європейські стандарти у власну законодавчу систему. Важливим напрямом цього процесу є впровадження медіації як альтернативного методу врегулювання конфліктів, що відповідає принципам *acquis communautaire* ЄС. Виконуючи взяті зобов'язання як член Ради Європи та ООН, 16 листопада 2021 року український законодавець ухвалив Закон «Про медіацію», яким були встановлені ключові положення та процедури її застосування [92, с. 118].

Таким чином, Україна послідовно рухається в напрямку створення ефективних правових механізмів, які дозволяють зменшити кількість судових справ та сприяють оперативному, мирному та результативному вирішенню спорів.

Серед найважливіших міжнародних правових актів, що відіграли значну роль у впровадженні медіації у європейське кримінальне судочинство, особливо слід виділити Рамкове рішення ЄС «Про статус потерпілих у кримінальному провадженні» від 15 березня 2001 року, яке є частиною правового доробку Євросоюзу (*acquis communautaire*). Цей документ значною мірою акцентує увагу на застосуванні медіаційних процедур у кримінальних справах та визначає медіацію як процес узгодження компромісного рішення між сторонами конфлікту – постраждалою особою та особою, яка вчинила кримінальне діяння. Проведення цього процесу здійснюється за допомогою нейтральної третьої сторони – професійно підготовленого посередника (медіатора).

Ще одним ключовим аспектом європейської концепції медіації є принцип її автономності, чітко закріплений у Рекомендації Ради Європи № R (99) 19. Згідно з цим принципом, медіаційна діяльність має здійснюватися окремо та незалежно від традиційних структур кримінального судочинства, функціонуючи за самостійною моделлю, що не збігається з типовими процесуальними етапами кримінального розгляду. Автономність передбачає як організаційну відокремленість, так і формування специфічної нормативної бази, що включає етичні кодекси медіаторів, критерії їх професійної придатності та відповідні процедури підготовки, атестації, сертифікації й оцінювання кваліфікації фахівців. Завдяки цьому створюється окрема інфраструктура медіації, яка гарантує якість, неупередженість і професіоналізм у процесі врегулювання кримінальних проваджень [91].

Другим важливим принципом є пріоритетність потреб потерпілого. Як зазначає І.О. Дубовик, основне завдання відновного правосуддя полягає у відшкодуванні шкоди, завданої потерпілому, та у відновленні його становища.

Це означає, що медіація в кримінальних справах спрямована передусім на забезпечення справедливості щодо потерпілого та надання йому можливості взяти активну участь у процесі вирішення конфлікту [93]. У цьому контексті відновлювальна природа медіації в кримінальному праві полягає у тому, що вона пропонує альтернативний механізм розв'язання суперечностей, який враховує не лише правові аспекти конфлікту, але й соціальні, психологічні та моральні фактори.

Запровадження медіації у сферу кримінального судочинства не має на меті підміну традиційного правосуддя, а натомість пропонує гнучкий механізм врегулювання кримінальних конфліктів у тих випадках, коли це є можливим і доцільним. Основними перевагами такого підходу є: а) зменшення навантаження на судову систему завдяки добровільному врегулюванню конфліктів між потерпілим і правопорушником; б) надання можливості правопорушнику усвідомити завдану шкоду та зробити кроки до її відшкодування, що сприяє зниженню рівня рецидивізму; в) участь потерпілого в процесі досягнення справедливого рішення, що забезпечує більшу задоволеність результатами врегулювання спору **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Значний акцент у розвитку кримінальної медіації робиться на визнанні відповідальності правопорушника та його готовності до відшкодування шкоди. Це відрізняє медіацію від класичного судового розгляду, де вирішення конфлікту відбувається в межах обвинувального підходу без обов'язкового врахування інтересів потерпілого. Запровадження медіації у кримінальне судочинство європейських країн стало важливим етапом розвитку відновного правосуддя. Прийняття Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, Рамкового рішення ЄС 2001 року та їхня подальша імплементація у національне законодавство сприяли утвердженню нових підходів до вирішення кримінальних конфліктів. Таким чином, розвиток медіації в кримінальному праві є закономірною відповіддю на необхідність удосконалення механізмів правосуддя, які орієнтовані не лише на покарання правопорушника, а й на

забезпечення справедливості для потерпілого та суспільства в цілому [Ошибка! Закладка не определена.].

Одним із фундаментальних принципів, що впливає з Рекомендації Ради Європи № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах», є принцип добровільності. Він безпосередньо пов'язаний із концепцією активної участі сторін, що є визначальною для процесу медіації. На відміну від традиційного кримінального судочинства, де рішення приймаються судом або іншими органами правосуддя, у межах медіації конфліктуючі сторони самостійно беруть участь у пошуку взаємоприйнятної рішення [Ошибка! Закладка не определена.].

Згідно з пунктом 1 додатків до Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, медіація у кримінальних справах можлива лише за умови добровільної згоди всіх учасників процесу. Крім того, кожна сторона має право відкликати свою згоду на будь-якому етапі проведення процедури, що підкреслює недопустимість будь-якого примусу чи тиску в межах цього механізму. Таким чином, добровільність є не просто формальною передумовою медіації, а її невід'ємним структурним елементом, який забезпечує справедливість та баланс інтересів учасників процесу [Ошибка! Закладка не определена.].

Застосування принципу добровільності є особливо важливим у контексті кримінального судочинства, оскільки гарантує уникнення будь-яких елементів примусу з боку правоохоронних органів або судової влади. Це положення має глибоке правове підґрунтя, яке знаходить відображення в положеннях Європейської конвенції з прав людини, зокрема в статті 6, що гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд.

Розширене тлумачення питання добровільності у кримінальній медіації міститься в Пояснювальній записці до Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, де йдеться про необхідність дотримання процесуальних прав сторін. Особливої ваги цьому принципу надає практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *Deweer v. Belgium* [94], де суд наголосив, що будь-який тиск з боку органів кримінального правосуддя, спрямований на

отримання згоди учасників кримінального провадження на участь у медіації, є неприйнятним.

Цей прецедент засвідчує, що добровільність у медіації має не лише етичний і процедурний характер, а й чітке правове підґрунтя, яке гарантує захист прав людини. Відтак, медіація у кримінальних справах може ефективно функціонувати лише за умови повної незалежності сторін у прийнятті рішення про участь у процедурі та вільного вибору щодо її припинення на будь-якому етапі.

Дотримання принципу добровільності також підкреслює ключову відмінність між медіацією та іншими методами кримінального провадження. Тоді як судовий процес базується на примусовому застосуванні норм права, медіація покликана забезпечити відновлювальний підхід, у межах якого сторони самостійно визначають прийнятний для них спосіб врегулювання конфлікту.

Таким чином, принцип добровільності є основоположним у кримінальній медіації та виконує низку важливих функцій: а) забезпечує право сторін на самостійний вибір способу врегулювання конфлікту; б) гарантує відсутність примусу або адміністративного тиску з боку органів кримінального правосуддя; в) сприяє формуванню атмосфери довіри між учасниками процесу, що підвищує ефективність пошуку взаємоприйнятного рішення; г) відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, встановленим Європейською конвенцією з прав людини та рішеннями Європейського суду з прав людини [95, с. 192].

З огляду на викладене, можна стверджувати, що добровільність є не лише процедурною умовою кримінальної медіації, а й гарантією її ефективності та легітимності в межах сучасної концепції відновного правосуддя.

Наступним фундаментальним принципом, закріпленим у Рекомендації Ради Європи № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах», є принцип конфіденційності. Дотримання конфіденційності є визначальним для

ефективності процесу медіації, оскільки створює атмосферу довіри між сторонами та забезпечує свободу висловлення позицій без ризику подальшого використання інформації проти будь-кого з учасників [91].

Згідно з положеннями Рекомендації, усі обговорення, що відбуваються в межах медіаційного процесу, мають конфіденційний характер і не можуть бути використані в майбутньому без згоди сторін. Такий підхід гарантує, що будь-які аргументи, висловлені під час переговорів, не будуть використані в подальшому судовому чи адміністративному провадженні. Це дозволяє сторонам відкрито обговорювати можливі варіанти вирішення конфлікту без побоювань щодо негативних правових наслідків.

Водночас конфіденційність медіації не є абсолютною. Рекомендація Ради Європи № R (99) 19 передбачає винятки, які дозволяють розкриття інформації у виняткових випадках. Зокрема, якщо під час медіації стає відомо про загрозу вчинення нового злочину або іншу небезпеку для суспільства, медіатор зобов'язаний повідомити відповідні органи або зацікавлених осіб. Це положення виступає важливим механізмом забезпечення безпеки та запобігання правопорушенням [91].

Крім того, відповідно до параграфу 32 Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, медіатор повідомляє органи кримінальної юстиції про результати проведеної медіації, однак не розкриває змісту переговорного процесу. Доповідь медіатора не може містити оцінки поведінки сторін під час зустрічі, а також будь-яких деталей, що були предметом обговорення. Це забезпечує баланс між принципом конфіденційності та необхідністю інформування кримінальної юстиції про загальний перебіг медіаційного процесу [Ошибка! Закладка не определена.].

Принцип конфіденційності виконує декілька важливих функцій у межах кримінальної медіації: захист учасників від правових ризиків, так як учасники медіації можуть відкрито висловлювати свої думки без побоювань щодо можливого використання їхніх слів у майбутніх судових розглядах; створення довірчої атмосфери, адже конфіденційність сприяє відкритому діалогу та

забезпечує комфортну комунікацію між сторонами; гарантування процесуальної справедливості, через те що сторони мають рівний доступ до інформації без ризику її подальшого використання на шкоду одній із них.

Окрім конфіденційності, важливим аспектом ефективного функціонування механізму кримінальної медіації є принцип неупередженості, який забезпечує об'єктивність посередницького процесу. Відповідно до положень Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, медіатор зобов'язаний діяти нейтрально, враховуючи обставини справи, потреби та бажання сторін **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Цей принцип вимагає від медіатора забезпечення рівноправного ставлення до всіх учасників процесу, а також створення умов для конструктивного діалогу між потерпілим і правопорушником. Основні аспекти принципу неупередженості включають: нейтральність медіатора, адже він не може висловлювати підтримку жодній зі сторін або впливати на їхні рішення; об'єктивний розгляд справи, так як усі обставини конфлікту мають оцінюватися без упередженості та суб'єктивних оцінок; дотримання принципу взаємної поваги, саме медіатор повинен слідкувати за тим, щоб сторони поводитися коректно одна з одною.

Варто зазначити, що принципи конфіденційності та неупередженості є ключовими складовими кримінальної медіації, які забезпечують її ефективність, справедливість та відповідність міжнародним стандартам. З огляду на ці принципи, необхідно зазначити, що вони фактично гарантують «безпечне середовище» процесу медіації, де учасники зможуть відкрито висловлювати свої позиції без ризику майбутніх негативних наслідків, а також отримають рівні можливості для досягнення компромісу **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Наступним ключовим принципом кримінальної медіації, який закріплений у Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, є загальнодоступність медіації та її допустимість на будь-якій стадії кримінального процесу. Цей принцип визначає, що медіація повинна бути відкритим і доступним

механізмом вирішення кримінальних конфліктів, до якого сторони можуть звернутися в будь-який момент – від етапу досудового розслідування до стадії виконання вироку. Відповідно до пунктів 3 і 4 Рекомендації Ради Європи № R (99) 19, медіація у кримінальних справах має бути доступною для всіх осіб, які бажають скористатися цією процедурою, а також бути можливою на будь-якому етапі судового розгляду. Це дозволяє сторонам гнучко обирати момент, коли вони готові до примирення, що є важливим з огляду на специфіку кожного окремого випадку та емоційний стан учасників конфлікту **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Як вірно зазначає Р.Ф. Аракелян, принцип загальнодоступності є одним із загальних принципів кримінальної медіації, що розглядається державами-членами Ради Європи як орієнтир для подальшої імплементації. Після завершення експериментальних програм впровадження медіації вона повинна трансформуватися у сталу послугу, доступ до якої гарантується всім учасникам кримінального провадження [96]. Водночас необхідно підкреслити, що рекомендації Ради Європи не мають імперативного характеру та не є загальнообов'язковими для всіх країн-учасниць. Це означає, що кожна держава має право самостійно визначати порядок і механізми реалізації принципу загальнодоступності медіації у своєму кримінальному процесуальному законодавстві.

У міжнародній практиці застосування цього принципу проявляється у двох основних аспектах: а) процесуальна доступність, яка означає, що сторони можуть ініціювати процедуру медіації на будь-якому етапі кримінального судочинства, починаючи від досудового слідства і закінчуючи стадією виконання вироку; б) соціальна доступність, вона передбачає, що послуги медіації мають бути відкритими для всіх категорій населення незалежно від їхнього соціального чи економічного статусу, а також що держава повинна створювати умови для фінансової доступності цієї процедури [97, с. 21–22]. Реалізація цього принципу сприяє розширенню сфери застосування відновного правосуддя та зміцненню довіри до механізмів кримінальної

юстиції. Вона також дозволяє зменшити навантаження на судову систему та забезпечити більш гнучкі механізми врегулювання кримінальних конфліктів, що відповідає сучасним тенденціям розвитку правосуддя в країнах Європи.

Таким чином, принцип загальнодоступності та можливості застосування медіації на будь-якій стадії кримінального процесу є важливою гарантією її ефективного функціонування та інтеграції в систему кримінальної юстиції. Його дотримання сприяє розширенню прав учасників процесу та створенню умов для більш гуманного, гнучкого та адаптивного підходу до розгляду кримінальних справ.

1.3. Рівень теоретичного дослідження поняття медіації у наукових працях

Аналіз сучасної юридичної доктрини щодо медіації демонструє значну різноманітність у тлумаченні базових понять, таких як «медіація», «особа медіатора» та власне «процедура її здійснення». Більшість визначень у правовій літературі мають доволі узагальнений і спрощений характер, зосереджуючись здебільшого на окремих рисах медіаційного процесу. Серед таких рис можна виділити добровільність участі сторін, чітку процесуальну структурованість та функцію медіатора як нейтрального посередника, який сприяє конструктивному діалогу між сторонами, тоді як остаточні рішення приймають самі учасники конфлікту.

Для формування повнішого й точнішого розуміння цих понять доцільно звернутися до фундаментальних дефініцій, представлених у працях науковців. Передусім слід розглянути поняття «медіація», яке походить від латинського терміну *mediatio*, що буквально означає «посередництво». У подібному значенні цей термін використовується й в англійській («*mediation*») та французькій («*médiation*») мовах.

У науковому середовищі існують різні підходи до тлумачення сутності медіації. Зокрема, Р. Рідлі-Дафф та А. Беннетт визначають медіацію як спеціальну процедуру, що передбачає залучення незалежної третьої особи для

сприяння вирішенню конфлікту, при цьому ключовим є те, що остаточне рішення ухвалюється саме конфліктуючими сторонами, а не посередником [98, с. 4].

З іншого боку, А. Джерами виокремлює інші аспекти медіації, підкреслюючи її добровільний характер та спрямованість на досягнення узгодженого й взаємоприйняттого результату. Особливістю медіації, яка відрізняє її від інших методів урегулювання спорів, є відсутність у медіатора повноважень ухвалювати обов'язкові для сторін рішення, адже саме сторони визначають умови завершення конфлікту [98, с. 4].

Дослідники підкреслюють необхідність більш ґрунтовного вивчення й систематизації базових понять «медіація», «медіатор» та «процедура медіації» з урахуванням наявних доктринальних напрацювань, що дозволяє сформувати повне, цілісне та обґрунтоване розуміння цих категорій [99, с. 433–451].

У сучасній юридичній науці актуалізується потреба поглибленого теоретичного осмислення та чіткої систематизації базових категорій медіації, що зумовлено як інституціоналізацією цього інституту в національному праві, так і розширенням практики його застосування. У цьому контексті показовою є концепція, обґрунтована Г.В. Муляр та К.Р. Добкіною, відповідно до якої медіація розглядається як структурований процес сприяння переговорам між сторонами конфлікту за участю нейтральної третьої особи, наділеної функціями організаційного та комунікативного забезпечення, але позбавленої владних повноважень щодо ухвалення обов'язкових для сторін рішень. Такий підхід дозволяє відмежувати медіацію від юрисдикційних форм вирішення спорів і водночас підкреслити її самостійну правову природу як позасудової процедури врегулювання конфліктів.

Науковці акцентують, що медіація історично сформувалася як неформальний спосіб подолання соціальних і правових протиріч, однак у сучасних умовах набула ознак професійної діяльності, заснованої на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності та рівності сторін. У такому розумінні конфлікт не заперечується як негативне явище, а

сприймається як об'єктивна складова суспільних відносин, врегулювання якої має здійснюватися шляхом конструктивного діалогу, без ескалації та примусу. Саме залучення медіатора як незалежного посередника створює умови для досягнення сторонами взаємоприйнятної угоди, що відповідає їх інтересам і водночас знижує навантаження на судову систему, забезпечуючи більш гнучкий і безпечний механізм захисту порушених прав [100, с. 58–60].

Найбільш поширеним у сучасній науці та практиці є погляд на медіацію як на процес примирення, основна суть якого полягає у залученні нейтрального посередника, здатного сприяти сторонам конфлікту у досягненні взаємовигідної угоди. В межах такого трактування ключовим є припущення, що конфлікти є неминучими й цілком нормальними явищами суспільного життя, проте їх вирішення повинно здійснюватися цивілізовано, конструктивно та безпечним способом. Процедура медіації характеризується універсальністю, оскільки її можна застосовувати на будь-якому етапі розвитку конфліктної ситуації. Саме роль медіатора у такому процесі полягає не в ухваленні рішення щодо спору, а в забезпеченні ефективної комунікації між сторонами, допомагаючи їм самостійно досягти компромісу та укласти взаємоприйнятну домовленість. Отже, медіатор виступає саме у ролі комунікатора, а не судді чи арбітра, завдяки чому сторони самі визначають параметри врегулювання спору [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 435].

З метою недопущення загострення конфліктної ситуації й ефективного врегулювання спору, процес медіації орієнтований на пошук такого рішення, яке б задовольнило інтереси обох сторін конфлікту («виграш-виграш»). Для досягнення цієї мети застосовується особливий підхід, за якого обидва учасники спору отримують рівноцінне ставлення з боку посередника, мають однаковий доступ до ресурсів, часу на виклад своєї позиції, аргументацію та спільне обговорення можливих варіантів вирішення ситуації. Важливою передумовою успіху в цьому процесі є неупередженість медіатора, який не зацікавлений у конкретних результатах спору, а керується лише етичними принципами і прагне максимально ефективно організувати саму процедуру

медіації.

Поділяємо позицію В.Б. Скоморовського та Н.В. Степаненко, які зазначають, що важливим кроком у розвитку медіації як ефективного інструменту правової системи є вдосконалення механізмів відповідальності медіаторів [101, с. 580-581].

Загалом професійна діяльність медіаторів заснована на кількох фундаментальних засадах: по-перше, медіатор виступає виключно у ролі неупередженої третьої сторони, яка орієнтована винятково на підтримку процесу комунікації між сторонами, без будь-якого особистого зацікавлення в остаточних домовленостях; по-друге, припускається, що протилежні позиції сторін, які виникають у процесі вирішення спору, є результатом їхніх глибших потреб і прихованих інтересів; по-третє, наголошується, що основним завданням медіації є досягнення реальних домовленостей шляхом конструктивних переговорів, результатом яких стає конкретна угода між сторонами. До послуг медіатора, як правило, звертаються у тих випадках, коли самотійне, безпосереднє спілкування між сторонами не дозволяє досягти позитивного результату і виникає потреба у зовнішньому втручанні. На думку дослідників Б.А. Леко та Г.В. Чуйко, особливо важливою є роль медіатора у наступних ситуаціях: а) коли сторони конфлікту готові спільно працювати над пошуком прийнятного рішення, але через певні причини не можуть дійти згоди самотійно; б) у разі, якщо прямий діалог між учасниками конфлікту суттєво утруднений або взагалі зупинився, що потребує активного втручання третьої сторони задля відновлення комунікації; в) коли конфліктуючі сторони зацікавлені у збереженні та подальшому розвитку взаємовідносин після завершення спору; г) якщо особливого значення для учасників конфлікту набуває забезпечення конфіденційності процесу вирішення спору та ухвалення домовленостей [102, с. 172]. Таким чином, ефективність медіації визначається не лише готовністю сторін до діалогу, але й здатністю медіатора створити сприятливі умови для відкритого спілкування і ухвалення сторонами усвідомлених рішень щодо вирішення конфліктних ситуацій.

Процедура медіації вирізняється позасудовим характером та високим рівнем гнучкості, що дозволяє адаптувати її до індивідуальних потреб учасників і специфіки конфліктної ситуації. Незважаючи на те, що кожен випадок медіації є індивідуальним та має власну специфіку, в наукових дослідженнях виділяють кілька стандартних етапів, через які проходить процес медіації. Наприклад, дослідник Я. Келтнер виокремлює такі послідовні етапи медіаційного процесу: підготовка та організація приміщення, вступне слово медіатора, попереднє обговорення, основна фаза опрацювання конфлікту, формулювання можливих шляхів його вирішення та завершення процедури шляхом укладення сторонами відповідної угоди [103].

Інший погляд на структуру медіаційної процедури також представлений у роботі Келтнера, де перелік етапів є більш деталізованим: початковий аналіз ситуації та вироблення стратегії роботи з конфліктом, встановлення атмосфери взаємної довіри, проведення першої зустрічі з учасниками, визначення сутності суперечок та можливих варіантів їх розв'язання, і завершення процесу формуванням конкретного рішення, яке оформлюється у фінальну письмову угоду [103].

На нашу думку, для оптимізації медіаційного процесу доцільно проводити паралель між етапами процедури медіації та етапами класичних переговорів. Це дозволяє медіатору обирати найбільш ефективні тактичні та стратегічні кроки під час роботи зі сторонами конфлікту, підвищуючи ймовірність досягнення взаємоприйнятної рішення.

Історичний розвиток медіації показує, що на початкових етапах її становлення зміст поняття був порівняно вузьким і чітким. Проте із поширенням медіаційної практики у різних сферах соціального життя виникла потреба у більш детальному та широкому визначенні цього терміну. Це пояснюється тим, що медіація виявилася ефективною для врегулювання дедалі більшої кількості спорів у різних галузях діяльності, а професія медіатора стала доступною представникам різноманітних професійних спільнот.

Особливістю медіації є її орієнтація на досягнення добровільної угоди

між сторонами конфлікту. Це якісно відрізняє її від судового рішення, яке, як правило, не враховує особистих очікувань учасників. Деякі автори відзначають, що широке впровадження медіації та інших альтернативних методів вирішення спорів не лише задовольняє потреби сторін і покращує їхні взаємини, але й виконує важливу соціальну функцію, сприяючи зміцненню місцевих спільнот та активізації громадської участі у врегулюванні конфліктних ситуацій.

Особливе значення в архітектоніці медіаційного процесу належить постаті посередника як нейтрального третього, чия функція виходить далеко за межі формального модерування діалогу. Саме медіатор структурує простір комунікації, трансформує емоційно насичену суперечність у предмет раціонального осмислення та супроводжує сторони від фрагментарного сприйняття конфлікту до вироблення прийнятного рішення. Джон В. Келтнер переконливо аргументує, що професійна спроможність медіатора ґрунтується не лише на технічному володінні процедурами, а й на інтеграції етичної рефлексії, комунікативної компетентності та здатності до аналітичного передбачення. Медіатор, за його концепцією, повинен уміти критично оцінювати інформацію, розпізнавати приховані інтереси, коректно артикулювати власні професійні судження щодо змісту спору та прогнозувати потенційні наслідки обраних сторонами стратегій. Така позиція підкреслює, що ефективність медіації визначається не стільки процедурною формою, скільки інтелектуально-етичною якістю посередництва як цивілізованого способу врегулювання конфлікту [103].

К. Дж. Браун акцентує на необхідності спеціалізованої підготовки медіатора, що передбачає вміння професійно інтегрувати правові знання з розвиненими комунікативними навичками у процесі роботи зі сторонами конфлікту [104]. А. Ксав'є розглядає центральне завдання медіатора як створення умов для конструктивної взаємодії, зосередження учасників на змісті спору та зниження емоційної напруги задля досягнення взаємоприйнятного результату. Науковець підкреслює відповідальність

посередника за формування простору діалогу, орієнтованого на спільні інтереси сторін, що зменшує гостроту протистояння та відкриває можливість взаємоприйняттого рішення [105]. У цьому вимірі медіатор постає фасилітатором процесу, який не нав'язує власних рішень, а спрямовує конфлікт до компромісу через стимулювання продуктивної комунікації.

Не менш важливим організаційним чинником ефективності медіаційного процесу є належний вибір нейтрального простору для проведення переговорів, який забезпечує сторонам комфорт та рівні комунікативні можливості. Водночас у сучасних умовах українська медіація формується переважно як сфера діяльності фахівців, які прийшли з інших професійних середовищ. Для багатьох медіаторів посередництво не є основною спеціалізацією, а носить допоміжний характер. Це призводить до фрагментарності професійного поля, відсутності уніфікованих стандартів підготовки, чітко визначених кваліфікаційних вимог та прозорих критеріїв оцінювання компетентності медіаторів. Наслідком є значна варіативність якості медіаційних послуг та обмежена кількість практиків із високим рівнем спеціалізованої підготовки.

У цьому контексті слушною видається позиція Н.П. Бортник, яка наголошує на тому, що медіація в Україні поступово утверджується як важливий інструмент трансформації правосуддя, здатний інтегрувати правові, соціальні й етичні виміри врегулювання конфліктів [106]. Водночас в Україні діють спеціалізовані організації, які намагаються створити належні умови для підготовки професійних медіаторів. Однією з таких організацій є Український центр медіації, заснований при Києво-Могилянській бізнес-школі. Головним завданням цього Центру є розвиток системи альтернативного вирішення конфліктів через професійну підготовку медіаторів, здатних працювати незалежно та ефективно. Центр пропонує кілька спеціалізованих програм, після завершення яких слухачі отримують відповідні сертифікати. Найбільш популярними програмами є: а) «Базові навички медіатора», яка складається з двох модулів, що проводяться протягом трьох днів кожен; б) навчальна

програма «People Management», яка спрямована на оволодіння навичками управління конфліктами та налагодження взаємовідносин у трудових колективах (триденний курс); в) тренінгова програма «Переговори за інтересами», структурована у вигляді трьох послідовних модулів. Засновники та викладачі Українського центру медіації зазначають, що медіатор відіграє провідну роль у процедурі посередництва, забезпечуючи баланс взаємин між сторонами та сприяючи створенню атмосфери конструктивного діалогу.

Для успішного виконання функцій медіатора особа має володіти системою спеціальних знань та умінь, які дозволять ефективно вибудовувати процес примирення У своїй статті Я.С. Рябченко зазначає, що професор Д.В. Проценко акцентує увагу на необхідності формування у медіаторів комплексних компетенцій. До них належать: засвоєння принципів та ключових завдань медіації; дотримання вимог медіаторської етики та відповідної поведінки; уміння структурувати медіаційний процес на окремі етапи; знання юридичних аспектів врегулювання спорів; розуміння специфіки та характерних особливостей різних типів медіації; володіння методиками ведення переговорів і застосування посередницьких технік у конкретних ситуаціях [107, с. 10].

Таким чином, професійна діяльність медіатора передбачає постійне поглиблення знань, розвиток особистих компетенцій та відповідальне ставлення до професійної репутації. Медіатор має демонструвати повну незалежність, нейтральність і неупередженість, які становлять основні принципи його роботи. Крім того, він повинен завжди дбати про власну безпеку та бути готовим звернутися за юридичною допомогою або, у разі необхідності, припинити процедуру медіації, якщо її проведення може створювати юридичні ризики чи порушувати законодавство.

В українській юридичній практиці неодноразово з'являлися законопроекти, які визначали вимоги до осіб, допущених до здійснення діяльності медіатора, а також регламентували порядок їхньої професійної підготовки. Зокрема, у законопроекті «Про медіацію» від 3 липня 2013 р.

№ 2425а-1 та у законопроекті від 9 квітня 2015 р. № 2480-1 (автор редакції – С.В. Ківалов) передбачалося, що до медіаторської діяльності допускаються особи, які досягли 18-річного віку та пройшли спеціалізовану підготовку з медіації в українських або іноземних освітніх закладах чи інших навчальних організаціях. Така підготовка мала включати як теоретичні, так і практичні компоненти загальним обсягом не менше 40 годин, а підтвердженням кваліфікації виступав диплом, сертифікат або інший документ, що засвідчував кількість годин та зміст отриманих знань [108].

Інше бачення щодо вікових та освітніх критеріїв для медіаторів було запропоновано законопроектом «Про медіацію» № 2425а від 26 червня 2013 р. за редакцією Я.П. Федорчука. Цей проєкт передбачав, що медіатором може бути особа, яка досягла 21-річного віку та пройшла відповідне спеціальне навчання у сфері медіації як на території України, так і за її межами. Отримання кваліфікації посередника мало підтверджуватися спеціальними сертифікатами, дипломами чи іншими подібними документами. Цікавим є те, що молодші особи, яким ще не виповнилося 21 року, також могли виступати медіаторами, але виключно у безоплатних програмах врегулювання конфліктів серед однолітків, при цьому спеціальна сертифікація для них була не обов'язковою. Окрім того, медіатор, який практикує індивідуально, мав статус незалежного професіонала [109].

Інший підхід був викладений у законопроекті «Про медіацію» № 2480 від 9 квітня 2015 р., автором якого виступав Я.П. Федорчук. Законопроект передбачав встановлення мінімального віку медіатора – 25 років, наявність у нього вищої або іншої відповідної професійної освіти, а також проходження спеціалізованого навчання, що включало щонайменше 90 академічних годин первинної підготовки, з яких не менше половини (45 годин) мали становити практичні заняття для формування навичок медіації. Ці вимоги були збережені й закріплені в остаточно прийнятому Законі України «Про медіацію» [110].

Враховуючи той факт, що сьогодні переважна більшість українських медіаторів має попередній досвід роботи в інших професійних сферах,

доцільним, на нашу думку, є законодавче врегулювання питання щодо створення Єдиного державного реєстру медіаторів, який повинен враховувати галузеву спеціалізацію медіаторів, включати інформацію про їхню професійну підготовку, кваліфікацію та досвід роботи в певних галузях. Така практика дозволила б забезпечити якість послуг посередників, оскільки медіація в різних сферах діяльності має свою специфіку та вимагає глибоких галузевих знань. Запровадження Єдиного державного реєстру медіаторів дозволить гарантувати високий рівень компетентності медіаторів, підвищить довіру до медіаційного процесу та сприятиме подальшому розвитку медіації як професійної діяльності.

Аналіз теоретичних аспектів медіації, її сутності та ролі медіатора приводить до необхідності чіткого формального визначення терміну «медіація», що становить одне з ключових завдань нашого дослідження. У багатьох наукових публікаціях українських і зарубіжних дослідників трапляється визначення медіації, сформульоване у Директиві Європейського парламенту та Ради ЄС № 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 р. щодо питань медіації у цивільних та комерційних спорах. Відповідно до пункту «а» статті 3 цієї Директиви, медіація описується як структурований процес, у рамках якого дві або більше сторін спору добровільно і самостійно намагаються досягти домовленості за допомогою третьої сторони – медіатора. Цей процес може бути ініційований самими сторонами конфлікту, за пропозицією суду або внаслідок вимог національного законодавства держав-членів ЄС. У Директиві також зазначено, що функції медіатора може виконувати суддя, який не бере участі у подальшому судовому розгляді справи; водночас документ прямо виключає ситуацію, коли суддя, який розглядає конкретну справу, одночасно намагається врегулювати цей спір медіативними методами у процесі судового засідання [Ошибка! Закладка не определена.].

Що стосується визначення самого медіатора, то згадана Директива зазначає, що ним є будь-яка третя сторона, залучена для організації та проведення процедури посередництва з достатнім рівнем професійних знань,

компетентності та неупередженості, незалежно від професійної діяльності цієї особи або способу її призначення **[Ошибка! Закладка не определена.]**. На нашу думку, це визначення є недостатньо точним і не зовсім ефективним, оскільки в ньому не окреслюється суттєва межа, яка чітко б відокремила медіацію від класичного судового розгляду.

Починаючи з 2003 року, в Україні було розроблено понад п'ять різних законопроектів, що передбачали регулювання процедури медіації. У Верховній Раді України, зокрема, були зареєстровані два проекти законів у 2013 році та ще два у 2015 році. Жоден із цих законопроектів у своїх остаточних редакціях не врахував у повному обсязі ані європейський досвід регулювання медіації, ані потреби та інтереси професійної медіаційної спільноти України. Це створило ризики для репутації медіації як незалежного соціального та правового інституту, що функціонує на засадах неупередженості та добровільності, а також значно ускладнило перспективи саморегуляції професійних медіаторів і формування повноцінного ринку медіативних послуг.

У проекті Закону України № 2425а від 26 червня 2013 року, автором якого був Я.П. Федорчук, медіацію було визначено як добровільний альтернативний процес вирішення спорів за участю сторін конфлікту та одного чи кількох медіаторів, метою якого є досягнення сторонами спільного рішення з метою врегулювання суперечки або компенсації завданої конфліктом шкоди [109]. Таке визначення акцентує увагу на добровільності участі сторін та орієнтації процедури на досягнення взаємної згоди, що відповідає базовим принципам альтернативного врегулювання спорів. Водночас воно не розкриває повною мірою функціональну роль медіатора як нейтрального та незалежного фасилітатора процесу, а також не відображає структурованого характеру медіації як послідовної процедури. Крім того, у ньому недостатньо чітко окреслено превентивний та відновлювальний потенціал медіації як інструменту гармонізації правовідносин і мінімізації наслідків конфлікту.

В іншому законопроекті – № 2425а-1 від 3 липня 2013 року, запропонованому С.В. Ківаловим, медіацію розглядали як процес переговорів між сторонами конфлікту за участю одного або кількох посередників для пошуку рішення, яке буде взаємоприйнятним та дозволить подолати наслідки спору [108]. У цьому визначенні центральний акцент зроблено саме на переговорному компоненті, що підкреслює комунікативну природу медіації як способу досягнення консенсусу. Водночас таке формулювання звужує зміст медіації, фактично зводячи її до переговорного процесу, без належного врахування її процедурної автономності та нормативно визначених принципів. Це може створювати уявлення про медіацію як допоміжний інструмент комунікації, а не як самостійний правовий механізм альтернативного врегулювання спорів.

Більш сучасна редакція проекту закону № 2480-1, подана С.В. Ківаловим 9 квітня 2015 року, визначає медіацію як позасудову процедуру вирішення конфліктів, у рамках якої сторони шукають спільне рішення за допомогою одного чи декількох медіаторів [111]. Вказане визначення вже чіткіше підкреслює позасудовий характер медіації, що дозволяє відмежувати її від традиційних форм судового захисту прав. Воно також відображає кооперативний характер процедури, спрямованої на досягнення консенсусу, а не на встановлення правоти однієї зі сторін. Проте навіть це формулювання не повною мірою відображає принципи конфіденційності, добровільності та процесуальної рівності сторін, які є фундаментальними для розуміння природи медіації.

Окрім того, законопроект № 2480 від 27 березня 2015 року подає медіацію як структуровану альтернативну процедуру вирішення спорів, в якій дві або більше сторін добровільно та самостійно, за сприяння медіатора, намагаються досягти компромісної згоди щодо розв'язання конфліктної ситуації [110]. Це визначення є більш комплексним, оскільки наголошує на структурованому характері процедури та активній ролі сторін у досягненні результату. Воно також підкреслює допоміжну, а не владну функцію

медіатора, який не нав'язує рішення, а сприяє конструктивному діалогу між сторонами. Разом з тим, і це формулювання потребує подальшого уточнення з урахуванням сучасних міжнародних стандартів, зокрема щодо принципів нейтральності медіатора, добровільності участі та спрямованості процедури на відновлення ефективної взаємодії між сторонами.

Враховуючи, що значна частина медіаторів має попередній професійний досвід у різних сферах суспільних відносин і сформовану галузеву компетентність, важливим напрямом удосконалення правового регулювання медіації в Україні є подальший розвиток і розширення Державного реєстру медіаторів, зокрема шляхом запровадження в ньому системи спеціалізацій. Такий підхід дозволив би відобразити конкретні знання, навички та практичний досвід медіаторів у різних правових і соціальних контекстах, не порушуючи при цьому існуючої інституційної моделі. Розширення реєстру за рахунок нових спеціалізацій, що планується Координаційним центром з надання правової допомоги Міністерства юстиції України, об'єктивно сприятиме підвищенню доступності та якості медіативних послуг, а також створить умови для більш усвідомленого вибору медіатора сторонами конфлікту залежно від характеру спору [112]. Переваги такого підходу очевидні, оскільки він дозволить сторонам обирати медіаторів із відповідною галузевою спеціалізацією, забезпечуючи таким чином високу якість медіативних послуг у конкретних конфліктних ситуаціях.

Здійснений аналіз наведених вище визначень поняття «медіація» дозволяє констатувати, що жодне з них не є повністю досконалим або вичерпним. Усі запропоновані дефініції охоплюють лише окремі аспекти медіації та не відображають усіх тих характеристик і сутнісних ознак, які притаманні цьому явищу в сучасних умовах. Варто підкреслити, що медіація передусім є специфічним методом альтернативного (позасудового) вирішення конфліктів і суперечок. При цьому переговорний процес, який часто зазначається як головна ознака медіації, насправді є лише одним із її структурних компонентів. Водночас сутність медіації не обмежується лише

організацією переговорів, а включає також наявність нейтрального посередника, добровільність участі сторін, їхню рівність та спрямованість процедури на досягнення взаємоприйняттого рішення. Саме сукупність цих ознак дозволяє розглядати медіацію як самостійний правовий і соціальний інститут, що має власну методологію, принципи та функціональне призначення.

Виходячи з цього, вважаємо, що визначення медіації, запропоноване в законопроектах № 2425а-1 від 3 липня 2013 р. і № 2480-1 від 9 квітня 2015 р., де медіація ототожнюється виключно з переговорами за допомогою одного чи кількох медіаторів, не повною мірою відповідає сучасним уявленням та сутності цього інституту. Що стосується проекту Закону України № 2425а від 26 червня 2013 року, слід зазначити, що запропоноване ним визначення медіації також не вносить принципово нових положень чи інновацій до розуміння поняття, а лише повторює усталені формулювання, що раніше неодноразово використовувались у юридичній літературі [109]. Крім того, зазначені законопроектні підходи не враховують комплексний характер медіації як структурованої процедури, спрямованої не лише на комунікацію сторін, але й на трансформацію конфлікту та відновлення ефективної взаємодії між ними. Це свідчить про необхідність подальшого теоретичного уточнення та нормативного закріплення поняття медіації з урахуванням її багатовимірної правової природи та сучасних міжнародних стандартів.

Найбільш методологічно коректним серед усіх запропонованих у законопроектах є визначення поняття медіації, представлене в законопроекті № 2480 від 27 березня 2015 р. авторства А.І. Шкрума та інших. Саме це визначення, на наш погляд, є найповнішим, оскільки визначає медіацію як структуровану добровільну процедуру врегулювання спору, в якій сторони конфлікту за сприяння медіатора самостійно намагаються досягти компромісного рішення. Подібна дефініція найближча до розуміння медіації, представленого в нашому дослідженні, і дозволяє чіткіше виокремити цей спосіб вирішення конфліктів від інших форм врегулювання спорів,

насамперед від традиційного судового розгляду [Ошибка! Закладка не определена.].

Для більш чіткого розуміння сутності медіації доцільно порівняти різні визначення цього поняття, запропоновані у міжнародних документах та українських законопроектах. Така систематизація (Таблиця 1) дозволяє побачити спільні риси й відмінності, а також виявити сильні та слабкі сторони кожного підходу.

Таблиця 1.1

Порівняння визначень медіації

Джерело / автор	Ключові ознаки	Обмеження / слабкі сторони
Директива ЄС 2008/52/ЄС	Структурований процес; добровільність; участь нейтрального медіатора; можливість ініціювання сторонами, судом або законом	Не завжди чітко відмежовує медіацію від судового розгляду; загальні формулювання
Законопроект №2425а	Добровільний альтернативний процес; мета – врегулювання спору або компенсація шкоди	Повторює усталені формулювання; відсутні інноваційні положення
Законопроект № 2425а-1	Переговори між сторонами за участю одного чи кількох посередників; пошук взаємоприйняттого рішення	Ототожнює медіацію лише з переговорами; не враховує ширший контекст
Законопроект № 2480- 1	Позасудова процедура вирішення конфліктів; участь одного чи кількох медіаторів	Визначення занадто загальне; не деталізує принципи та механізми
Законопроект № 2480	Структурована добровільна процедура; сторони самостійно	Найбільш повне й методологічно коректне; проте потребує деталізації

	досягають компромісу за сприяння медіатора	щодо процесуальних гарантій
Доктринальні визначення	Добровільність; нейтральність медіатора; рішення ухвалюють сторони; медіатор не має владних повноважень	Узагальненість; акцент лише на окремих рисах процесу

Джерело: складено автором на основі [49; 77; 98; 107; 109]

Узагальнення наведених визначень свідчить, що медіація розглядається як добровільний, позасудовий процес, у якому ключову роль відіграє нейтральний посередник. Водночас відсутність єдиного підходу ускладнює її правове закріплення, що й зумовлює актуальність подальшого дослідження цього інституту в українському контексті. Саме тому у другому розділі увага буде зосереджена на аналізі медіації як соціально-правового інституту в Україні, її інституціоналізації та взаємодії з національною правовою системою.

Таким чином, поняття «медіація» запропонована у авторському розумінні як інституційно й комунікативно організований процес добровільної взаємодії сторін конфлікту в нейтральному фізичному або цифровому просторі, структурованому таким чином, щоб забезпечити процесуальну рівність, безпеку та повноцінну реалізацію комунікативних можливостей учасників, за посередництва спеціально підготовленого суб'єкта, чия функція полягає не у вирішенні спору замість сторін, а у створенні умов для їхнього усвідомленого, ціннісно вмотивованого та соціально відповідального узгодження позицій. У цьому сенсі медіація розглядається не лише як альтернативна процедура врегулювання спорів, а як динамічний механізм трансформації правосуддя, що поєднує правові, соціальні й етичні виміри, долає фрагментарність професійного поля та спрямований на формування довіри, підвищення якості правової комунікації й відновлення порушених соціальних зв'язків.

Висновки до Розділу 1

Проведений у першому розділі аналіз дозволяє сформулювати низку ключових теоретичних положень, що становлять концептуальну основу для подальшого дослідження. По-перше, історична еволюція медіації виявляється не лінійним процесом вдосконалення технік, а відображенням зміни парадигми конфлікту в суспільстві. Від первісних форм примусового посередництва до сучасних професійних моделей простежується перехід від логіки покарання та відплати до логіки відновлення балансу, узгодження інтересів та збереження соціальних зв'язків. Це свідчить про глибоке утвердження в культурі різних народів (включно з українським) ідеї про те, що справедливість може досягатися шляхом діалогу, а не лише через авторитарне рішення.

По-друге, основне джерело внутрішніх викликів у сучасному розумінні медіації полягає в поєднанні двох суттєвих, але часто напружених аспектів: її гнучкості як орієнтованого на інтереси комунікативного процесу та необхідності нормативної структуризації для інтеграції в правове поле. Аналіз міжнародних актів та національних законопроектів засвідчує постійну протилежність між полюсами добровільності та правової визначеності. Для України, що перебуває на етапі формування інституту, основний ризик полягає в тому, що формальне законодавче закріплення може відбутися за рахунок ерозії базових принципів медіації (особливо добровільності та конфіденційності), що призведе до її викривлення в ще один бюрократичний обов'язковий етап, а не до становлення живого інструменту діалогу.

По-третє, український контекст виявляє специфічну проблему «запізнілої інституціоналізації». Історичні передумови свідчать про наявність власних традицій примирного врегулювання спорів. Водночас тривалий період правової ізоляції призвів до того, що сучасне відродження медіації відбувається в умовах активної нормативної та ідеологічної рецепції

європейських моделей на тлі відсутності консолідованої професійної спільноти та усталеної правової культури її застосування. Це породжує ключові виклики, зокрема фрагментарність підготовки медіаторів та необхідність адаптації універсальних принципів до особливостей національної правосвідомості.

По-четверте, отримані результати дозволяють узагальнити сутність медіації не як сукупності процедур, а як міждисциплінарного інституту, який одночасно виступає: а) процедурно-комунікативною технологією структурованих переговорів; б) системою гарантуючих принципів (добровільність, конфіденційність, нейтральність, рівноправність); в) професійною спільнотою (медіатори), діяльність якої ґрунтується на спеціальних знаннях та професійній етиці.

Саме такий інтегральний підхід пояснює універсальність медіації та визначає складність її імплементації, що потребує синхронного розвитку всіх трьох компонентів.

Таким чином, теоретичне значення медіації для України полягає у її потенціалі стати каталізатором трансформації правової культури, забезпечуючи перехід від конфронтаційної та державно-центричної моделі до системи, заснованої на діалозі та відновленні соціальних зв'язків.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

2.1. Медіація в Україні як соціальний та правовий інститут

Процес впровадження медіації як ефективного механізму вирішення конфліктів в Україні триває вже близько тридцяти років, що свідчить про поступове формування цього явища як самостійного соціального інституту. Варто зазначити, що мирне врегулювання спорів історично притаманне українській традиції, а сьогодні системні проблеми національних судів стимулюють громадян до пошуку альтернативних шляхів подолання конфліктів, роблячи медіацію ключовим інструментом підвищення доступу до справедливості та ефективності соціального регулювання.

Серед ключових факторів, що підштовхують до активізації медіації в Україні, можна виділити незадовільний рівень довіри населення до судової влади, тривалі терміни розгляду справ, складність та вартість судових процедур. Саме тому медіація почала сприйматися суспільством як важлива і необхідна альтернатива традиційним судовим механізмам, здатна забезпечити ефективне, швидке та конструктивне вирішення спорів. Українське суспільство історично тяжіє до мирних форм врегулювання конфліктів, що також зумовлює сприятливе ставлення громадян до запровадження медіації як додаткового соціального та правового інструменту. Вивчення закордонного досвіду регулювання медіації демонструє її високий потенціал, ефективність та гнучкість, що дозволяє обрати вдалий шлях інтеграції цього інституту у правову систему України. Зарубіжні приклади свідчать, що грамотне законодавче закріплення медіації сприяє формуванню повноцінного ринку медіаційних послуг, розвитку професійного середовища медіаторів і позитивно впливає на якість правосуддя в цілому [113, с. 37].

Таким чином, медіація вже сьогодні виступає в Україні не просто альтернативою судовому процесу, а повноцінним інститутом, здатним суттєво

оптимізувати вирішення спорів і конфліктів у суспільстві. Подальший її розвиток потребує ретельного вивчення міжнародного досвіду та створення належних умов для професійної підготовки медіаторів, що у перспективі дозволить знизити загальну конфліктність у суспільстві й підвищити рівень суспільної довіри до способів позасудового врегулювання спорів.

Інституціоналізація медіації як сталого позасудового механізму вирішення спорів є глобальною тенденцією останніх десятиліть. У сучасному світі медіація демонструє високу ефективність у широкому спектрі сфер: від сімейно-побутових конфліктів до корпоративних спорів, фінансового сектору, міжнародного права та міжкультурної комунікації, а також в освітньому середовищі. Кожна країна обирає власну модель розвитку цього інституту, враховуючи національні правові традиції, соціально-економічні реалії та культурні особливості.

В Україні процес трансформації медіації у повноцінний соціально-правовий інститут проходив кілька етапів, починаючи з неформальних ініціатив та поступово переходячи до формалізації на законодавчому рівні.

Початковий етап розвитку медіації в Україні характеризувався виникненням неформальних практик, що були спрямовані на задоволення суспільних потреб у вирішенні конфліктів. На цьому етапі в окремих соціальних групах почали формуватися спонтанні моделі поведінки, ритуали та традиції, спрямовані на вирішення спорів мирним шляхом. Один із перших значних проявів використання медіації в Україні відбувся під час масштабних шахтарських страйків у Донбасі у 1989 році. Тоді для сприяння переговорам між страйкарями та роботодавцями було залучено американських медіаторів із Федеральної служби медіації та примирення США. Це стало важливим поштовхом для розвитку практики медіації у сфері трудових відносин, особливо в контексті становлення ринкової економіки [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 36].

Паралельно у 1990-х роках почали розвиватися неформальні практики медіації у соціальній сфері. Згодом ці спонтанні ініціативи переросли у сталі

культурні традиції та неписані правила, які стали підґрунтям для подальшої інституціоналізації медіації.

Перехід до наступного етапу розвитку медіації в Україні розпочався з формалізації неформальних практик. Це стало можливим завдяки створенню спеціалізованих організацій, які почали займатися впровадженням та розвитком медіації у різних сферах суспільного життя.

Важливою віхою на цьому шляху став проєкт «Українська група медіації», що реалізовувався у 1994–1996 роках. У межах цієї ініціативи були створені регіональні групи медіації в таких містах, як Київ, Одеса, Харків, Луганськ, Львів, Донецьк та Сімферополь. Одеська обласна група медіації (ООГМ), заснована у 1994 році, виявилася однією з найуспішніших ініціатив, що сприяло її активному розвитку [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 38].

Подальшим кроком у формалізації медіації в Україні стало створення у 2003 році Центру «Порозуміння» – першої спеціалізованої організації, що займалася впровадженням медіації для вирішення конфліктів і залучення громади.

У 2008–2009 роках було засновано Український центр медіації (УЦМ), який спеціалізувався на розвитку медіації у сфері корпоративного управління. У 2010 році сформувалася коаліція з розвитку медіації в Україні, яка згодом трансформувалася у Національну асоціацію медіаторів України (НАМУ) [**Ошибка! Закладка не определена.**].

Важливим кроком стало відкриття у 2011 році Школи медіації при Академії адвокатури України, що займалася підготовкою медіаторів із числа правників. У 2013-2014 роках остаточно оформилася Національна асоціація медіаторів України як професійне громадське об'єднання. У 2014 році, у період суспільно-політичної кризи, за підтримки МФ «Основи свободи» було створено Мережу фасилітаторів діалогів, яка сприяла врегулюванню конфліктів через діалогові практики [114]. З 2007 року також активно розвивається ринок комерційної медіації, з'являються приватні медіаційні центри, відбувається навчання та супервізія кваліфікованих медіаторів, що

сприяє не лише інституційному закріпленню медіації, а й її практичному застосуванню у різних сферах. Третім етапом є нормативне закріплення медіації в Україні. Перші спроби закріплення медіації в українському законодавстві відбулися у контексті реформування судової системи відповідно до європейських стандартів [Ошибка! Закладка не определена.]. У 2006 році Указ Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва» вперше офіційно визнав необхідність розвитку альтернативних методів вирішення правових спорів, серед яких згадувалася й медіація. Хоча це положення носило декларативний характер, воно заклало основу для подальших ініціатив щодо впровадження медіації в судову систему [Ошибка! Закладка не определена.]. Тривалий час спроби нормативного врегулювання медіації в Україні не мали успіху. У період з 2010 по 2018 рік до Верховної Ради було подано близько десяти законопроектів, проте жоден із них не набрав необхідної підтримки депутатів

Процес інституціоналізації медіації в Україні демонстрував поступальний розвиток від неформальних практик до офіційного нормативного закріплення. Початковий етап був пов'язаний із використанням медіації у сфері трудових та соціальних конфліктів. Подальше формування спеціалізованих організацій і професійних об'єднань сприяло розширенню сфери застосування медіації та її інтеграції у правову систему країни.

Незважаючи на труднощі у законодавчому закріпленні медіації, її розвиток в Україні був невідворотним процесом, що відбувається в контексті адаптації європейських стандартів і міжнародних практик. З огляду на сучасні тенденції, можна прогнозувати подальшу інституціоналізацію медіації як ефективного механізму позасудового вирішення спорів у різних сферах суспільного життя.

Протягом тривалого часу нормативне регулювання медіації в Україні залишалося обмеженим, що стримувало її ефективне впровадження та розвиток як інституту альтернативного вирішення спорів. До ухвалення спеціального законодавчого акта єдиною нормативною основою регулювання

медіаційної діяльності в Україні був Державний стандарт надання відповідної соціальної послуги, що визначав мінімальні вимоги до організації та здійснення медіації в контексті соціального обслуговування громадян. Цей стандарт, який діяв до прийняття законодавчих норм, регламентував сферу застосування медіації як соціальної послуги, встановлював її базові поняття, принципи, етапи та підстави для завершення процедури. Наразі чинним є Стандарт від 03 червня 2024 року, який продовжує виконувати ці функції до впровадження і повноцінної імплементації спеціального закону про медіацію. Значним кроком у напрямку інституціоналізації медіації в Україні стало ухвалення 16 листопада 2021 року Закону України «Про медіацію», який створив фундаментальну нормативно-правову базу для застосування цього механізму як альтернативного способу вирішення спорів. Цей закон уперше комплексно врегулював питання застосування медіації як процедури, що передбачає залучення нейтрального посередника для розв'язання приватних конфліктів та сприяє ефективному пошуку взаємоприйнятних рішень. Закон визначає ключові терміни, принципи та порядок проведення медіації, закріплюючи її як добровільний, позасудовий процес, що базується на принципах конфіденційності, нейтральності медіатора та самовизначення сторін.

Важливою відмінністю медіації від судового процесу є те, що вона не передбачає примусового вирішення конфлікту – сторони самостійно досягають оптимального варіанту врегулювання спору, що ґрунтується на співпраці та взаєморозумінні. Окремі статті Закону регламентують вимоги до освіти та статусу медіатора, гарантії його незалежності й неупередженості, а також процедуру укладання та виконання медіаційної угоди. Таким чином, ухвалення Закону України «Про медіацію» започаткувало новий етап розвитку цього інституту, створивши необхідне нормативно-правове підґрунтя для його широкого застосування [Ошибка! Закладка не определена.].

Попри відчутний прогрес у нормативному закріпленні медіації, її законодавче оформлення на сучасному етапі не повною мірою відображає

інституційну природу цього явища. Чинне правове регулювання фактично редукує медіацію до інструменту позасудового врегулювання спорів, що звужує її соціальний потенціал і не враховує функціонування медіації як самостійного соціального інституту, покликаного формувати культуру діалогу, довіри та відповідального врегулювання конфліктів у суспільстві. Такий підхід зумовлює потребу в подальшому розвитку законодавчої та підзаконної бази, спрямованої на системну інтеграцію медіації у різні сфери суспільних відносин, зокрема шляхом нормативного закріплення можливостей її застосування в межах судового процесу та суміжних процедур. У цьому контексті доцільним видається формування багаторівневої системи правового регулювання медіації, яка поєднувала б загальні інституційні засади з галузевими механізмами її реалізації. Така модель дозволила б розглядати медіацію не лише як процесуальний інструмент, а як комплексний соціально-правовий інститут, інтегрований у кримінальні, адміністративні, сімейні, трудові та інші правовідносини, що сприяє гуманізації правосуддя та підвищенню якості соціальної взаємодії.

Редукція медіації в чинному законодавстві до вузько процесуального інструменту позасудового врегулювання спорів значною мірою пояснюється особливостями її становлення в Україні як соціального інституту. Упродовж тривалого часу відсутність спеціального законодавства зумовлювала розвиток медіації поза межами цілісної нормативної системи, переважно у форматі пілотних проєктів, ініційованих громадськими організаціями за підтримки міжнародних партнерів та окремих судових установ. За таких умов медіація формувалася радше як експериментальна практика врегулювання конфліктів, ніж як інституційно закріплений елемент правової та соціальної інфраструктури. Починаючи з кінця 1990-х років, спостерігалися послідовні спроби інтеграції медіації у судову систему, що відображало поступовий перехід від проєктного підходу до усвідомлення її системоутворювальної ролі у трансформації правосуддя. Вагомий вплив на цей процес справили міжнародні інституції, зокрема Європейський Союз, Рада Європи та

Канадський національний судовий інститут, які сприяли запровадженню моделей судової та присудової медіації, формуванню професійного середовища медіаторів і розширенню сфер їх залучення у правозастосовній практиці. У сукупності ці процеси заклали підґрунтя для сприйняття медіації не лише як альтернативної процедури, а як соціального інституту, здатного інтегрувати правові, організаційні та ціннісні механізми врегулювання конфліктів у сучасному українському суспільстві [116].

Попри ухвалення Закону України «Про медіацію» у 2021 році, процес нормативного закріплення медіації в Україні ще далекий від завершення. Хоча закон став вагомим кроком у правовій інституціоналізації цього інституту, його положення потребують подальшого розширення та деталізації. Особливо актуальним є питання інтеграції медіації у систему судового розгляду, що вимагає ухвалення спеціальних законодавчих актів. Досвід пілотних проєктів, які здійснювалися в Україні за підтримки міжнародних партнерів, доводить доцільність розширення сфери застосування медіації та її поступового впровадження у всі ключові сфери правових відносин. Враховуючи успішний досвід інших європейських країн, оптимальним шляхом подальшого розвитку медіації в Україні є створення багаторівневої нормативної системи, яка дозволить ефективно інтегрувати цей інститут у правову систему держави. Так, в Україні було реалізовано щонайменше п'ять масштабних проєктів із впровадження медіації при судах, що стало важливим етапом її інституціоналізації. У рамках цих ініціатив у судах виділялися приміщення для кабінетів медіації, а також апробовувалися різні моделі її впровадження **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Значним кроком у розвитку судової медіації стало започаткування у 2009 році за підтримки програми Європейського Союзу та Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» пілотного проєкту впровадження медіації у Вінницькому окружному адміністративному суді. Це дозволило випробувати модель медіативного врегулювання адміністративних спорів та підвищити обізнаність населення про переваги цього механізму.

У результаті цих ініціатив в Україні були розроблені дві основні моделі судової медіації: 1) модель із залученням незалежних медіаторів – передбачає участь спеціально підготовлених фахівців, які не є частиною судової системи; 2) модель із залученням суддів-медіаторів – судді, які пройшли відповідну підготовку, виконують функції медіатора в межах окремих справ **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Слід зазначити, що на сучасному етапі триває формування механізмів застосування медіації у кримінальних провадженнях щодо дорослих осіб, що свідчить про поступове розширення її функціонального поля. Водночас відсутність цілісної та системно вибудованої нормативної бази обмежує становлення медіації як повноцінного соціального інституту, здатного стабільно функціонувати в різних сегментах суспільного життя. У цьому контексті актуалізується потреба в розробленні комплексу взаємопов'язаних нормативно-правових актів, які б регулювали застосування медіації не лише в кримінальній юстиції, а й у сферах охорони здоров'я, освіти, інтелектуальної власності, трудових і земельних відносин, економічної діяльності та інших соціально значущих сферах. Саме таке розширення правових рамок створює передумови для глибшої інституціоналізації медіації, закріплення її ролі як механізму соціальної взаємодії та підвищення ефективності її застосування в процесі врегулювання конфліктів.

На сучасному етапі процес інституціоналізації медіації в Україні розгортається не лише у площині нормативного закріплення, а й у напрямі формування стійких організаційних та соціальних передумов її функціонування як самостійного соціального інституту. Розбудова механізмів застосування медіації у кримінальних провадженнях щодо дорослих осіб у поєднанні з потребою розширення її правового регулювання на інші сфери суспільного життя актуалізує питання створення матеріально-технічної бази та багаторівневої інфраструктури медіації. Йдеться про заснування спеціалізованих центрів медіації, системну підготовку та сертифікацію фахівців, інституційну підтримку професійних спільнот, а також послідовну

популяризацію медіаційних практик у суспільстві. У сукупності ці процеси спрямовані на формування культури мирного, відповідального та діалогічного врегулювання конфліктів, що є ключовою ознакою становлення медіації як повноцінного соціального інституту в сучасному українському суспільстві [117, с. 106].

Протягом останніх трьох десятиліть в Україні було створено низку громадських організацій, які відіграють ключову роль у просуванні медіації. Серед них Національна асоціація медіаторів України (НАМУ) – професійна організація, що об'єднує медіаторів та сприяє розвитку цього інституту, Асоціація сімейних медіаторів України, Український центр медіації, Ліга медіаторів України, Академія медіації України, Одеська обласна група медіації, Київський центр медіації, Інститут миру і порозуміння – організації, що займаються розвитком медіаційних практик у різних сферах. Зазначені організації відіграють важливу роль у розбудові медіації в Україні, зокрема через розробку та вдосконалення освітніх програм підготовки медіаторів; надання комерційних та безоплатних послуг медіації для різних категорій населення; інформаційно-просвітницьку діяльність і адвокацію медіації на національному рівні; реалізацію проєктів із впровадження медіації у сфері правосуддя, освіти та громад; сприяння професійному розвитку медіаторів та поширенню відновних практик. Активна міжсекторна взаємодія сприяє формуванню в Україні культури мирного вирішення спорів та створенню інституційного підґрунтя для подальшого розвитку мережі спеціалізованих інституцій медіації.

Значним компонентом інституціоналізації медіації є формування системи підготовки фахівців у цій сфері. В Україні поступово розширюється мережа освітніх програм, спрямованих на професійну підготовку медіаторів. Традиційно підготовка медіаторів здійснюється через неформальну та додаткову освіту, зокрема в рамках спеціалізованих курсів і тренінгів. Громадські організації та професійні спільноти реалізують освітні ініціативи, що передбачають сертифікацію фахівців. Серед провідних навчальних центрів

можна виокремити:

Український центр медіації, який пропонує базові та спеціалізовані сертифікаційні програми з сімейної та бізнес-медіації;

Українська академія медіації, що сприяє формуванню культури діалогу та реалізує програму «Базова підготовка медіатора», схвалену Міжнародним інститутом медіації;

Міжнародний тренінговий центр «Школа медіації», яка проводить професійну підготовку медіаторів і популяризує альтернативні способи вирішення конфліктів.

До підготовки медіаторів активно залучаються заклади вищої освіти, які пропонують навчальні дисципліни з конфліктології та теорії медіації. Деякі університети розробляють сертифікатні курси для підвищення кваліфікації медіаторів або впроваджують підготовку медіаторів у межах юридичних, соціологічних та психологічних програм **[Ошибка! Закладка не определена.]**. Разом з тим, одним із перших в Україні курсів із застосування медіації було започатковано ще у 2003 році в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», де у Школі соціальної роботи розпочалося викладання дисципліни, присвяченої медіації та відновним практикам [118].

У 2017 році в Київському політехнічному інституті імені Ігоря Сікорського було відкрито першу освітню програму «Врегулювання конфліктів та медіація» за спеціальністю 054 «Соціологія» для першого та другого рівнів вищої освіти. Ця програма розроблена кафедрою соціології у співпраці з Сент-Ендрюським університетом (Велика Британія) та Вищою федеральною технічною школою в Цюріху (Швейцарія) за ініціативою Міністерства тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Важливо зазначити, що до її запуску в Україні не існувало спеціалізованих академічних програм з урегулювання конфліктів у соціально-політичній сфері в межах соціологічної освіти. Метою цієї освітньої програми є підготовка висококваліфікованих соціологів, які володіють сучасними теоріями, методами соціологічних досліджень, а також компетентностями у

сфері аналізу, прогнозування, раннього попередження та урегулювання соціальних конфліктів, включаючи медіацію. Особливістю цієї програми є її орієнтація на дослідження медіації у контексті миробудівництва та мирних процесів, що дозволяє застосовувати отримані знання для аналізу соціальних конфліктів, сприяючи впровадженню культури фасилітованого діалогу.

Визнання медіації як важливого інструменту альтернативного врегулювання конфліктів також призвело до її поступового впровадження в юридичну освіту. З 2019 року в межах спеціальності «Право» реалізуються дві магістерські програми, створені в межах грантового проєкту «Медіація: навчання та трансформація суспільства» програми ЄС «ERASMUS+» (KA2: CBHE) [119]. Перша з них – це «Медіація та вирішення конфліктів». Вона функціонує на базі Бізнес-школи Університету економіки та права «КРОК» і орієнтована на підготовку медіаторів для широкого спектру галузей [120], а саме судових спорів, трудових конфліктів, сімейних та бізнесових суперечок. Друга – магістерська програма «Медіація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича [121], яка включає створення навчально-наукової лабораторії медіації, переговорів та арбітражу.

Важливість медіації як складової юридичної освіти підкреслюється також оновленими державними стандартами. Зокрема, у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня, затверджену Міністерством освіти і науки України у 2022 році, закріплено, що майбутні юристи повинні опанувати компетентність у сфері застосування медіації та інших правових інструментів альтернативного вирішення спорів [122]. Це свідчить про поступове закріплення ролі медіації як важливого елементу правничої практики в Україні. Таке активне залучення закладів вищої освіти до підготовки медіаторів має принципове значення для становлення медіації як соціального інституту, оскільки переводить її з площини фрагментарної практики у сферу системного відтворення професійних знань і компетентностей. Інтеграція навчальних дисциплін з конфліктології та теорії медіації, а також впровадження сертифікатних і

міждисциплінарних програм у юридичній, соціологічній та психологічній освіті створюють інституційну основу для формування спільних стандартів підготовки, професійної ідентичності медіаторів і суспільної довіри до медіації як механізму врегулювання конфліктів. У ширшому соціальному вимірі це сприяє закріпленню медіації не лише як процедури, а як сталого елементу соціальної взаємодії, орієнтованого на культуру діалогу, відповідальності та ненасильницького розв'язання конфліктів.

Попри позитивні зміни, в українській спільноті медіаторів триває дискусія щодо оптимальної моделі їхньої професійної підготовки. Основними проблемними аспектами є: різні підходи академічної та неформальної освіти, оскільки навчальні програми університетів орієнтовані переважно на теоретичну підготовку, тоді як курси неформальної освіти забезпечують більш практико-орієнтоване навчання; тривалість навчання та кількість годин практики, все ще існує потреба у розробці єдиних вимог щодо мінімального обсягу навчальних годин для здобуття кваліфікації медіатора; розмежування між загальними навичками медіації та спеціалізованими напрямками, медіатори можуть спеціалізуватися у різних сферах (судова, сімейна, бізнесова медіація тощо), що потребує більш чіткої системи сертифікації та акредитації програм.

З огляду на активний розвиток медіації в Україні, нагальною потребою є розробка єдиних освітніх стандартів підготовки медіаторів. Це дозволить усунути розбіжності між підходами різних навчальних закладів і забезпечити єдині вимоги до професійних компетентностей фахівців.

Оптимальним шляхом вирішення проблеми підготовки медіаторів в Україні є створення єдиного державного стандарту підготовки медіаторів, який визначав би чіткі вимоги до освітніх програм як у вищих навчальних закладах, так і в центрах професійного навчання. Такий стандарт забезпечив би формалізацію освітніх і кваліфікаційних процедур, гарантував відповідність підготовки міжнародним стандартам і уніфікував базові компетентності медіаторів. Наразі єдиний державний стандарт підготовки

медіаторів відсутній; існуючий Державний стандарт соціальної послуги медіації (затверджений 03 червня 2024 року) регламентує лише поняття, принципи, етапи та підстави завершення процедури медіації, але не охоплює освітню підготовку медіаторів як професійну кваліфікацію.

Впровадження сертифікації медіаторів на державному рівні забезпечило б поступову багаторівневу систему підготовки: базовий рівень формує основні знання та навички медіатора; поглиблений рівень розвиває аналітичні та практичні компетенції; спеціалізований рівень дозволяє оперувати галузевими нормами, враховувати психологічні особливості сторін та специфіку конкретних типів спорів. Практичні компоненти навчання доцільно розширити через обов'язкові стажування в медіаційних центрах або судових установах, що сприятиме формуванню професійної компетентності та підвищенню довіри до інституту медіації.

Формування спеціалізованих навчальних напрямів у межах медіаційної освіти охоплює не лише базові курси, але й розробку окремих сертифікаційних програм для медіаторів у конкретних сферах – сімейних справах, комерційних конфліктах, адміністративному праві тощо. Як зазначають дослідники, така диференціація є важливим етапом інституціоналізації медіації в Україні, адже дозволяє враховувати специфіку правових відносин та соціальних контекстів, у яких виникають конфлікти. Вона сприяє формуванню професійних компетентностей, що відповідають міжнародним стандартам, зокрема вимогам до спеціалізованої підготовки медіаторів у ЄС. Дослідники підкреслюють, що розвиток таких напрямів має подвійне значення: з одного боку, він забезпечує якісну підготовку фахівців для різних галузей права, а з іншого – закріплює медіацію як невід'ємний елемент правничої практики та освітньої політики України [123, с. 9–12].

Освітня підготовка медіаторів є важливим складником інституціоналізації медіації в Україні. Запровадження академічних освітніх програм, таких як «Врегулювання конфліктів та медіація» у Київському політехнічному інституті та магістерських програм з медіації у межах

спеціальності «Право», є вагомим кроком у цьому напрямку [124]. Важливість таких програм полягає не лише у формуванні теоретичних знань, але й у створенні навчально-наукових лабораторій та центрів медіації, які функціонують у закладах вищої освіти та навіть у межах судових установ, забезпечуючи практичну апробацію медіаційних процедур. Водночас існує потреба у подальшому вдосконаленні системи підготовки медіаторів, що передбачає розробку єдиних освітніх стандартів, сертифікації фахівців та розширення практичних компонентів навчальних програм. Гармонізація академічної та неформальної освіти, а також створення комплексної системи сертифікації сприятимуть формуванню висококваліфікованого корпусу медіаторів та ефективній інтеграції медіації в правову систему України.

Слід зауважити, що серед українських науковців і практикуючих медіаторів до прийняття закону не було єдиної позиції щодо найбільш ефективної моделі правового регулювання медіації. Зокрема, науковці Г. Єрмоєнко і Т. Кисельова виступали за необхідність ухвалення спеціального закону, який би комплексно регулював сферу медіації [125]. Водночас, І. Ясиновський та В. Цимбалюк переконані, що для ефективного функціонування медіації достатньо лише певних змін до чинного процесуального законодавства, без ухвалення окремого законодавчого акту [126; 127].

Втім, навіть за відсутності формально закріпленої нормативної бази медіація в Україні поступово утверджується як самостійний соціальний інститут. Її розвиток зумовлений об'єктивною потребою суспільства в додатковому механізмі, здатному розвантажити судову систему та забезпечити оперативне врегулювання спорів і конфліктів у спосіб, який є одночасно доступним, конфіденційним і економічно ефективним. Інституалізація медіації в різних країнах має певні національні особливості, проте спільною ознакою є формування соціально визнаної та практично застосовуваної процедури врегулювання спорів, що підтримується усталеними суспільними нормами.

Н. Александер виокремлює наступні складові медіації як соціального інституту: 1) наявність чітких соціальних стандартів і правил, таких як добровільність, чесність, конфіденційність, неупередженість та протидія недоброчесним практикам переговорів; 2) культурно-символічні елементи, що проявляються у вигляді специфічних ритуалів та процедур (наприклад, вступне слово медіатора, спеціальний порядок ведення переговорів); 3) матеріальні компоненти, які фізично відображають діяльність медіації (приміщення для переговорів, особливості інтер'єру кімнат для медіації тощо); 4) наявність формалізованих кодексів поведінки, що закріплені в документах (етичні кодекси, договори на проведення медіації); 5) ідеологічна складова, яка передбачає прихильність до цінностей мирного позасудового врегулювання конфліктів, прагнення досягнення взаємовигідних домовленостей та ефективного діалогу між сторонами [128, с. 89–121].

Аналізуючи стан розвитку медіації в Україні на 2021 рік, можна було з упевненістю стверджувати, що тоді вже були сформовані передумови для перетворення медіації на повноцінний соціальний інститут. На підтвердження цього висновку можна навести такі аргументи: 1) у суспільстві чітко проявляється попит на альтернативні, позасудові способи розв'язання конфліктних ситуацій, що зумовлено, перш за все, низькою ефективністю судової системи, підтвердженою численними статистичними даними, а також недостатнім рівнем довіри громадян до традиційного судочинства; 2) було сформовано активне професійне середовище медіаторів, підтвердженням чого є створення громадських професійних асоціацій, зокрема в реєстрі Національної асоціації медіаторів України було зареєстровано понад 120 професійних посередників [129]; 3) по всій території України успішно функціонували численні навчальні центри й організації, які спеціалізуються на підготовці медіаторів та практичному застосуванні процедур медіації, серед яких: НВО «Жіночі ініціативи» (м. Пирятин, Полтавська область), Інститут миру та порозуміння (м. Київ), Регіональна група медіації (м. Одеса), Київське відділення ООГМ (м. Київ), Подільський центр медіації (м. Вінниця),

Українська академія медіації (м. Одеса), Навчальний центр у Львові, Український центр медіації при КМБС (м. Київ), Центр права та медіації (м. Харків), Школа медіації при Академії адвокатури України (м. Київ) **[Ошибка! Закладка не определена.]**; 4) було прийнято та активно впроваджувався Кодекс етики медіатора, розроблений Національною асоціацією медіаторів України, що створює основу для етичного й професійного саморегулювання медіаторської діяльності [130]; 6) динамічно розвивалися спеціалізовані напрямки медіації, зокрема, сімейна та шкільна медіація, які активно впроваджуються в освітні заклади та соціальні установи, демонструючи успішні результати на практиці. Необхідно підкреслити, що розвиток медіації в Україні відбувався за специфічною траєкторією: від соціального феномену з поступовим рухом у бік юридичного закріплення та регулювання.

Науковці С. Преста Н. Александер, аналізуючи розвиток медіації в контексті західноєвропейської правової традиції, пропонують виділяти такі напрямки її інституціоналізації: а) формування організаційної структури (створення судової медіації, державних органів, а також бізнес-асоціацій та громадських організацій у цій сфері); б) нормативно-правове регулювання (розробка й ухвалення законодавчих актів, правил та етичних норм медіаторів); в) юридична легітимізація (судова практика, що підтримує й визнає окремі аспекти медіації); г) запровадження інноваційних експериментів (проведення експериментів із судовою медіацією); ґ) міжнародна інтеграція (створення систем міжнародної сертифікації та акредитації медіаторів) **[Ошибка! Закладка не определена., с. 323; 131, с. 162]**.

Таким чином, в Україні сформовані ключові передумови для поступової трансформації медіації з неформальної соціальної практики в структурно та нормативно врегульований інститут, здатний функціонувати на рівні законодавчо визначених процедур і професійних стандартів.

Щоб медіація стала повноцінним юридичним інститутом в Україні, було створено комплексну та взаємопов'язану нормативно-правову базу, яка чітко

регламентує відносини у сфері медіативної діяльності. При цьому така нормативна модель забезпечує справедливий баланс між інтересами всіх залучених сторін: учасників конфлікту (фізичних та юридичних осіб), державних органів, уповноважених регулювати відповідні правовідносини, а також професійної медіаторської спільноти, що включає посередників та організації, які надають медіативні послуги.

З-поміж головних завдань правового врегулювання сфери медіації можна виділити такі: 1) державне визнання медіації як важливого й ефективного механізму врегулювання спорів та створення стимулів для використання медіативних процедур серед громадян і суб'єктів господарювання; 2) запровадження системи контролю якості послуг медіаторів, розробка стандартів професійної підготовки та перепідготовки медіаторів, формування чітких вимог до їх компетентності, а також визначення форм і механізмів відповідальності медіаторів за порушення професійних стандартів; 3) створення сприятливих правових, організаційних та економічних умов для стабільного розвитку й ефективного функціонування медіації як самостійного правового інституту; 4) забезпечення необхідних юридичних гарантій прав та законних інтересів усіх учасників процедури медіації, а також третіх осіб, чий права можуть бути зачеплені в результаті врегулювання конфлікту.

Одне з найбільш фундаментальних досліджень у сфері моделей правового регулювання медіації було запропоноване Н. Александер, яка визначила декілька можливих підходів. Перша – це ринкова модель регулювання медіації, яка побудована на принципах вільних договірних відносин між сторонами конфлікту і медіатором у рамках загальних цивільно-правових норм. Цей підхід базується на принципі «дозволено все, що не заборонено законом» і надає сторонам спору повну свободу вибору посередника та процедури медіації. Проте ринкова модель має певні недоліки, зокрема інформаційну нерівність сторін щодо компетенції і репутації медіатора. Тому виникає потреба в додаткових механізмах захисту прав

споживачів послуг медіації, які можуть реалізовуватися або через механізми саморегулювання, або за допомогою державного втручання [132].

В Україні сьогодні домінує саме така модель, проте її можливості недостатні для формування медіації як ефективного та сталого юридичного інституту. Друга модель – це саморегулювання як спосіб організації медіативної діяльності, в рамках якого медіаторське співтовариство самостійно розробляє та впроваджує власні правила і стандарти професійної поведінки, етичні кодекси, організовує навчання, перепідготовку та атестацію медіаторів, а також формує систему внутрішнього контролю якості послуг **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

За словами О.В. Кологойди, суть механізму саморегулювання полягає у добровільному прийнятті суб'єктами професійної діяльності локальних норм, що не суперечать чинному законодавству, та їх дотриманню без прямого адміністративного контролю з боку держави. Саме цей механізм забезпечує гнучкість, оперативність та адаптивність регулювання, а також дає змогу професійній спільноті безпосередньо контролювати якість і стандарти діяльності своїх членів [133, с. 111].

І.М. Доляновська у своїй науковій роботі пропонує, що для більш широкого застосування медіації як способу захисту прав і свобод учасників освітнього процесу, а насамперед дітей, у закладах освіти слід здійснювати такі заходи: поширення інформації про форми вирішення спорів, інформування учасників освітнього процесу про природу медіації, а також покращення психологічної обстановки у закладах вищої освіти [134].

І.В. Тарасова, аналізуючи медіацію в гендерному вимірі, доходить висновку, що медіація постає як перспективний інструмент врегулювання конфліктів, здатний забезпечувати більш справедливий і стабільний результат порівняно з традиційними юрисдикційними процедурами [135].

Вагомий внесок у розвиток медіації в Україні здійснила В.Ю. Горєлова, чий праці охоплюють як освітній, так і етико-правовий вимір цього інституту. У навчальному посібнику «Медіація» та методичних матеріалах для

самостійної роботи вона систематизувала теоретичні засади й практичні інструменти підготовки медіаторів, що сприяє формуванню єдиної освітньої бази для майбутніх фахівців [136; 137]. У низці статей дослідниця акцентує на етичних стандартах медіації, викликах онлайн-медіації та необхідності імплементації міжнародного досвіду в українське законодавство, підкреслюючи значення професійної етики та правових гарантій у діяльності медіатора [138; 139; 140; 141]. Таким чином, праці В.Ю. Горєлової формують цілісну концепцію медіації як соціально-правового інституту, що поєднує освітні, етичні та нормативні аспекти.

Отже, формування в Україні інституту медіації як юридично визнаної та врегульованої сфери діяльності стала можливою лише за умови створення збалансованої системи правових норм, яка ефективно поєднала елементи державного регулювання, саморегулювання медіаторської спільноти та ринкові механізми, що гарантуватиме високу якість медіативних послуг та належний захист прав усіх учасників процесу медіації.

Повертаючись до праць Н. Александер, можна відзначити, що саморегулювання медіації охоплює не лише класичне встановлення внутрішніх норм або кодексів професійної поведінки, а й такі форми діяльності, як спільне ведення медіації («со-медіація»), професійний моніторинг (контроль якості послуг медіаторів), проведення соціологічних і емпіричних досліджень (анкетування учасників медіації, вивчення споживчої думки), а також зобов'язання корпоративного та державного секторів щодо обов'язкового застосування медіації з метою запобігання судовим спорам [128, с. 209]. Саморегулювання як підхід має низку суттєвих переваг для сфери медіації. По-перше, воно забезпечує кращу обізнаність суб'єктів щодо специфіки регульованої діяльності, що дозволяє встановлювати більш ефективні та реалістичні стандарти якості медіативних послуг. По-друге, саморегулятивні організації мають внутрішню мотивацію контролювати виконання прийнятих правил, адже саме від цього залежить репутація всієї медіативної спільноти. По-третє, витрати на забезпечення контролю якості та

моніторинг професійної діяльності несуть не держава та платники податків, а самі медіаторські спільноти. Н. Александер наголошує, що якісно організоване саморегулювання дозволяє відтермінувати або навіть уникнути необхідності ухвалення детальних законодавчих актів у відповідній сфері. Водночас вона зазначає, що ефективність цього підходу значною мірою залежить від рівня компетентності та ресурсної забезпеченості учасників процесу саморегулювання. Крім того, недоліком такого підходу може бути домінування окремих впливових осіб або груп, які здатні нав'язувати власні стандарти, що не завжди відображають інтереси всіх медіаторів або споживачів медіативних послуг [128, с. 300].

Окрім саморегулювання, Н. Александер виділяє також такі моделі правового регулювання медіації: міжнародне та наднаціональне правове регулювання, до якого належать міжнародні акти (наприклад, Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародні процедури комерційного примирення) та акти наднаціонального характеру (наприклад, Директива ЄС щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних спорах) [142]. Ці документи, як правило, встановлюють загальні рамки та ключові принципи, які можуть використовувати національні законодавці та медіаторська спільнота для формування внутрішніх норм; національне законодавче регулювання, що передбачає ухвалення окремих законодавчих актів, які чітко визнають медіацію як офіційний спосіб вирішення спорів, створюють умови для професійного визнання медіаторів та сприяють формуванню позитивного інвестиційного клімату країни.

Ми підтримуємо висновок Н. Александер, що наведені підходи не є взаємовиключними, а можуть співіснувати в межах однієї країни. Приклад України підтверджує цей висновок, оскільки в ній одночасно існувала ринкова модель медіативних послуг, а також активно діяв саморегулятивний механізм у вигляді затвердженого Кодексу етики медіаторів Національної асоціації медіаторів України [Ошибка! Закладка не определена.]. Більш досвідчені у сфері медіації держави (наприклад, Австрія) використовують усі зазначені

моделі, включаючи міжнародне регулювання, національні закони, саморегулятивні механізми та ринкові відносини.

Окреме значення у нашому дослідженні має питання визначення меж законодавчого регулювання медіації, оскільки саме характер цього регулювання визначає роль та рівень впливу медіаторської спільноти й саморегулятивних механізмів у цій сфері.

У цьому контексті дослідники К. Хопт і Ф. Стеффек виділяють дві основні моделі нормативного регулювання медіації: вичерпну модель, яка передбачає максимально детальне нормативне закріплення медіативної діяльності, та обмежену модель, у межах якої законодавче регулювання охоплює лише найзагальніші питання, залишаючи медіаторській спільноті широке поле для саморегуляції та власних ініціатив [143, с. 273–274; 144, с. 638].

На користь застосування моделі детального правового регулювання медіації можна навести декілька важливих аргументів. Серед них: необхідність належного захисту прав і законних інтересів споживачів медіативних послуг (тобто сторін конфлікту), потреба в активній підтримці державою розвитку медіації як ефективного механізму розв'язання спорів, забезпечення чіткої правової визначеності та розмежування процедур медіації з іншими професійними юридичними послугами.

Так, приклад Австрії демонструє застосування саме такого детального правового підходу, що включає низку спеціалізованих нормативних актів: Цивільний закон про медіацію, окремий закон, який визначає порядок підготовки медіаторів, законодавство щодо застосування медіації в транскордонних спорах, додаткові положення цивільного та процесуального законодавства, а також специфічні професійні стандарти для нотаріусів, які виступають у ролі посередників [Ошибка! Закладка не определена., с. 98]. Країни, які натомість віддають перевагу моделі мінімального або обмеженого законодавчого регулювання медіації, зазвичай обґрунтовують свій вибір тим, що інститут медіації перебуває на початковому етапі розвитку, і його детальне

нормативне врегулювання може негативно вплинути на подальший розвиток ініціатив професійного співтовариства, наукових досліджень та діяльності громадських організацій у цій сфері. Крім того, вони зазначають, що медіація за своєю сутністю є процедурою, яка має бути гнучкою і незалежною від судового процесу, а тому надмірна формалізація суперечить самій природі цього методу вирішення спорів. Зазвичай обмежене регулювання стосується тільки найбільш загальних принципів медіативної діяльності та деяких стандартів підготовки медіаторів.

Однак варто зазначити, що слабе бажання громадян користуватися медіацією може бути також індикатором низької розвиненості громадянського суспільства та його інституційної структури. Це пояснюється тим, що серед громадян може бути поширене переконання про неможливість ефективного використання медіації для вирішення публічних конфліктів, зокрема тих, що виникають між органами місцевого самоврядування та представниками громадськості. У цьому аспекті здатність суспільства використовувати медіативні процедури для зменшення соціальної напруженості та розв'язання гострих конфліктних ситуацій є одним із показників рівня розвитку його соціальних та правових інститутів [145].

Аналіз сучасного законодавчого регулювання свідчить, що з ухваленням Закону України «Про соціальні послуги» медіацію офіційно включено до базового переліку соціальних послуг. Цей закон містить також норму, яка зобов'язує посадових осіб місцевого самоврядування надавати населенню повну інформацію щодо доступних соціальних послуг, включно з медіацією, у формі, що відповідає потребам людей з будь-якими порушеннями здоров'я. Це положення закону є принципово важливим, оскільки, як зазначають українські науковці, забезпечує право отримувачів соціальних послуг на чітке, зрозуміле і доступне інформування про можливості застосування медіації для врегулювання конфліктних ситуацій [146]. Посадовим особам органів місцевого самоврядування слід усвідомлювати важливість належного виконання цієї норми, оскільки якість інформування населення про медіативні

послуги безпосередньо впливає на рівень довіри громадян до місцевої влади. Особливу увагу слід приділяти доступності інформації для осіб із різними порушеннями здоров'я, зокрема шляхом адаптації комунікаційних матеріалів та інструментів до їхніх потреб [**Ошибка! Закладка не определена.**].

Ефективність інформування про медіацію набуває додаткової значимості в умовах реформи децентралізації, коли місцеве самоврядування наділяється дедалі більшими повноваженнями й відповідальністю за вирішення проблем громади. Виборність посадових осіб місцевого самоврядування означає, що їх політичний авторитет безпосередньо залежить від ефективності вирішення локальних конфліктів і задоволення потреб мешканців, що посилює значення таких альтернативних інструментів, як медіація. Саме тому місцева влада повинна активно сприяти інформуванню населення про переваги і процедуру медіації, демонструючи готовність до прозорого й ефективного вирішення конфліктів.

Аналізуючи можливості застосування медіації органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, слід окремо розглянути діяльність Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) [147]. НАДС розробило методичні рекомендації щодо врегулювання конфліктних ситуацій у державних органах з урахуванням положень Закону України «Про медіацію» (2021). У цих рекомендаціях визначено, що медіація є однією з найбільш рекомендованих технологій вирішення конфліктів у державних органах, якщо є: а) добровільна згода сторін на участь у процедурі медіації; б) потреба у професійній підтримці третьої сторони для знаходження нестандартного та конструктивного вирішення конфлікту; в) необхідність збереження конфіденційності й подальших професійних стосунків між сторонами конфлікту; г) наявність довіри сторін до медіатора та прагнення самостійно контролювати процес пошуку рішення [148]. Водночас визначені ситуації, за яких медіація не рекомендується: якщо одна чи обидві сторони конфлікту відчують загрозу або тиск у процесі спілкування чи якщо їх примушують до участі у процедурі медіації.

Ураховуючи законодавчі зміни, НАДС активно формує політику впровадження медіації в систему публічного управління України, розробляючи методичні рекомендації, які можуть бути застосовані і в місцевому самоврядуванні. Агентство пропонує систематичне навчання представників керівного складу органів виконавчої влади та місцевого самоврядування основам медіації, фасилітації та діалоговим методикам на конкретних прикладах з професійної діяльності державних службовців. Таким чином забезпечується формування практичних навичок щодо успішного подолання конфліктів та знаходження конструктивних рішень.

Керівництво Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) визначило одним із пріоритетів запровадження спеціалізованих навчальних програм з медіації у Вищій школі публічного управління. Такий підхід узгоджується із сучасними тенденціями світового публічного менеджменту, які акцентують на необхідності володіння державними службовцями навичками ефективного врегулювання конфліктів. Опанування медіаційних практик сприяє збереженню стабільних професійних відносин, підвищенню рівня довіри в органах влади та забезпеченню реалізації інтересів учасників управлінських процесів у межах правового поля **[Ошибка! Закладка не определена.]**. Аналізуючи питання практичного запровадження медіації органами місцевого самоврядування в контексті вимог до медіаторів, слід підкреслити, що законодавчі акти України містять певні базові положення, які визначають кваліфікаційні характеристики посередників. Зокрема, чинним Законом України «Про медіацію» передбачено, що сторони процедури медіації, державні органи, органи місцевого самоврядування, а також юридичні особи будь-якої форми власності чи організаційно-правової форми можуть встановлювати додаткові, конкретизовані вимоги щодо компетентності медіаторів, такі як професійна освіта, спеціалізація, досвід практичної роботи, рівень кваліфікації, вікові критерії тощо. Крім того, у цьому ж нормативному акті чітко прописано загальні умови процедури медіації та визначено особливості професійного статусу медіатора **[Ошибка!**

Закладка не определена.]. Слід також підкреслити, що сама по собі медіація є досить складним, багатфункціональним і універсальним інститутом, який поєднує ознаки методу, процесу та професійної діяльності. Саме ця універсальність і багатовимірність спричиняє складність визначення медіації як чітко окресленого правового явища. Через це і виникали дискусії щодо вибору оптимальної моделі законодавчого регулювання медіації, яка мала б враховувати численні варіації її практичного застосування.

Попри наявність універсальних базових принципів медіації (добровільність участі, самовизначення сторін, конфіденційність процесу, нейтральність медіатора тощо), реальне здійснення медіації може значно відрізнятися залежно від конкретної галузі застосування, культурних особливостей, обраної моделі медіації, професійного стилю та ідеологічних переконань самого медіатора. Тому медіація, яку часто узагальнено називають «процесом медіації», насправді являє собою широке поле діяльності, що потребує диференційованого підходу до її нормативного закріплення в національному законодавстві.

Н. Александер у своєму дослідженні пропонує поділити законодавче регулювання медіації на дві групи: перша охоплює норми, які визначають взаємозв'язок медіації з іншими способами вирішення спорів (насамперед із судовим розглядом), а друга – норми, що регулюють безпосередньо саму процедуру медіації. При цьому автор зазначає, що найбільш важливим є чітке законодавче закріплення місця медіації в системі вирішення спорів, в першу чергу, у відношенні до традиційного судочинства. Встановлення правової визначеності щодо застосування медіації, її взаємозв'язку та меж взаємодії з судовою системою має ключове значення для ефективного функціонування медіативного процесу. На думку дослідниці, правила повинні акцентувати увагу на автономності медіації та максимальній свободі сторін щодо визначення процедурних аспектів із мінімально необхідним законодавчим втручанням, яке б гарантувало узгодженість і стабільність правового регулювання **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Аналогічно, аналізуючи перспективи ухвалення спеціального закону про медіацію у Великій Британії, дослідники Г. Браун і А. Меррімен визначають такі ключові елементи правового регулювання цієї процедури: забезпечення абсолютної конфіденційності процесу, гарантії неупередженості та нейтральності медіатора, а також чітке визначення процедури зупинення судового розгляду на час проведення медіації. Важливим, на думку авторів, є також встановлення законодавчого контролю за професійною підготовкою та сертифікацією медіаторів і визначення критеріїв їхньої діяльності, що дозволить підвищити довіру суспільства до цієї професії **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

У контексті законодавчого регулювання медіації у Великій Британії варто зазначити, що окрему увагу приділяють необхідності законодавчого забезпечення інституту медіації як механізму, що гарантує медіатору достатню свободу дій для професійного втручання, одночасно забезпечуючи юридичний захист прав учасників процедури. Також автори акцентують на потребі чіткого законодавчого визначення відповідальності медіатора за порушення принципів етики або професійних стандартів, що додатково підвищує довіру населення до медіації [144].

Таким чином, нормативне врегулювання медіації має не лише закріплювати її місце в системі врегулювання спорів, а й забезпечувати цілісну правову основу, яка гарантує дотримання ключових принципів процедури, захист прав усіх учасників, а також високий рівень компетентності та неупередженості медіаторів. Лише за умови такого системного підходу медіація може стати повноцінним і ефективним інститутом, здатним не лише зменшувати навантаження на судову систему, а й сприяти формуванню довіри до правових процедур та зміцненню правової культури в суспільстві.

З урахуванням особливостей українського правового середовища інститут медіації на законодавчому рівні, на нашу думку, має формуватися як цілісна та внутрішньо узгоджена система регулювання, що поєднує нормативне визначення статусу медіації як альтернативного способу врегулювання спорів

із чітким окресленням її співвідношення з традиційним судочинством. Йдеться, зокрема, про законодавче врегулювання порядку ініціювання медіації, включно з добровільними та обов'язковими елементами, механізмами обов'язкового інформування сторін, а також про закріплення можливості включення медіаційних застережень до договорів і визначення їхніх правових наслідків, зокрема щодо перебігу строків позовної давності. Не менш важливим є нормативне оформлення самої процедури медіації через закріплення її базових принципів, визначення правового значення угод, досягнутих за результатами медіації, а також прав і обов'язків усіх учасників процедури, насамперед медіатора та сторін.

Окремий вимір такого регулювання стосується професійної діяльності медіаторів з урахуванням наявних інституційних напрацювань, що обґрунтовує доцільність створення Єдиного державного реєстру медіаторів України на основі чинного Державного реєстру, який функціонує в системі Міністерства юстиції України, із подальшим його розширенням, систематизацією спеціалізацій та уніфікацією процедур навчання, сертифікації й акредитації. Такий підхід дозволяє забезпечити єдність державної політики у сфері медіації, водночас створюючи передумови для підвищення професійної відповідальності медіаторів за дотримання стандартів діяльності та правил етики, без дублювання чи штучного ускладнення вже існуючих правових інструментів.

Особливо важливим аспектом законодавчого регулювання є забезпечення юридичної визначеності норм, що становить одну зі складових принципу верховенства права. Юридичні формулювання, які використовуються в законі, мають бути чіткими, зрозумілими та однозначними для всіх учасників правовідносин. Це запобігає можливим зловживанням та необґрунтованим трактуванням у правозастосовчій діяльності.

На важливість дотримання таких принципів створення нормативних актів неодноразово звертав увагу Конституційний Суд України. Зокрема, у

рішенні № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року Суд уперше прямо сформулював, що юридична визначеність є елементом верховенства права, наголосивши на необхідності передбачуваності та чіткості правових норм [149]. У рішенні № 17-рп/2010 від 29 червня 2010 року Суд підкреслив, що нечіткість чи суперечливість правових норм порушує принцип верховенства права та створює ризик довільного застосування [150]. У рішенні № 10-рп/2011 від 11 жовтня 2011 року було підтверджено, що правові формулювання мають бути однозначними, щоб уникати зловживань і забезпечувати стабільність правового регулювання [151].

Таким чином, практика Конституційного Суду України послідовно закріплює юридичну визначеність як необхідну умову ефективного законодавчого регулювання та гарантію реалізації принципу верховенства права.

Водночас ефективність інституту медіації неможлива без внесення відповідних змін до чинного українського процесуального законодавства. Раніше підготовлені редакції законопроекту «Про медіацію» [77; 109; 111] передбачали зміни до Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України, які встановлювали обов'язок суду зупиняти провадження у справі, якщо сторони виявили бажання застосувати медіацію.

З одного боку, запровадження таких норм могло б сприяти ширшому використанню медіації, оскільки судді отримали б законодавчу підставу зупиняти провадження без ризику порушення строків розгляду справ. З іншого боку, щоб така можливість не перетворилась на інструмент затягування процесу, необхідно чітко регламентувати порядок та строки призупинення провадження.

Слід зауважити, що чинна редакція Цивільного процесуального кодексу України визначає конкретні строки для врегулювання спору за участю судді – не більше 30 днів без можливості продовження [152]. Водночас чинне

законодавство не передбачає чіткої можливості застосування медіації як підстави для призупинення справи, окрім випадків розірвання шлюбу (ст. 251–252 ЦПК України) [152]. У господарському процесі ситуація є аналогічною [153].

На відміну від цього, Кодекс адміністративного судочинства України містить більш гнучке положення: відповідно до ч. 4 ст. 236 КАС України суд має право зупиняти провадження за спільною заявою сторін на визначений ними строк з метою примирення [154]. Це положення фактично створює процесуальне «вікно» для застосування медіації в адміністративних спорах, що свідчить про поступове визнання її значення у сфері публічно-правових відносин.

У зв'язку з відсутністю прийнятого спеціального закону про медіацію, положення прикінцевих і перехідних норм у його проектах потребують суттєвого перегляду та адаптації до чинного процесуального законодавства.

Підсумовуючи, законодавче регулювання медіації в Україні перебуває на стадії формування і потребує системного вдосконалення. Наявні нормативні акти мають забезпечити баланс інтересів усіх учасників процесу та створити ефективний механізм функціонування інституту медіації.

2.2. Теоретико-правове обґрунтування концепції медіації в Україні

Впровадження інституту медіації в українську правову систему супроводжується необхідністю розв'язання як теоретичних, так і практичних завдань. Практичні питання пов'язані насамперед із формуванням відповідної інфраструктури та створенням ефективних механізмів застосування медіації з урахуванням сучасних соціальних реалій та специфіки національного правового поля. Водночас важливо враховувати міжнародний досвід у цій сфері, що дозволяє обрати найбільш ефективні моделі її функціонування в Україні.

Процес інституціоналізації медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів в Україні, підкріплений чинним Законом «Про медіацію», уже набуває рис повноцінного соціального та правового інституту. Зокрема, на сьогодні в країні функціонує низка інституцій, діяльність яких спрямована на розвиток та поширення практик медіації, а також на підвищення кваліфікації професійних медіаторів. Серед таких організацій – Український центр медіації при Києво-Могилянській бізнес-школі, Національна асоціація медіаторів України, заснована як професійне громадське об'єднання у 2014 році, а також низка інших центрів та асоціацій, що діють у регіонах України.

Важливим кроком до системної підготовки фахівців з медіації стало впровадження спеціалізованих освітніх програм у провідних закладах вищої освіти. Наприклад, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського створив міждисциплінарну програму підготовки медіаторів, що поєднує соціально-гуманітарні та управлінські дисципліни. Попри те, що формально програма реалізується в рамках спеціальності, яка не має прямого зв'язку з юриспруденцією, до її викладання активно залучаються фахівці в галузі публічного управління та адміністрування, що забезпечує комплексність підготовки майбутніх медіаторів.

Інтерес до медіації як професійної діяльності та способу вирішення конфліктів підтверджується також активним зростанням кількості навчально-методичних матеріалів і посібників, які останнім часом почали публікуватися в Україні. Яскравим прикладом такого видання є навчально-методичний посібник «Медіація», що охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти медіативної діяльності, роблячи його корисним як для юристів, так і для представників інших спеціальностей, які цікавляться медіацією.

Окрім цього, інституціоналізацію медіації свідчить зростання наукового інтересу до цієї проблематики. В останні роки було захищено кілька дисертацій, присвячених різним аспектам теорії та практики медіації. Це підтверджує, що медіація поступово трансформується на важливий правовий

та соціальний феномен в Україні, сприяючи утвердженню нової культури безконфліктної взаємодії у суспільстві, посиленню довіри до альтернативних способів вирішення спорів та позитивно впливає на ефективність національної правової й судової системи загалом [62, с. 106].

Концепція медіації, розроблена Н. Александер, ґрунтується на виділенні двох основних площин – площини взаємодії сторін та площини втручання (інтервенції) посередника в конфлікт.

У рамках першої площини авторка виділяє кілька стратегій ведення переговорного процесу, що є основою різних моделей медіації: а) позиційні переговори, які базуються на пошуку компромісу шляхом зближення початкових позицій сторін і поступового подолання їхніх розбіжностей; б) інтересо-орієнтовані переговори, що передбачають не просто компроміс, а пошук більш креативних та інноваційних рішень, які максимально відповідають реальним інтересам та потребам учасників; в) трансформаційні переговори, метою яких є не лише врегулювання конкретного спору, а й глибока трансформація характеру взаємин між сторонами з конфліктних на конструктивні, засновані на взаємоповазі та подальшій співпраці.

Що стосується другої площини – втручання медіатора, Н. Александер розглядає такі моделі його участі в конфлікті: а) медіатор як процедурний посередник, який не втручається в змістову сторону спору, а лише сприяє організації процесу; б) медіатор, який активно досліджує зміст конфлікту, аналізує його правову, економічну або іншу основу та може, за необхідності, запропонувати сторонам власне бачення оптимальних шляхів вирішення конфлікту [132].

Таким чином, Н. Александер робить висновок, що суттєвими ознаками для визначення підходу до медіації є характер взаємодії сторін (спрямованість на вузьке або широке коло питань спору) та ступінь залученості медіатора у процес вирішення конфлікту (від нейтральної ролі до активної консультативної участі).

Концептуально медіація розглядається як додатковий механізм доступу

громадян до правосуддя та справедливості, оскільки вона дозволяє сторонам самотійно, за професійної підтримки медіатора, досягати взаємоприйняттого рішення, яке враховує інтереси всіх учасників спору. Таким чином, медіація узгоджується з принципами верховенства права, що є основою сучасної правової системи, зокрема сприяє справедливому та ефективному захисту прав людини, мінімізує ймовірність ескалації конфлікту та створює умови для соціального примирення.

Зарубіжний досвід, зокрема у США та країнах Європейського Союзу, демонструє, що медіація успішно інтегрується в національні правові системи, виступаючи частиною ширшої стратегії розвитку верховенства права. Так, у США медіація активно застосовується як для внутрішнього врегулювання спорів, так і в рамках міжнародних програм розвитку верховенства права, що впроваджуються у різних країнах. Подібні програми сприяють формуванню культури мирного та позасудового вирішення конфліктів, підвищують довіру громадян до судової системи, допомагають знизити навантаження на суди та зменшити соціальну напругу.

Для ефективного застосування медіації в Україні необхідно забезпечити її відповідність базовим принципам справедливості, серед яких ключовими є: а) дотримання рівності можливостей усіх сторін процесу; б) абсолютна конфіденційність інформації, яка обговорюється під час медіації; в) добровільна участь сторін без будь-якого тиску чи примусу; г) забезпечення неупередженості та нейтральності медіатора як особи, що веде процес переговорів.

Водночас існують певні ризики, пов'язані з медіацією, особливо коли сторони мають значний дисбаланс ресурсів або перебувають у нерівних соціальних умовах (наприклад, у трудових, сімейних чи адміністративних спорах). У таких випадках слабша сторона може не мати можливості повністю захистити свої інтереси та змушена погоджуватися на не вигідні умови врегулювання. Тому важливим є державний контроль за інститутом медіації, який має гарантувати рівність, прозорість і справедливість процедури,

забезпечуючи відповідність принципам верховенства права та міжнародним стандартам справедливості.

В українському контексті, попри те, що медіація вже певний час функціонує як соціальний інститут, її правове регулювання залишається фрагментарним. Неврегульованість окремих аспектів, зокрема статусу медіатора, процедури призупинення процесуальних строків, взаємодії медіатора з судовими органами та гарантій захисту прав учасників, ускладнює ефективну інтеграцію медіації у правову та соціальну систему України. Тому на законодавчому рівні важливо визначити не лише загальні принципи та статус медіації, а й чіткі механізми її взаємодії з судовою системою та забезпечення прав учасників.

У підсумку законодавче закріплення медіації має передбачати не лише чітке визначення її місця серед процедур вирішення конфліктів, а й механізми, що гарантують реальний захист прав учасників та враховують міжнародні стандарти прав людини [155]. Такий підхід сприятиме зміцненню правової визначеності та підвищенню довіри до медіації як сучасного, справедливого та ефективного способу врегулювання спорів.

Однією із пріоритетних цілей, закріплених у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (A/RES/70/1), є створення умов для справедливого та рівного доступу громадян до правосуддя, а також формування мирних, інклюзивних суспільств зі стабільними та ефективними інституціями [156]. Ця мета відображена у Цілі сталого розвитку № 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», яка підкреслює необхідність забезпечення верховенства права на національному та міжнародному рівнях.

Реалізація цієї мети потребує не лише розвитку традиційних судових механізмів, але й активного впровадження альтернативних методів вирішення спорів, серед яких медіація посідає особливе місце. Вона сприяє зниженню навантаження на суди, формуванню культури діалогу та підвищенню довіри громадян до правосуддя.

У сучасному розумінні поняття «доступ до правосуддя» включає не лише рівний доступ до судового захисту, а й забезпечення громадян повною правовою інформацією, необхідними ресурсами та послугами для вирішення конфліктів, зокрема через альтернативні процедури, серед яких медіація є одним із найбільш перспективних інструментів. У контексті інтеграції України до європейського правового простору медіація може стати невід'ємною складовою судової системи, ефективно доповнюючи традиційне правосуддя, знижуючи навантаження на суди, зміцнюючи правову культуру суспільства та підвищуючи довіру громадян до правової системи загалом.

У нинішніх умовах воєнного стану, запровадженого у зв'язку з агресією Російської Федерації проти України з лютого 2022 року [157], значення медіації як альтернативного методу розв'язання спорів значно зростає. Військові дії та введення особливого правового режиму обмежили реалізацію багатьох конституційних прав громадян [1] та ускладнили функціонування судових інстанцій [158], що, у свою чергу, зменшило доступ до правосуддя. За таких обставин медіація може стати ефективним і дієвим засобом захисту прав громадян, забезпечуючи врегулювання конфліктних ситуацій без звернення до судових органів та сприяючи зниженню соціальної напруги в суспільстві. Її застосування відповідає міжнародним стандартам розвитку верховенства права та рекомендаціям ООН щодо забезпечення доступу до правосуддя навіть у кризових умовах [156].

Однак для ефективного розвитку медіації як дієвого інституту альтернативного вирішення спорів необхідне розроблення та впровадження комплексної концепції, яка передбачатиме як нормативне регулювання, так і формування належної інфраструктури, зокрема створення спеціалізованих центрів, організацію професійної підготовки та перепідготовки медіаторів, а також інформування громадян про можливості застосування медіації. У зв'язку з цим одним із завдань законодавця є створення чіткого та прозорого нормативного поля, яке гарантуватиме сторонам медіації рівні умови, забезпечуватиме конфіденційність процедури та встановлюватиме відповідні

вимоги до кваліфікації медіаторів. Водночас держава має активно стимулювати громадян та юридичних осіб до використання медіації шляхом поширення інформації про її переваги, доступність та економічну ефективність.

Окрім того, в контексті європейської інтеграції України актуальною є гармонізація вітчизняного законодавства із загальноєвропейськими стандартами врегулювання спорів. Це включає як імплементацію *acquis communautaire* ЄС, зокрема положень Директиви 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних і комерційних справах» [49], так і адаптацію рекомендацій Ради Європи щодо медіації, зокрема Рекомендації Rec(2002)10 «Про медіацію у цивільних справах» [159] та керівних принципів CEREJ [160]. Такий підхід дозволяє закріпити медіацію у національному правовому полі як важливий елемент верховенства права, водночас зміцнюючи правову культуру українського суспільства.

Для успішного розвитку медіації в Україні необхідне комплексне нормативно-правове забезпечення, належна організаційна інфраструктура та активна політика популяризації серед громадськості. Це дозволить медіації стати не лише ефективним інструментом вирішення конфліктів, а й важливим чинником розвитку правової держави та формування громадянського суспільства.

Впровадження медіації як одного з альтернативних шляхів вирішення конфліктів є стратегічно важливим напрямом трансформації правової системи України, що відповідає сучасним міжнародним тенденціям щодо забезпечення доступності правосуддя та ефективності механізмів врегулювання спорів. Міжнародне визнання медіації як невід'ємної складової сучасних правових систем підтверджується документами Організації Об'єднаних Націй, зокрема Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний сталого розвитку до 2030 року» (A/RES/70/1) [156], яка наголошує на важливості створення мирних суспільств, доступності правосуддя та побудови ефективних і підзвітних інституцій на принципах

інклюзивності.

Україна в рамках виконання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом взяла на себе зобов'язання щодо імплементації європейських стандартів у сфері альтернативного вирішення конфліктів, зокрема медіації. У цьому контексті 16 листопада 2021 року було ухвалено Закон України «Про медіацію» № 1875-IX [115], який створив необхідні правові передумови для її застосування, визначив засади медіаційної процедури, статус і вимоги до медіаторів, а також гарантії захисту прав учасників цього процесу.

Однак повномасштабна агресія Російської Федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до уповільнення темпів розвитку медіації в Україні. Збройний конфлікт і запровадження воєнного стану істотно ускладнили реалізацію права громадян на доступ до судового захисту. Це вказує на нагальну потребу активізувати розвиток альтернативних процедур, серед яких медіація може посідати провідне місце у вирішенні цивільних, адміністративних, сімейних та інших конфліктів, зменшуючи навантаження на систему судочинства та сприяючи зниженню соціальної напруги в суспільстві.

Післявоєнна відбудова України вимагатиме нових підходів до врегулювання спорів, в яких медіація має потенціал стати одним із ефективних інструментів. Для цього необхідно розробити чітку модель інтеграції медіації у вітчизняну правову систему, яка відповідатиме європейським стандартам і враховуватиме національні особливості.

Водночас медіація не може розглядатися як універсальний засіб для будь-якого конфлікту. Вона має застосовуватися лише у випадках, коли сторони готові до конструктивної взаємодії, дотримуються принципів конфіденційності та добровільності процедури, відсутній значний дисбаланс їхніх можливостей і ресурсів, а також існує правова можливість укласти угоду про врегулювання спору. Крім того, законодавство України виключає зі сфери застосування медіації певні категорії справ, зокрема тяжкі злочини або конфлікти, що стосуються інтересів третіх осіб, не залучених до процесу медіації.

Перспективними напрямками подальшого розвитку медіації в Україні, на нашу думку, є: а) удосконалення нормативно-правової бази, у тому числі внесення змін до процесуальних кодексів для інтеграції медіації у систему правосуддя; б) активна популяризація медіації серед широких верств населення та суб'єктів господарювання; в) впровадження державних і регіональних програм підтримки медіації та розвитку медіаторської спільноти; г) організація та розвиток спеціалізованих освітніх програм для підготовки висококваліфікованих медіаторів.

Запровадження зазначених заходів дозволить підвищити довіру суспільства до медіації як дієвого механізму захисту прав і свобод громадян, а також зміцнити позиції України у її європейському прагненні досягти високих стандартів правосуддя та верховенства права. Враховуючи міжнародний досвід та національні особливості, Україна може побудувати модель медіації, що сприятиме ефективному вирішенню спорів та формуванню сучасної правової культури суспільства [161, с. 8–13].

Медіація є одним із сучасних і ефективних альтернативних методів врегулювання конфліктів, що дозволяє сторонам знаходити взаємоприйнятне рішення без втручання суду. Її сфера застосування надзвичайно широка, що підтверджує значення цього інструменту для вирішення різноманітних суспільних суперечок. Процес впровадження медіації в Україні здійснюється в рамках комплексної правової реформи, спрямованої на: зменшення навантаження на судові органи; покращення доступу громадян до правосуддя; формування культури мирного та конструктивного вирішення конфліктів. Україна орієнтується на імплементацію медіації відповідно до європейських стандартів, зокрема Директиви № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради щодо медіації у цивільних і комерційних справах [117].

Науковці підкреслюють, що медіація у сучасних правових системах не лише оптимізує процеси судочинства, зменшуючи навантаження на суди та скорочуючи строки розгляду справ, а й створює умови для підвищення соціальної довіри, зміцнення міжособистісних і суспільних зв'язків, а також

запобігання повторним конфліктам. Це відбувається завдяки процедурі, яка враховує інтереси всіх учасників спору та спрямована на відновлення порушених відносин [162; 163].

Сучасне розуміння медіації почало формуватися у XX столітті в США з моменту заснування у 1947 році Федеральної служби з медіації та примирення (FMCS), метою якої було врегулювання трудових і комерційних суперечок без застосування судового тиску. Відтоді медіація набули широкого поширення у багатьох країнах із різними правовими традиціями, адаптуючись до національних особливостей та формуючи стандарти професійної діяльності медіаторів, етичні кодекси та процедури сертифікації. Науковці відзначають, що ключовими чинниками успішної імплементації медіації є: формування правової основи для процедури; розбудова інституційної мережі медіаційних центрів; розвиток освітніх програм і підготовки фахівців; підвищення суспільної обізнаності щодо ефективності альтернативного вирішення спорів [164; 165].

У міжнародній практиці медіація довела свою здатність не лише полегшувати доступ до правосуддя, а й підвищувати рівень соціальної відповідальності учасників спорів, стимулюючи культуру конструктивного діалогу та пошуку компромісу. Застосування цих принципів у національних правових системах, зокрема в Україні, дозволяє інтегрувати медіацію як самостійний та водночас взаємопов'язаний елемент загальної системи врегулювання конфліктів, підвищуючи її ефективність і прогнозованість результатів.

Україна активно розвиває правову базу медіації, зокрема: а) 16 листопада 2021 року прийнято Закон України «Про медіацію» № 1875- IX, яким визначено основні засади процедури, статус медіатора та юридичні наслідки досягнутих домовленостей [115]; б) 7 серпня 2019 року Україна офіційно приєдналася до Сінгапурської конвенції про медіацію, ставши однією з 46 держав-підписантів. Ця конвенція забезпечує міжнародне визнання та виконання угод, укладених за результатами медіації, особливо у

сфері транскордонних комерційних спорів [166].

Серед основних принципів законодавчого регулювання медіації в Україні виділяють:

- добровільність – сторони самостійно приймають рішення щодо участі у медіації;
- конфіденційність – інформація, що стала відома в процесі медіації, захищена від розголошення;
- нейтральність медіатора – медіатор залишається неупередженим і не підтримує інтереси жодної зі сторін;
- рівність сторін – усі учасники мають однакові можливості для висловлення власної позиції та досягнення угоди [115].

Поняття медіабельності спору означає можливість його врегулювання шляхом медіації. Основні критерії: добровільність участі, правова можливість укласти угоду, баланс сторін та конфіденційність [162]. Не підлягають медіації тяжкі кримінальні справи, конфлікти з правами третіх осіб та випадки недієздатності сторін [2].

У світі медіація регулюється через спеціальні закони (США, Великобританія, Німеччина), кодекси (Франція, Іспанія, Польща) та загальні акти щодо альтернативних процедур [163]. Українська модель орієнтована на гармонізацію європейських стандартів із урахуванням національної правової культури [49].

Подальший розвиток медіації в Україні пов'язаний із необхідністю комплексних і взаємопов'язаних трансформацій на нормативному та соціально-інституційному рівнях. Йдеться, зокрема, про:

- системне інформування населення та суб'єктів господарювання щодо потенціалу медіації як ефективного способу врегулювання конфліктів;
- удосконалення нормативно-правового регулювання з метою підвищення результативності процедури;
- формування цілісної системи професійної підготовки медіаторів із чітко визначеними кваліфікаційними стандартами.

Важливим напрямом є поступове впровадження медіаційних процедур у судову практику, зокрема через розширення сфер, у яких застосування медіації може набувати обов'язкового або пріоритетного характеру. У цьому контексті медіація постає не лише як альтернативний інструмент врегулювання спорів, а й як стратегічно значущий елемент реформування української правової системи, здатний сприяти утвердженню принципу верховенства права, зниженню рівня соціальної напруги та формуванню культури правового діалогу й відповідального вирішення конфліктів [84, с. 11–15].

У міжнародному правовому середовищі підтримка медіації як важливого механізму забезпечення доступності правосуддя та зміцнення соціальної стабільності закріплена у численних актах, серед яких ключовим є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [156]. Цей міжнародний документ визначає пріоритетність поширення практик мирного врегулювання суперечок, зокрема через створення ефективних інститутів, які функціонують прозоро та на засадах підзвітності.

Із підписанням та імплементацією Сінгапурської конвенції про медіацію (2019) [166] Україна підтвердила намір інтегрувати медіацію у національне законодавче поле. Важливим результатом цього процесу став Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX [115], який визначив основоположні засади медіації, окреслив процесуальні вимоги до медіаторів та створив правові передумови для застосування медіації на будь-яких стадіях конфлікту.

Українська практика демонструє значний потенціал для розширення сфер застосування медіації. Серед перспективних напрямів розвитку можна виділити: створення спеціалізованих судових медіаційних центрів; запровадження медіації у сфері адміністративних спорів; розвиток онлайн-медіації як доступного та оперативного механізму врегулювання конфліктів.

Важливим завданням є визначення критеріїв для ідентифікації спорів,

придатних для врегулювання медіацією («медіабельних»). Такі критерії мають враховувати: здатність сторін добровільно й ефективно вести переговори; можливість виконання укладених угод; відсутність значного дисбалансу між учасниками. Водночас існують категорії справ, які не підходять для медіації, зокрема кримінальні провадження щодо тяжких злочинів та спори, що зачіпають інтереси третіх осіб, які не беруть участі у процедурі.

Зважаючи на потреби сучасного суспільства, на думку дослідників, Україна повинна реалізувати низку заходів для подальшого розвитку та закріплення інституту медіації: 1) інформаційні кампанії (проведення просвітницьких заходів серед населення та бізнес-середовища щодо переваг і можливостей медіації); 2) навчальні ініціативи (створення системи сертифікації та підготовки професійних медіаторів); 3) організаційні заходи (створення державних центрів медіації, у тому числі при судах); 4) законодавчі заходи (доповнення існуючого закону відповідними процесуальними гарантіями та механізмами контролю за діяльністю медіаторів); 5) міжнародна співпраця (використання позитивного зарубіжного досвіду, інтеграція міжнародних стандартів у національну систему врегулювання спорів) [167, с. 73–77]. Цілком підтримуємо дані положення, адже медіація як інститут альтернативного врегулювання конфліктів має стати важливою складовою сучасної системи правосуддя України, забезпечуючи права і законні інтереси громадян, зменшуючи навантаження на судову систему, а також підвищуючи правову культуру та соціальну згуртованість українського суспільства.

Світовий досвід демонструє, що одним із ключових факторів успішного впровадження та поширення медіації є рівень поінформованості суспільства про альтернативні способи врегулювання конфліктів. Досвід зарубіжних країн підтверджує: чим краще громадяни усвідомлюють переваги та специфіку медіації, тим частіше вони обирають її як першочерговий та найбільш прийнятний спосіб вирішення спорів. Натомість у випадках, коли сторони вже ініціювали судове провадження, сплатили судовий збір та понесли витрати на адвоката, їхня готовність перейти до медіації суттєво знижується.

Значною перепорою для поширення медіації виступає також психологічний чинник. Він проявляється у побоюваннях сторін, що пропозиція врегулювати суперечку через медіацію може бути сприйнята іншою стороною або оточенням як ознака слабкості, визнання помилковості власної позиції чи недостатньої впевненості у правових аргументах. Зважаючи на це, важливим завданням державних органів та професійної медіаторської спільноти в Україні є систематичне проведення інформаційних та просвітницьких заходів, спрямованих на формування культури врегулювання спорів поза судом. Такі заходи мають охоплювати різні верстви населення, представників бізнесу, державних службовців та професійних юристів, з метою донести до них об'єктивні переваги медіації як методу мирного та ефективного вирішення суперечок.

Переконані, що успіх впровадження медіації в Україні можливий лише за умов комплексного підходу, що передбачає тісну співпрацю між державними органами влади, представниками медіаторської професійної спільноти, громадськими організаціями та експертами. При цьому надзвичайно важливим є врахування міжнародного досвіду, зокрема практик європейських країн, де медіація стала органічною складовою національних правових систем.

Реалізація такого комплексного підходу може спричинити докорінні зміни в українській системі вирішення спорів, зокрема: а) зменшити навантаження на судову систему та виконавчі органи, завдяки розширенню позасудових процедур; б) підвищити якість та оперативність судових розглядів через зменшення кількості спорів, що потребують вирішення у судовому порядку; в) покращити рівень довіри громадян до системи правосуддя, забезпечивши їм можливість отримувати справедливі рішення у більш гнучкий та доступний спосіб; г) сприяти формуванню суспільної культури діалогу, зменшенню конфліктності соціальних відносин і загальному підвищенню правової обізнаності громадян.

Підсумовуючи, подальший розвиток медіації в Україні потребує

комплексного підходу, що поєднує інформаційні, освітні, організаційні та законодавчі заходи. Ефективна медіація сприяє зменшенню навантаження на суди, підвищенню довіри громадян до правосуддя та формуванню культури мирного врегулювання конфліктів. Успіх цього процесу залежить від тісної співпраці держави, професійних медіаторів та громадських організацій, що дозволяє інтегрувати міжнародні стандарти у національну систему.

2.3. Аналіз моделей медіації та перспектив їх наближення до правової системи України

Медіація є складним соціально-правовим явищем, що потребує ретельного дослідження її механізмів та підходів. Аналіз цієї процедури як способу розв'язання конфліктів передбачає вивчення різних її форм і моделей, сформованих практикою. Вони відрізняються за роллю медіатора, стратегіями ведення процесу та методами впливу на врегулювання спорів.

Класифікація моделей медіації виконує комплекс взаємопов'язаних функцій, які мають істотне значення для теоретичного осмислення та практичного застосування процедури в юридичній площині. Насамперед вона забезпечує пізнавальний вимір дослідження медіації як правового явища, сприяючи поглибленню наукового розуміння її природи, змісту та функціонального призначення, а також систематизації та акумулюванню спеціалізованих знань про особливості медіаційного процесу.

Водночас класифікація формує інформаційну основу для узагальненого уявлення про методи й техніки, які застосовує медіатор, розкриває їхні взаємозв'язки та вплив на результативність процедури, що дозволяє орієнтуватися в різноманітті підходів до врегулювання конфліктів. Аналітичний потенціал класифікації полягає у створенні умов для порівняльної оцінки різних моделей медіації та визначення їхньої доцільності залежно від конкретних правових і соціальних обставин, що уможливорює обґрунтований вибір найбільш ефективних способів посередництва.

Евристичний аспект класифікації спрямований на виявлення закономірностей виникнення, розвитку та трансформації моделей медіації, завдяки чому розширюється уявлення про її еволюцію та окреслюються напрями подальшого вдосконалення медіаційної практики в сучасних умовах [168]. Таким чином, класифікація моделей медіації не лише структурує знання, а й сприяє вдосконаленню підходів до їх практичного застосування. Це дозволяє адаптувати різні моделі до потреб суспільства та підвищувати ефективність процесу врегулювання конфліктів.

Відповідно до концепції, запропонованої Р. Фолкнером, К. Хейзельгров-Спарін та Дж. Томасом, роль медіатора в процесі врегулювання конфліктів може варіюватися залежно від специфіки суперечки. Це зумовлює виділення чотирьох основних моделей медіації:

Модель рятівника. У цій моделі медіатор виступає як стороння особа, що допомагає сторонам самостійно знайти вихід із конфліктної ситуації, проте не має спеціалізованих навичок або глибоких знань у сфері конфліктології. Зазвичай така роль притаманна людям, які на побутовому рівні сприяють вирішенню незначних суперечок між знайомими, колегами або членами родини.

Модель нейтрального посередника. Медіатор виконує функцію третьої незалежної сторони, сприяючи продуктивній комунікації між учасниками спору. Основне завдання – створення сприятливої атмосфери для діалогу, забезпечення взаємоповаги, підтримка конструктивного підходу до обговорення проблеми та допомога сторонам у об'єктивному оцінюванні ситуації. Ця модель дозволяє кожному учаснику усвідомлено визначити власну позицію та прийняти рішення, що відповідає реальним обставинам конфлікту.

Модель впливового посередника. У цьому випадку медіатор має значно ширші повноваження для втручання в процес вирішення конфлікту. Він може застосовувати різноманітні методи, включно з тактичними прийомами впливу, а іноді навіть елементами маніпуляції, якщо це сприяє досягненню

домовленостей між сторонами. Такий підхід ефективний у складних ситуаціях, де потрібне більш активне та цілеспрямоване посередництво.

Модель організатора процесу. У межах цього підходу медіатор бере на себе координацію всіх аспектів врегулювання конфлікту, забезпечуючи структурованість і послідовність переговорів. Він не лише підтримує комунікацію між сторонами, а й організовує весь процес медіації таким чином, щоб досягнення компромісу було максимально ефективним [89].

Таким чином, вибір конкретної моделі залежить від складності конфлікту, рівня залученості сторін та необхідного ступеня втручання медіатора. Кожен із підходів має свої переваги та обмеження, що визначають доцільність його застосування в конкретних умовах.

У межах дисертаційного дослідження доцільно запропонувати виділення ролі цифрового медіатора як самостійної моделі медіаційного посередництва, що є результатом еволюції класичної ролі організатора процесу в умовах цифровізації врегулювання конфліктів. Цифровий медіатор не обмежується координацією переговорів у традиційному форматі, а формує та підтримує цифрове середовище медіації, у якому відбувається комунікація сторін.

Основна функція цифрового медіатора полягає у проектуванні процесу медіації з урахуванням технологічних можливостей і обмежень онлайн-взаємодії. Він визначає архітектуру переговорів, обирає цифрові платформи, налаштовує канали комунікації та забезпечує логіку переходу між етапами врегулювання спору. Цифровий медіатор контролює не лише змістовну, а й технологічну послідовність процесу, що набуває вирішального значення у дистанційних та гібридних формах медіації.

Водночас цифровий медіатор виконує функцію структуризації позицій сторін із використанням цифрових інструментів. Це може включати застосування засобів візуалізації інтересів, електронних протоколів домовленостей, аналітичних модулів для узагальнення пропозицій і фіксації точок зближення. Такий підхід знижує хаотичність обговорення та підвищує

керованість переговорного процесу, не втручаючись безпосередньо у зміст рішень сторін.

Особливістю запропонованої ролі є зміщення акценту з персонального впливу медіатора на процесуальне управління через цифрову інфраструктуру. Цифровий медіатор не нав'язує сторонам варіанти вирішення конфлікту, а опосередковано впливає на результат через дизайн процедури, темп переговорів і спосіб подання інформації. У цьому сенсі його нейтральність зберігається, але набуває нової форми – технологічно опосередкованої нейтральності.

Запровадження поняття цифрового медіатора дозволяє розширити класичну типологію моделей медіації, запропоновану Р. Фолкнером, К. Хейзельгров-Спарін і Дж. Томасом, та адаптувати її до сучасних умов онлайн-врегулювання спорів і розвитку ODR-систем [89]. Ця роль відображає трансформацію функцій медіатора у цифровому середовищі й має практичне значення для формування стандартів дистанційної медіації та підготовки фахівців нового типу.

Концепція, розроблена Л. Рискіним і відома як «Сітка Л. Рискіна», відображає різні варіанти медіаторських підходів, які можуть застосовуватися залежно від обставин конфлікту. У межах цієї моделі виділяють чотири основні типи медіації, визначені двома ключовими параметрами: ступенем активності посередника та обсягом питань, які охоплюються під час процедури:

Оцінна модель із розширеним предметом медіації. Посередник виконує не лише класичну роль нейтрального посередника, а й аналізує ситуацію, дає оцінку правовим аспектам спору та висловлює рекомендації щодо можливих варіантів вирішення. Особливістю моделі є широта: окрім основного конфлікту можуть розглядатися й інші дотичні суперечності, що дозволяє сторонам вирішувати питання комплексно.

Оцінна модель із вузьким предметом медіації. Посередник також має право оцінювати ситуацію та давати рекомендації щодо вирішення конфлікту,

проте предметом розгляду залишаються лише питання, безпосередньо пов'язані із заявленим спором. Інші аспекти або ширший контекст сторони не розглядають у межах медіації.

Медіація сприяння із широким предметом. Основна роль посередника полягає у сприянні комунікації між сторонами, створенні умов для конструктивного діалогу та формуванні взаєморозуміння. На відміну від оцінних моделей, медіатор не висловлює власних оцінок щодо змісту спору та не пропонує рішень. Проте під час процедури сторони можуть обговорювати не лише заявлений конфлікт, а й інші супутні питання для досягнення комплексного вирішення проблеми.

Медіація сприяння із вузьким предметом. Медіатор обмежується створенням умов для ефективного діалогу та підтриманням конструктивної взаємодії між сторонами. Обговорюється лише конкретна суперечка без розширення предмета медіації на інші дотичні питання [169].

Два основні параметри визначають особливості підходу в межах сітки Л. Рискіна: Роль посередника. Медіатор може виступати як нейтральний фасилітатор, що лише сприяє комунікації між сторонами, або як активний учасник процесу, який оцінює ситуацію, аналізує позиції сторін та пропонує можливі шляхи вирішення конфлікту. Предмет медіації. Він може бути вузьким, коли обговорюється лише конкретний конфлікт, або широким, якщо процедура охоплює додаткові питання, що сприяють пошуку більш повного та стійкого рішення [169].

Поєднання цих двох параметрів дозволяє систематизувати різні типи медіації – від жорстко оцінних моделей до максимально фасилітативних, що робить «Сітку Л. Рискіна» цінним інструментом для аналізу та практичного застосування процедур врегулювання спорів.

Водночас площинна логіка цієї моделі дедалі частіше виявляється недостатньою для пояснення складних конфліктів, у яких переплітаються правові, ціннісні та технологічні чинники, що потребує розвитку нових підходів до класифікації моделей медіації.

Це усвідомлення підводить до необхідності переосмислення медіаційної архітектури в ширшому аналітичному просторі. Саме на цьому етапі постає мультимодальна модель 3D+, яка принципово відмовляється від двовимірного бачення. Вона формує тривимірний простір, у якому медіація розглядається як динамічний процес, що перебуває у постійному русі між різними станами. Кожна конфігурація цього простору відображає конкретне поєднання ролі медіатора, глибини конфлікту та технологічного середовища. Такий підхід дозволяє не відкидати класичні моделі, а включати їх у ширшу систему координат, здатну реагувати на виклики цифрової трансформації та зростаючої аксіологічної складності.

Особливе значення аксіологічного виміру моделі 3D+ проявляється у постконфліктному контексті України, де медіація має виконувати не лише інструментальну, а й відновлювальну функцію. На цій осі медіатор працює з правовою пам'яттю та травматичним досвідом суспільства, інтегруючи їх у процес врегулювання спорів. Використання наративних і трансформативних технік дозволяє сторонам не лише досягати домовленостей, а й переосмислювати конфлікт у ширшому культурному та історичному контексті.

Динамічна навігація між правовим і ціннісним рівнями забезпечує механізм відновлення довіри, що є ключовим для стійкості домовленостей у постконфліктному суспільстві. Такий підхід поєднує формальне врегулювання спору з глибоким осмисленням цінностей, створюючи умови для формування нової культури взаємодії та соціальної згуртованості.

Перший вимір моделі 3D+ описує процесуальну роль медіатора і логічно продовжує ідеї, закладені Л. Рискіним. Роль медіатора тут постає як змінна величина, що може коливатися від фасилітативної позиції до оцінної або трансформативної. У цьому сенсі модель резонує з підходами Н. Александер [170, с. 421–423], яка розвинула ідею гнучких метамоделей і довела, що ефективна медіація потребує постійного коригування процесуальної ролі

залежно від ситуації. Таким чином, вісь процесуальної активності перестає бути фіксованою і набуває динамічного характеру.

Другий вимір моделі пов'язаний із глибиною предмета спору і відкриває аксіологічний вимір медіації. Конфлікт може залишатися на рівні правових позицій, але може також переходити до аналізу інтересів і потреб сторін, а в окремих випадках торкатися базових цінностей, ідентичностей і колективної пам'яті. Саме цей рівень був концептуально осмислений у трансформативному підході Р. Буша та Дж. Фолджера, які показали значення емпатурменту і взаємного визнання [171, с. 227–228]. Подальший розвиток цієї логіки знайшов відображення у наративній медіації Г. Монка та С. Вінсліда, де робота з культурними кодами та історіями сторін стала центральною [172, с. 64–66]. В українському науковому дискурсі аксіологічний вимір медіації доповнюється наголосом на правовій пам'яті та інституціоналізації процедури, що набуває особливої актуальності для постконфліктного суспільства. І. Ясиновський [Ошибка! Закладка не определена., с. 126] акцентує увагу на значенні правової пам'яті та інституційних механізмів впровадження медіації, тоді як Н. Грень [Ошибка! Закладка не определена., с. 62] підкреслює її етичні та культурні виміри. Важливим доповненням у цьому контексті є дослідження В.Ю. Горєлової [136, 138–141], які пропонують сучасні підходи до етичних аспектів медіації та окреслюють перспективи її розвитку в Україні. Зокрема, авторка підкреслює, що медіація має розглядатися не лише як інструмент врегулювання конфліктів, а й як соціальний механізм відновлення довіри, сприяння формуванню нових ціннісних орієнтирів у суспільстві.

Третій вимір моделі 3D+ фіксує технологічний модус медіації і відображає вплив цифровізації на процедури врегулювання спорів. Перехід від офлайн-форматів до гібридних і повністю цифрових рішень змінює не лише інструментарій, а й саму логіку взаємодії сторін. Концепт «четвертої сторони», запропонований Е. Катшем і Дж. Ріфкіним [173, с. 132–133], показав, що технології можуть виконувати функції, які раніше належали виключно

людині. Подальші дослідження [174] актуалізували етичні виклики цифрових платформ, тоді як М. Абдель Вахаб [175] окреслив перспективи використання штучного інтелекту в медіації. У межах моделі 3D+ технологічний вимір розглядається не як зовнішній додаток, а як повноцінний елемент медіаційного простору.

Інтеграція штучного інтелекту у медіаційний процес потребує чіткого етико-правового осмислення. У межах моделі 3D+ особливого значення набуває концепція відповідальності, яка має розмежовувати роль медіатора та роль розробника алгоритму. Медіатор залишається гарантом нейтральності та балансу інтересів сторін, тоді як розробник несе відповідальність за коректність і прозорість алгоритмічних рішень. Такий підхід дозволяє уникнути розмиття меж професійної ідентичності та забезпечує легітимність цифрового модусу.

Не менш важливим є питання подолання алгоритмічної упередженості. Модель 3D+ передбачає використання механізмів *bias mitigation*, які дозволяють зберігати професійну нейтральність медіатора навіть у випадках, коли алгоритми можуть містити приховані стереотипи чи культурні перекоси. Це може реалізовуватися через багаторівневу перевірку даних, застосування пояснюваних моделей та постійний аудит цифрових інструментів. У такий спосіб технологічний вимір медіації інтегрується у аксіологічний простір, не порушуючи базових принципів довіри та справедливості.

Запропонована модель 3D+ має не лише теоретичне, а й прикладне значення. У трудових конфліктах вона дає змогу медіатору поєднувати фасилітативну роль із аналізом інтересів сторін та використанням цифрових інструментів. У сімейних спорах модель дозволяє враховувати ціннісні орієнтири, забезпечуючи конфіденційність і зручність комунікації завдяки онлайн-платформам та алгоритмічним рішенням.

Для переходу від концептуальної схеми до практичного застосування необхідно розробити алгоритм навігації, який би забезпечував медіатору можливість свідомо змінювати свою позицію у межах тривимірного простору

моделі 3D+, а саме: 1) алгоритм навігації. Якщо конфлікт має високий аксіологічний рівень (вісь Y), медіатор переходить до трансформативної ролі (вісь X) та використовує офлайн або гібридний модус (вісь Z) для забезпечення емпатії та взаємного визнання. Якщо ж спір має вузько правовий предмет, доцільним є застосування оцінного підходу у цифровому AI-модусі, що дозволяє швидко здійснити аналітичний огляд можливих рішень; 2) чіткі індикатори змін. Для ефективної навігації необхідно визначити маркери, які сигналізують про потребу змінити позицію медіатора по одній чи кількох осях. Такими маркерами можуть бути: ступінь емоційного напруження між сторонами, виявлення глибинних цінностей та ідентичностей, а також потреба у швидкому аналізі великих масивів даних. Врахування цих індикаторів забезпечує адаптивність процесу та його здатність реагувати на складну і мінливу реальність.

Для більш чіткого розуміння відмінностей між класичною «Сіткою Л. Рискіна» та запропонованою мультимодальною моделлю 3D+ доцільно представити їх у порівняльній Таблиці 2.1. Такий формат дозволяє наочно показати, як нова архітектура долає обмеження двовимірного підходу та відкриває ширші можливості для практики медіації.

Таблиця 2.1

Порівняння «Сітки Л. Рискіна» та моделі медіації 3D+

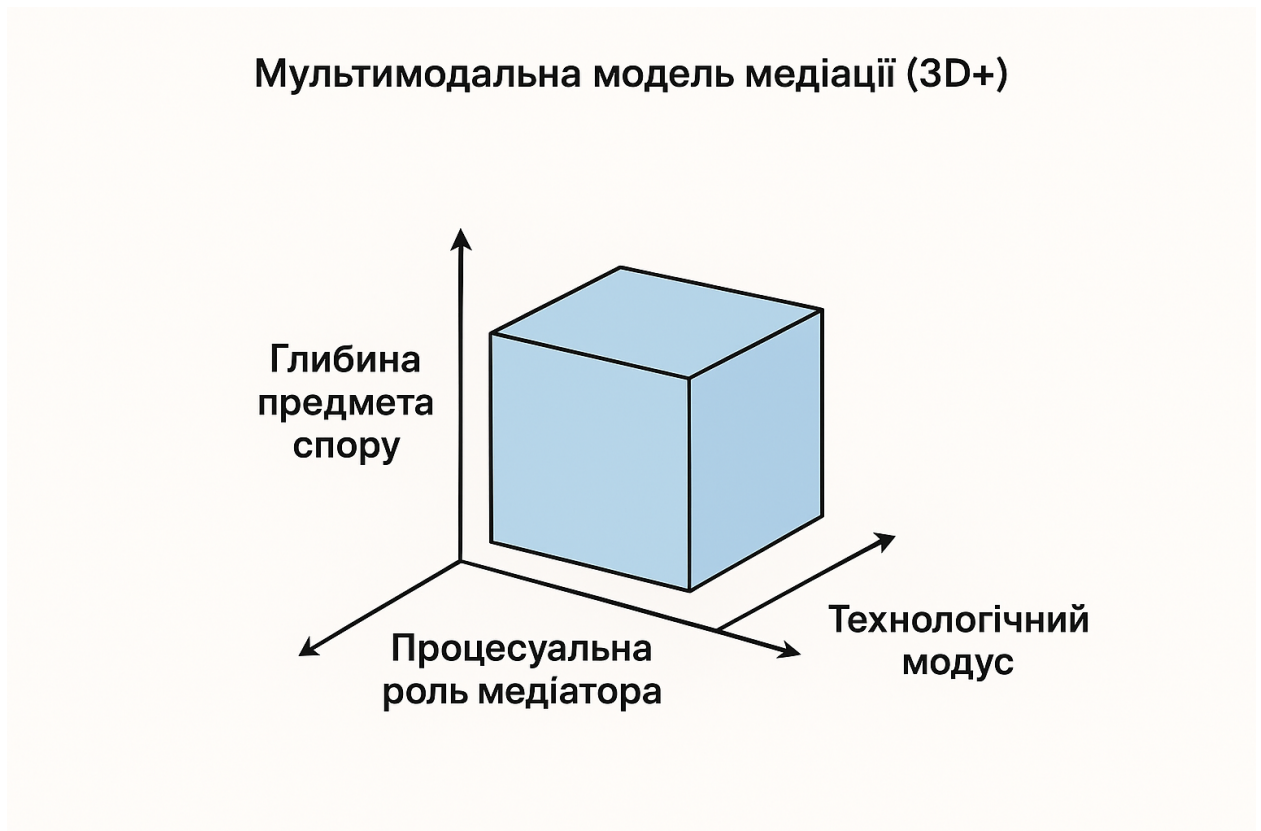
Критерій	«Сітка Л. Рискіна» (2D)	Модель 3D+
Кількість вимірів	2 (роль медіатора, предмет спору)	3 (роль медіатора, предмет спору, технологічний модус)
Характер процесу	Статичний вибір позиції	Динамічна навігація між координатами
Аксіологічний рівень	Не враховується	Включає інтереси, цінності, правову пам'ять
Технології	Відсутні	Інтеграція цифрових платформ та ШІ
Застосування	Класичні офлайн-спори	Трудові, сімейні, постконфліктні, цифрові кейси

Обмеження	Площинна логіка, статичність	Гнучкість, адаптивність, етичні виклики ІІІ
-----------	------------------------------	---

Джерело: складено автором на основі: [169–175]

Як видно з Таблиці 2.1, «Сітка Л. Рискіна» забезпечила важливий теоретичний фундамент, проте її площинна логіка обмежує можливості роботи з багаторівневими конфліктами. Модель 3D+ долає ці обмеження, інтегруючи аксіологічний та технологічний виміри й пропонуючи механізм динамічної навігації. Це робить її більш адаптивною та релевантною для сучасних умов цифрової трансформації та постконфліктного врегулювання.

Для наочного розуміння модель 3D+ подана у вигляді тривимірного куба (Мал. 1), що відображає взаємодію трьох координат – процесуальної ролі медіатора, глибини предмета спору та технологічного модусу. Така візуалізація наочно демонструє динаміку медіаційного процесу в умовах цифрової трансформації.

Мал. 1. Мультимодальна модель медіації 3D+

Джерело: складено автором самостійно

Зображена мультимодальна модель медіації 3D+ (Мал. 1) репрезентує об'ємне концептуальне бачення медіаційного процесу як динамічної системи, що розгортається у тривимірному аналітичному просторі. У центрі візуалізації розміщено умовний куб, який символізує поле можливих конфігурацій медіації. Кожна точка всередині цього об'єму відповідає конкретному стану процесу, що формується взаємодією ролі медіатора, глибини конфлікту та технологічного середовища.

Горизонтальна вісь моделі відображає процесуальну роль медіатора. Її напрямок фіксує перехід від мінімальної активності, характерної для фасилітативного підходу, до зростаючого рівня втручання, що включає оцінні та трансформативні практики. Візуально ця вісь підкреслює ідею рухомості ролі медіатора, яка не закріплюється раз і назавжди, а змінюється залежно від логіки розвитку конфлікту.

Вертикальна вісь відображає глибину предмета спору та формує аксіологічний вимір медіації. Рух угору по цій осі символізує поступове поглиблення аналізу конфлікту: від поверхневого правового рівня, на якому домінують формалізовані позиції сторін і нормативні аргументи, до рівня інтересів, а згодом – до базових цінностей, культурних кодів і елементів правової пам'яті. Вертикальна структура цього виміру наочно підкреслює, що робота з конфліктом може здійснюватися на різних смислових рівнях, а перехід між ними є не лише можливим, а й методологічно виправданим у межах медіаційної процедури.

Третя вісь, спрямована вглиб простору, репрезентує технологічний модус медіації. Вона фіксує зміну середовища взаємодії від традиційного офлайн-формату до гібридних рішень і далі – до цифрових та AI-орієнтованих моделей. Просторове віддалення вздовж цієї осі візуально підкреслює зростання ролі технологій і поступове включення алгоритмічних елементів у медіаційний процес.

Куб як центральний елемент моделі не має жорстко позначених меж усередині, що принципово важливо з концептуального погляду. Він

символізує відкритість і варіативність медіації, у межах якої можливі численні траєкторії руху. У центрі цього простору розташовується ядро професійної ідентичності медіатора, яке балансує між трьома вимірами та забезпечує узгодженість дій у складних конфліктах. Водночас у верхньому правому секторі формується інноваційний модус, що поєднує трансформативний підхід, аксіологічний рівень та цифрове середовище. Він репрезентує найвищий рівень складності та потенціалу медіації, особливо актуальний для роботи з ціннісними конфліктами в умовах цифровізації та постконфліктної реальності.

У такому візуальному рішенні 3D+ модель постає не як статична схема, а як аналітичний інструмент мислення. Вона дозволяє одночасно утримувати у фокусі процесуальний, ціннісний і технологічний виміри медіації, що особливо важливо для роботи зі складними багаторівневими конфліктами. Це підводить до питання про те, якою мірою подібна просторова логіка може бути операціоналізована в реальній практиці та як вона трансформує професійну ідентичність медіатора в умовах цифрової доби.

Логічним наслідком такої архітектури стає механізм динамічної навігації, який можна вважати ключовою інновацією моделі. Йдеться про відмову від статичного вибору одного підходу на початку процедури. Медіатор отримує можливість свідомо переміщуватися у межах координатного простору, змінюючи рівень активності, глибину опрацювання конфлікту та технологічний формат відповідно до розвитку ситуації. Процедура може починатися з фасилітативної роботи у правовому полі, згодом переходити до глибшого аналізу цінностей у цифровому середовищі і завершуватися оцінним етапом із використанням аналітичних інструментів штучного інтелекту. Така рухливість перетворює медіацію на адаптивний процес, здатний реагувати на складну і мінливу реальність.

Водночас інтеграція штучного інтелекту у медіаційний процес супроводжується низкою етичних викликів. Серед ключових варто виокремити: а) конфіденційність та захист даних, адже цифрові платформи

працюють із чутливою інформацією сторін; б) ризик алгоритмічної упередженості, що може призвести до відтворення соціальних чи культурних стереотипів; в) визначення меж відповідальності, оскільки незрозуміло, хто має нести наслідки використання автоматизованих рішень – медіатор чи розробник алгоритму; г) прозорість і пояснюваність алгоритмів, необхідні для довіри сторін до процесу; г) збереження професійної нейтральності медіатора, який має залишатися гарантом балансу між технологічними інструментами та ціннісними вимірами конфлікту. Врахування цих аспектів є необхідною умовою легітимності та довіри до моделі 3D+.

Разом із етичними викликами постає питання інституційної легітимності моделі 3D+, що потребує її узгодження з європейськими стандартами та адаптації у правову систему України. Запропонована модель 3D+ має бути не лише теоретичною конструкцією, а й інституційно закріпленим інструментом, що відповідає європейським стандартам альтернативного врегулювання спорів. У цьому контексті особливого значення набуває адаптація Закону України «Про медіацію» [Ошибка! Закладка не определена.] та стандартів професійної підготовки медіаторів [Ошибка! Закладка не определена.]. Доцільним є внесення положень про мультимодальний підхід, який враховує процесуальний, аксіологічний та технологічний виміри медіації. Окремо слід закріпити можливість використання онлайн-врегулювання спорів (ODR) та алгоритмічних інструментів штучного інтелекту, із визначенням меж відповідальності медіатора та розробника алгоритму. Також необхідно розширити навчальні програми, включивши модулі з цифрової медіації, етики використання AI та навичок роботи з правовою пам'яттю у постконфліктному контексті. Це забезпечить відповідність європейським стандартам і сприятиме формуванню високої культури професійної практики.

Отже, авторська модель медіації 3D+ долає обмеження двовимірної «Сітки Л. Рискіна», інтегруючи процесуальний, аксіологічний та технологічний виміри. Вона забезпечує адаптивність і релевантність медіації в умовах цифрового правосуддя та постконфліктного контексту України.

Якщо «Сітка Л. Рискіна» систематизує базові параметри ролі медіатора та предмета спору, то концепція Н. Александер розширює це бачення, пропонуючи шість метамоделей, які деталізують різні рівні залученості посередника. Рівень залученості медіатора в процес врегулювання конфлікту безпосередньо впливає на вимоги, які до нього висуваються. Дослідниця Н. Александер виокремлює шість основних метамоделей медіації, кожна з яких характеризується різним підходом до ролі посередника: а) регулятивне посередництво. Посередник діє в межах чітко встановлених нормативних процедур, забезпечуючи дотримання певних правил та стандартів під час процесу вирішення конфлікту; б) медіація сприяння. Основна функція медіатора полягає у створенні комфортних умов для комунікації між сторонами, сприянні діалогу та формуванні атмосфери довіри; в) трансформативна медіація. Цей підхід орієнтований на зміну відносин між учасниками конфлікту, розвиток їхньої здатності до самостійного прийняття рішень і покращення взаєморозуміння; г) експертно-консультативна медіація. Посередник не лише сприяє комунікації, а й виконує роль консультанта, надаючи професійні оцінки та рекомендації щодо можливих шляхів вирішення спору; ґ) посередництво «мудрої поради». Цей підхід передбачає, що медіатор використовує свій досвід і авторитет для надання сторонам рекомендацій, які допоможуть їм знайти оптимальне рішення; д) традиційна медіація. Заснована на історично сформованих методах вирішення конфліктів, часто застосовується в культурних або спільнотних контекстах, де важливим є дотримання традицій та норм взаємодії [176, с. 418].

Інший підхід до класифікації моделей медіації пропонує І. Ясиновський, який систематизує їх залежно від статусу особи, що виконує функцію посередника:

1. Судове посередництво. У деяких країнах медіація є частиною судового процесу та проводиться суддею, який пройшов спеціальну підготовку. Він не розглядає справу по суті, але контролює дотримання законних процедур медіації. Суд має повноваження припинити процес

медіації, якщо виявить порушення її правил, а досягнуті сторонами домовленості можуть бути затверджені судовим рішенням. Наприклад, у провінції Квебек (Канада) судді Апеляційного суду можуть виступати посередниками в межах процедури «Conférence de règlement à l'amiable» – форми судової медіації, яка дозволяє сторонам врегулювати спір за участі судді. Цей механізм офіційно закріплений на сайті уряду Квебеку [177].

2. Адвокацька медіація. Посередником у такому випадку є юрист, який має право займатися юридичною практикою. Це питання є предметом дискусій серед фахівців, оскільки юристи, з одного боку, можуть володіти необхідними навичками для ефективного посередництва, а з іншого – можуть керуватися правовими аспектами замість пошуку компромісних рішень на основі інтересів сторін. Вирішальним фактором у прийнятті такого підходу є суворе дотримання етичних стандартів та високий рівень професійної підготовки.

3. Нотаріальна медіація. У цій моделі роль посередника виконує нотаріус, який допомагає сторонам дійти згоди та юридично правильно оформити досягнуту угоду. Цей формат посередництва не є широко розповсюдженим.

4. Професійне посередництво. У багатьох країнах існують спеціалізовані професійні об'єднання медіаторів, діяльність яких регулюється внутрішніми стандартами та нормативними актами. Наприклад, у США працюють як державні, так і приватні організації, що надають послуги з посередництва [178]. Таким чином, різні підходи до класифікації медіаційних моделей дають змогу глибше зрозуміти, як статус посередника та його функціональні обов'язки впливають на процедуру врегулювання спорів. Це дозволяє вибрати оптимальну модель для кожного конкретного випадку, враховуючи особливості конфлікту та правову систему, в якій він розглядається.

Логічним розвитком класифікації, запропонованої І. Ясиновським, є її доповнення з урахуванням трансформацій, спричинених цифровізацією

процедур врегулювання спорів. Традиційне розуміння статусу посередника як суто професійного або інституційного вже не повністю відображає сучасну практику медіації, у межах якої дедалі активніше застосовуються технологічно опосередковані форми посередництва [179]. У цьому контексті доцільно виокремити цифрового медіатора як новий статус посередника. Йдеться не лише про окрему особу, а про функціональну роль, яку можуть виконувати онлайн-платформи врегулювання спорів, алгоритмічні системи підтримки переговорів або AI-асистенти, що супроводжують медіаційний процес. Такий медіатор не має традиційного професійного статусу судді, адвоката чи нотаріуса, однак здійснює процесуальний вплив через технологічну інфраструктуру, у межах якої відбувається комунікація сторін.

Запровадження категорії цифрового медіатора дозволяє розширити класифікацію І. Ясиновського та показати, що статус посередника в сучасній медіації може бути не лише професійним або судовим, а й технологічним. У цьому випадку функції традиційного медіатора частково або повністю реалізуються за допомогою цифрових платформ, алгоритмічних систем або спеціалізованих онлайн-сервісів, які забезпечують комунікацію сторін, структурування переговорного процесу та фіксацію досягнутих домовленостей. Це зміщує акцент із персональної ролі медіатора на інституційно-технічне середовище врегулювання конфлікту, де ключового значення набувають не лише професійні компетенції посередника, але й архітектура цифрової системи, її алгоритмічна логіка, прозорість функціонування та відповідність правовим стандартам.

Такий підхід має принципове значення для подальшого розвитку теорії медіації, оскільки відкриває можливості для нормативного осмислення онлайн-медіації та формування нових стандартів відповідальності в умовах цифрового посередництва. Зокрема, постає питання про розмежування відповідальності між медіатором як суб'єктом професійної діяльності, оператором цифрової платформи та розробниками програмного забезпечення, що забезпечує функціонування відповідного сервісу. Крім того, цифровий

формат медіації актуалізує проблематику захисту персональних даних, забезпечення конфіденційності переговорного процесу, а також гарантування процесуальної справедливості та технологічної нейтральності алгоритмічних рішень. У перспективі це може призвести до формування самостійного інституту цифрового медіаційного посередництва як складової ширшої системи онлайн-врегулювання спорів (Online Dispute Resolution, ODR), яка вже активно розвивається у правових системах держав Європейського Союзу та інших юрисдикцій.

Якщо класифікація І. Ясиновського демонструє залежність моделей медіації від статусу посередника, то метамоделі Н. Александер розкривають функціональні підходи до ролі медіатора [170]. Вони акцентують увагу не стільки на інституційному становищі медіатора, скільки на характері його впливу на процес врегулювання конфлікту, ступені активності, спрямованості на досягнення результату або трансформацію взаємовідносин сторін. Такий функціональний підхід дозволяє розглядати медіатора як гнучкий процесуальний елемент, роль якого може варіюватися залежно від типу конфлікту, рівня конфліктності сторін, а також цілей медіаційного втручання. Інтеграція класифікації І. Ясиновського та метамоделей Н. Александер у тривимірну систему дозволяє поєднати статусний та функціональний виміри в єдиній концептуальній рамці, що забезпечує більш повне та комплексне розуміння природи медіаційного посередництва.

Логічним продовженням наведених класифікацій є переосмислення метамоделей медіації Н. Александер не як замкненого переліку підходів, а як динамічної системи, елементи якої можуть поєднуватися залежно від характеру конфлікту, формату комунікації (офлайн або онлайн), а також інституційного середовища, в якому відбувається медіація. Такий підхід дозволяє враховувати гібридні форми медіації, у яких поєднуються традиційні та цифрові елементи, а також змінюється співвідношення між автономією сторін і технологічною підтримкою процесу. У межах дисертаційного дослідження пропонується розглядати ці метамоделі як взаємопов'язані шари

мультимодальної сітки, що відображає багатовимірність ролі медіатора, включаючи його статусний, функціональний та технологічний виміри. Така мультимодальна концепція дозволяє сформуванню теоретичне підґрунтя для подальшої систематизації моделей медіації та їх адаптації до умов цифровізації правовідносин. Для наочності їх можна представити у вигляді тривимірної матриці (Таблиця 2.2):

Таблиця 2.2.

3D-матриця метамоделей медіації Н. Александер

Вимір (вісь)	Метамоделі	Характеристика
X – оцінювально- процедурний (нормативність та експертність)	Регулятивна, Експертно- консультативна	Робота з нормами, правилами, професійними оцінками; забезпечення процедурної чіткості та аналітичної підтримки
Y – аксіологічний (цінності та відносини)	Фасилітативна, Трансформативна	Орієнтація на зміну ставлень, розвиток взаєморозуміння, формування нових ціннісних орієнтацій сторін
Z – контекстуальний (культура, традиції, авторитет)	«Мудра порада», Традиційна	Вплив культурних очікувань, соціальних норм, авторитету медіатора; використання символічного капіталу та неформальних практик

Джерело: складено автором на основі: [52; 99; 128; 132; 172; 176]

У такій системі кожна конкретна процедура врегулювання конфлікту постає не як реалізація однієї «чистої» моделі, а як просторове поєднання кількох підмодусів, що займають різне положення в межах оцінювального, аксіологічного та контекстуального вимірів. Це дозволяє подолати лінійність традиційних класифікацій і відобразити реальну практику медіації, у якій ролі та функції посередника постійно змінюються. Такий підхід має не лише теоретичне значення, а й практичну актуальність: він відкриває перспективи адаптації медіаційних моделей до цифрових і гібридних форматів, врахування

технологічних інструментів (ODR-системи, аналітичні модулі, електронні протоколи домовленостей) та формування стандартів.

У межах нашого дослідження особливий інтерес становлять моделі медіації, що ґрунтуються на різних підходах до залучення сторін – від цілком добровільних до частково чи повністю обов’язкових форм. Одним із найважливіших аспектів є пілотні проєкти судового посередництва, які аналізувала Т. Кисельова. На її думку, існують дві ключові моделі такої медіації, що мають різні рівні судового втручання в процес врегулювання спорів, а саме:

– добровільна медіація із залученням зовнішніх медіаторів (позасудова медіація). Ця модель передбачає активну участь суду в ініціюванні процесу медіації, хоча сам процес здійснюється незалежними медіаторами. Суддя не втручається в процедуру, проте інформує сторони про можливість використання цього механізму для вирішення конфлікту. Ефективність такого підходу значною мірою залежить від зацікавленості суддів у популяризації медіації та переконанні учасників процесу в її доцільності. Крім того, успіх моделі можливий за умов наявності достатньої кількості професійних медіаторів, а також готовності сторін нести фінансові витрати, пов’язані з оплатою їхніх послуг;

– добровільна медіація, здійснювана суддею-посередником. Цей підхід був реалізований у межах реформаторських ініціатив Ради Європи та Європейського Союзу в період 2006-2011 років. Особливістю цієї моделі є те, що судді проходять спеціалізовану підготовку з медіації, орієнтованої на пошук рішень, що відповідають інтересам сторін. У випадках, коли суддя вважає за доцільне використання посередницької процедури, справа передається іншому судді того ж суду, який виконує функції медіатора. Процес медіації відбувається в окремому приміщенні, відведеному для цього. Проте слід зазначити, що ця модель має певні обмеження, зокрема через високу завантаженість суддів та дефіцит кадрів у судовій системі [Ошибка! Закладка не определена.]. Це може ускладнювати її ефективну

імплементацию в реальних умовах.

Отже, аналізуючи наведені моделі, можна зробити висновок, що успіх їхнього впровадження залежить від різних факторів, зокрема рівня підготовки суддів, наявності кваліфікованих медіаторів, а також мотивації сторін до використання альтернативних механізмів вирішення спорів.

У межах дисертаційного дослідження доцільно запропонувати розширення класифікації судового посередництва шляхом виокремлення гібридної моделі, у якій суддя координує процес, але залучає зовнішніх медіаторів для окремих етапів переговорів. Крім того, сучасні умови цифровізації правосуддя зумовлюють потребу у формуванні концепту цифрового судового посередництва, що передбачає використання онлайн-платформ та алгоритмічних систем підтримки переговорів. Це дозволяє не лише знизити навантаження на судову систему, а й забезпечити доступність медіації для ширшого кола учасників. Запровадження єдиних стандартів підготовки суддів і медіаторів, а також критеріїв оцінки ефективності судової медіації (задоволеність сторін, виконання домовленостей, економія часу та коштів) має стати важливим напрямом розвитку інституційних форм посередництва.

Н.М. Грень запроваджує поняття «присудова медіація», яке визначає специфічну форму врегулювання спорів у судовому процесі. Відповідно до цього підходу, сторони мають право на будь-якому етапі судового розгляду припинити провадження та звернутися до процедури медіації. Водночас суд зобов'язаний рекомендувати сторонам використання медіації у випадках, коли така процедура може сприяти врегулюванню конфлікту. Якщо сторони досягають згоди, результати медіації набувають юридично обов'язкового характеру та можуть бути закріплені в процесуальній формі, що надає їм статус двостороннього юридично значущого акту [Ошибка! Закладка не определена., с. 93–94].

У своєму дослідженні, присвяченому взаємодії медіації та судового процесу, Н.М. Грень систематизує моделі медіації, поділяючи їх на позасудову

та судову. Вона вважає, що основна перевага судової медіації перед позасудовою полягає в можливості офіційного закріплення її результатів через судову систему. З огляду на це ефективність процедури зростає, оскільки сторони відчують гарантію того, що їхні домовленості отримують офіційний статус і можуть бути виконані примусово. Натомість позасудове посередництво не має державних гарантій виконання досягнутих угод і повністю залежить від добровільного дотримання домовленостей учасниками спору, що знижує його ефективність у порівнянні із судовими механізмами **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Залежно від способу реалізації, присудова медіація може відбуватися за такими сценаріями: а) приватна медіація в межах судового процесу, де сторони залучають незалежних фахівців або спеціалізовані організації для проведення процедури, хоча сам процес триває в рамках судового розгляду; б) судова медіація, здійснювана співробітниками суду, тобто посередництво здійснюється суддями або іншими посадовими особами судової системи, що пройшли відповідну підготовку; в) інтеграція медіації у судовий розгляд, зокрема медіацію безпосередньо проводить суддя, який розглядає справу, використовуючи відповідні методики примирення сторін [181].

Таким чином, класичні моделі присудової медіації, виокремлені Н.М. Грень, зокрема приватна, судова та інтегрована, відображають різний ступінь участі суду у врегулюванні спорів. Водночас ці моделі залишаються зосередженими на традиційних інституційних механізмах і не враховують змін, зумовлених цифровізацією судової системи. За таких умов виникає потреба в концептуальному розширенні підходів до присудової медіації з урахуванням технологічного чинника. У дисертаційному дослідженні пропонується запровадити поняття цифрової присудової медіації як форми, що поєднує класичні сценарії судового врегулювання спорів із цифровими інструментами процесуального забезпечення.

Для наочності співвідношення класичних моделей та авторської концепції наведено у Таблиці 2.3, яка демонструє ключові відмінності між традиційними та цифровими підходами.

Таблиця 2.3

Класичні моделі присудової медіації (Н. Грень) та концепт цифрової присудової медіації

Підхід	Класичні моделі (Н. Грень)	Авторська пропозиція: цифрова присудова медіація
Форма реалізації	Приватна, судова, інтегрована	Використання онлайн-платформ, алгоритмічних систем та AI-асистентів
Закріплення результатів	Юридична сила через процесуальне оформлення	Автоматичне закріплення домовленостей через смарт-контракти та цифрові угоди
Гарантії виконання	Державні гарантії виконання	Технологічна верифікація (блокчейн, AI-модулі)
Роль суду	Суддя або співробітники суду як посередники	Суд координує цифрову платформу, функції реалізуються через технологічну інфраструктуру
Переваги	Офіційне закріплення результатів, підвищення довіри	Доступність, масштабованість, зниження навантаження на суди, інноваційні гарантії виконання

Джерело: складено автором на основі: [117; 181] та власного концепту автора

Теоретичне значення запропонованого концепту полягає в розширенні класифікації Н. Грень за рахунок введення технологічного виміру. Цифрова присудова медіація дозволяє поєднати інституційні та цифрові форми врегулювання спорів у межах єдиної системи та переосмислити статус посередника як технологічно опосередкований.

Практичне значення цієї моделі полягає у формуванні нових стандартів процесуальної відповідальності, підвищенні стабільності досягнутих домовленостей і створенні умов для ефективної інтеграції медіації в судову практику.

Отже, цифрова присудова медіація постає як інноваційний механізм врегулювання спорів, що поєднує інституційні гарантії судової системи з технологічними можливостями сучасних цифрових рішень, відкриваючи нові перспективи для розвитку правосуддя в умовах цифровізації.

У сфері кримінального судочинства Н. Нестор досліджує співвідношення традиційної системи кримінального правосуддя з медіаційними процедурами та виокремлює три базові підходи до їх застосування. У першому випадку медіація функціонує як складова кримінального процесу й інтегрується в нього як окремий етап. У другому підході вона виступає альтернативою кримінальному провадженню, коли врегулювання конфлікту можливе на ранніх стадіях, ще до формального судового розгляду. Третій підхід передбачає використання медіації як додаткового механізму в межах традиційного судочинства, що доповнює, але не замінює класичні процесуальні інструменти [182, с. 91].

Запропоновані Н. Нестор моделі фіксують передусім інституційний вимір кримінальної медіації та визначають її місце щодо формального кримінального процесу. Водночас сучасна практика свідчить, що ефективність таких процедур не зводиться до їх процесуального статусу. Вирішальну роль відіграють психологічні та ціннісні чинники, зокрема відновлення довіри між учасниками конфлікту, робота з наслідками травматичного досвіду та переосмислення взаємних очікувань і відповідальності. Саме ці аспекти дозволяють кримінальній медіації виходити за межі суто юридичного інструменту й набувати відновного характеру, спрямованого на реконструкцію соціальних зв'язків.

Для наочності співвідношення класичних моделей та авторського оновлення наведено у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Класичні моделі кримінальної медіації (Н. Нестор) та авторське оновлення

Підхід	Класичні моделі (Н. Нестор)	Авторське оновлення
Інституційний статус	Частина процесу, альтернатива, додатковий механізм	Інтеграція у тривимірну систему як аксіологічний підмодус
Фокус	Формальне місце медіації у кримінальному провадженні	Психологічний та ціннісний вимір: відновлення довіри, робота з травмою
Результат	Юридичне врегулювання конфлікту	Відновний характер, реконструкція соціальних зв'язків
Роль у системі	Доповнення або альтернатива традиційному судочинству	Інструмент відновного правосуддя, що поєднує юридичні та соціально-психологічні механізми

Джерело: складено автором на основі: [Ошибка! Закладка не определена.] та авторської концепції

У межах дисертаційного дослідження пропонується інтегрувати кримінальну медіацію в тривимірну систему медіації через вісь Y, що відповідає ціннісному рівню. Такий підхід дає змогу розглядати її не лише як елемент, альтернативу або доповнення кримінального процесу, а як аксіологічний підмодус, орієнтований на відновлення порушеного балансу у взаєминах, формування довіри та подолання глибинних наслідків конфлікту. Запропонована інтерпретація забезпечує концептуальну єдність між інституційними та ціннісними вимірами медіації та демонструє її значення як інструмента відновного правосуддя, здатного поєднувати юридичні й соціально-психологічні механізми врегулювання конфліктів.

Українська науковиця Н. Грень підкреслює, що медіацію не слід ототожнювати з процедурою укладення мирової угоди в суді. Хоча обидва механізми спрямовані на врегулювання конфлікту, вони відрізняються за своїми правовими наслідками та процесуальними характеристиками. На думку дослідників, застосування суддями медіаційних методів у межах судового провадження не призводить до зменшення навантаження на судову

систему, оскільки ефективне проведення такої процедури потребує додаткових ресурсів і спеціальних професійних компетентностей [117, с. 196].

Щодо арбітражної медіації, дослідники наголошують, що її не слід зводити виключно до діяльності суддів, оскільки відповідна процедура може здійснюватися як незалежними професійними медіаторами, так і арбітрами в межах альтернативних механізмів вирішення спорів. Відтак розгляд арбітражної медіації виключно в контексті судового процесу є спрощеним і юридично некоректним підходом [117, с. 65].

Узагальнюючи наведений аналіз, можна простежити чітку еволюцію медіації в Україні – від перших неформальних практик до її нормативного закріплення та сучасної інституціоналізації. Для наочності результати авторського переосмислення цих підходів узагальнено у Таблиці 2.5, де показано співвідношення між класичними моделями, їх сучасними оновленнями та запропонованими у дисертаційному дослідженні концептуальними удосконаленнями.

Таблиця 2.5

Авторський внесок у вдосконалення моделей медіації

Автор / Класифікація	Класичний підхід	Оновлення	Авторський внесок
Фолкнер, Хейзельгров -Спарін, Томас	Рятівник, нейтральний посередник, впливовий посередник, медіатор процесу	Ролі можуть бути гібридними (цифрові платформи, алгоритми)	Введено роль цифрового медіатора
Л. Рискін	Сітка: фасилітативна/оцін на роль × вузький/широкий предмет	Додано технологічний модус (офлайн/гібрид/digital/ AI)	Розроблено мультимодаль ну 3D-сітку (3D+)
Н. Александр	Метамоделі: регулятивна, фасилітативна, трансформативна, експертна, «мудра	Розгляд як шари мультимодальної сітки	Інтеграція метамоделей у 3D-систему як підмодуси

	порада», традиційна		
І. Ясиновський	Судове, адвокацьке, нотаріальне, професійне посередництво	Додано новий статус «цифровий медіатор»	Виокремлено статус цифрового медіатора
Н. Грень	Позасудова vs судова; приватна, судова, інтегрована	Перспектива смарт- контрактів та цифрових угод	Сформульован о концепт цифрової присудової медіації
Н. Нестор	Медіація як частина процесу, альтернатива, додатковий механізм	Психологічний та аксіологічний вимір (довіра, травма)	Інтеграція кримінальної медіації у вісь У (ціннісний рівень)

Джерело: складено автором на основі: [89; 169; 170; 179; 181; 182]

Таким чином, Таблиця 2.5 не лише систематизує класичні та оновлені моделі, а й демонструє унікальний авторський внесок у розвиток концептуальних засад медіації в умовах цифровізації правосуддя.

Проведений аналіз класичних моделей медіації дозволив запропонувати концептуальні удосконалення, спрямовані на адаптацію цього інституту до умов цифровізації правосуддя.

Висновки до Розділу 2

Аналіз особливостей та значення медіації для України дозволив виявити комплексну картину її формування як соціально-правового інституту та окреслити ключові напрями для її майбутньої інтеграції у національну правову систему. Встановлено, що процес інституціоналізації медіації в Україні мав тривалу й нелінійну еволюцію. Він розпочався з неформальних практик (наприклад, у трудових конфліктах наприкінці 1980-х) та громадських ініціатив 1990-х років, поступово трансформуючись через створення

спеціалізованих організацій та професійних об'єднань (таких як Національна асоціація медіаторів України). Цей шлях завершився формальним законодавчим закріпленням із прийняттям Закону України «Про медіацію» у 2021 році, який створив базову нормативну основу для процедури.

Сучасний стан законодавчого регулювання медіації в Україні є недостатнім для її повноцінного функціонування як самостійного соціального інституту. Хоча закон визначив ключові принципи (добровільність, конфіденційність, нейтральність), він здебільшого редукує медіацію до інструменту позасудового врегулювання спорів, не враховуючи її ширшого потенціалу у формуванні культури діалогу та відновленні соціальних зв'язків. Відсутність чітких механізмів інтеграції з процесуальними кодексами (цивільного, господарського, адміністративного) та фрагментарна система підготовки медіаторів залишаються основними перешкодами.

Вбачається, що для подальшого розвитку медіації в Україні необхідне створення багаторівневої нормативної системи. Така система має поєднувати: удосконалення базового закону та внесення змін до процесуальних кодексів для регулювання призупинення проваджень і надання юридичної сили медіаційним угодам; розробку єдиних державних стандартів освіти та сертифікації медіаторів, що гармонізуватиме академічну підготовку з практичними навичками; формування Єдиного державного реєстру медіаторів на основі існуючої системи Міністерства юстиції для забезпечення прозорості та контролю якості послуг; активну інформаційну політику для підвищення обізнаності громадян та бізнесу про переваги медіації.

Порівняльний аналіз класичних моделей медіації та сучасних викликів дозволив запропонувати авторські концептуальні удосконалення. Вони полягають у введенні: ролі цифрового медіатора та концепту цифрової присудової медіації, що враховують вплив технологій (онлайн-платформи, AI) на процес врегулювання спорів; мультимодальної моделі медіації 3D+, яка пододала обмеження двовимірних класифікацій, інтегрувавши три виміри: процесуальну роль медіатора (вісь X), глибину (аксіологію) конфлікту (вісь Y)

та технологічний модус (вісь Z). Ця модель є особливо релевантною для постконфліктного українського контексту, оскільки дозволяє працювати не лише з юридичною стороною спору, а й з ціннісними аспектами, травмою та відновленням довіри.

Перспективи медіації в Україні безпосередньо пов'язані з її здатністю стати каталізатором трансформації правової культури – переходу від конфронтаційної моделі до системи, заснованої на діалозі. Умовами цього є комплексний підхід, що поєднує законодавче вдосконалення, розбудову інфраструктури (медіаційні центри, освітні програми) та активну просвітницьку роботу. Інтеграція європейських стандартів із врахуванням національних особливостей дозволить медіації стати ефективним інструментом не лише для розвантаження судів, а й для зміцнення соціальної згуртованості та формування культури мирного врегулювання конфліктів в українському суспільстві.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МЕДІАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

3.1. Міжнародний досвід і перспективи медіації в Україні

Один із ключових факторів у популяризації альтернативних методів врегулювання конфліктів – діяльність Комітету міністрів Ради Європи, який ухвалив низку нормативних актів, що сприяють розширенню доступу до правосуддя [183]. Зокрема, варто відзначити Рекомендацію № R (81) 7, яка містить положення щодо вдосконалення механізмів доступу до правосуддя [184], а також Рекомендацію № R (86) 12, спрямовану на запобігання надмірному навантаженню судової системи [185]. Крім того, важливими є Рекомендація R (98) 1, що регулює питання медіації у сімейних справах [186], та Рекомендація R (99) 19, яка визначає підходи до застосування медіації у кримінальних провадженнях [187]. Вагоме значення мають також Рекомендація Rec (2001) 9, яка стосується альтернативних шляхів вирішення спорів між адміністративними органами та приватними особами [188], і Рекомендація Rec (2002) 10, що регламентує використання медіації у цивільному судочинстві [189].

Окрім зазначених рекомендацій, важливим нормативним актом у сфері альтернативного врегулювання спорів є Директива Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу від 21 травня 2008 року. Цей документ окреслює основні засади застосування медіації у цивільних та комерційних правовідносинах, забезпечуючи баланс між нею та судовими процедурами. Головна мета директиви полягає у спрощенні механізму вирішення спорів шляхом заохочення до використання медіаційних процедур, що, своєю чергою, сприяє ефективнішому здійсненню правосуддя та зниженню навантаження на судові установи [Ошибка! Закладка не определена.].

З огляду на специфіку обраної тематики дослідження, доцільно

детальніше зупинитися на трьох ключових рекомендаціях Ради Європи: № R (81) 7 [Ошибка! Закладка не определена.], № R (86) 12 [Ошибка! Закладка не определена.] та Res (2001) 9 [Ошибка! Закладка не определена.].

Так, у Рекомендації № R (81) 7, ухваленій Комітетом міністрів Ради Європи, акцентується увага на тому, що судові процедури часто є надмірно складними, тривалими та фінансово затратними. У зв'язку з цим державам-членам пропонується розглянути можливість впровадження заходів, спрямованих на оптимізацію, прискорення та зменшення вартості судового розгляду. Зокрема, одним із механізмів вирішення цієї проблеми названо сприяння досягненню примирення між сторонами конфлікту або пошук взаємоприйняттого вирішення суперечки ще до офіційного прийняття справи до провадження чи в процесі її розгляду [Ошибка! Закладка не определена.].

Накопичення значного обсягу справ, які надходять до судових органів, ускладнює дотримання права кожного громадянина на справедливий судовий розгляд у розумні строки, як це передбачено ст. 6.1 Конвенції про захист прав людини та основних свобод. У відповідь на цю проблему Комітет міністрів ухвалив Рекомендацію № R (86) 12, що містить пропозиції щодо заходів, спрямованих на зменшення надмірного навантаження на судову систему [Ошибка! Закладка не определена.].

У даному документі підкреслюється, що судді в багатьох країнах виконують значну кількість завдань, які безпосередньо не належать до судочинства, і ця тенденція має тенденцію до зростання. Водночас зазначається важливість мінімізації зайвого навантаження на судові органи та підвищення ефективності правосуддя. Для досягнення цих цілей державам-членам рекомендовано проаналізувати доцільність включення до судової політики механізмів, які сприяють примиренню сторін як поза межами судової системи, так і на різних етапах судового провадження [Ошибка! Закладка не определена.].

Згодом, доповнюючи положення зазначених вище рекомендацій,

Комітет міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію Rec (2001) 9, яка є особливо значущою для цього дослідження **[Ошибка! Закладка не определена.]**. На відміну від попередніх актів загального характеру, цей документ має вузьку спеціалізацію та спрямований на розробку комплексного теоретичного підґрунтя й нормативного забезпечення застосування альтернативних способів вирішення адміністративних спорів. Його положення націлені на розвиток ефективних механізмів врегулювання конфліктів між приватними особами та органами державної влади, що, у свою чергу, сприяє розвантаженню судової системи та підвищенню якості правосуддя **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Дослідження факторів, що сприяли становленню та розвитку альтернативних методів вирішення спорів між адміністративними органами та приватними сторонами, є надзвичайно важливим для розуміння цього явища. Умовно їх можна поділити на ситуаційні та структурні.

Серед першої групи факторів, як зазначається у відповідній Рекомендації, слід виокремити проблему недостатньої ефективності та юрисдикційної спроможності адміністративних судів у деяких країнах. Це стало передумовою до запровадження альтернативних механізмів розгляду спорів, що може тимчасово компенсувати відсутність належного балансу між державною владою та судовою системою. У державах, де судові ресурси обмежені як кількісно, так і якісно, застосування позасудових процедур має сенс як проміжний захід до завершення реформування та модернізації судових установ. У випадках, коли спеціалізовані адміністративні суди взагалі відсутні, позасудові методи врегулювання сприяють зниженню надмірного навантаження на судову систему та підвищенню загальної ефективності розгляду спорів **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

Окрім ситуаційних чинників, вагому роль відіграють також структурні передумови. Однією з них є зростання рівня правової обізнаності громадян, що зумовлює потребу у впровадженні альтернативних механізмів, здатних забезпечити ефективне врегулювання конфліктів без надмірної

бюрократичної складності. Судові процеси, як і раніше, залишаються надмірно формалізованими та недостатньо гнучкими, що нерідко стає перешкодою на шляху до оперативного й справедливого вирішення спорів. Відтак прагнення знайти більш адаптивні підходи до врегулювання конфліктів, які пом'якшують надмірну жорсткість судової системи, стало ще одним чинником розвитку альтернативних способів вирішення адміністративних спорів. Такі механізми дають змогу вирішувати конфлікти не лише у суворій відповідності до юридичних норм, а й на основі принципів справедливості, що підвищує рівень довіри до правосуддя загалом [188].

Аналізуючи міжнародний досвід застосування медіації у врегулюванні спорів з органами державної влади, варто відзначити, що найбільш ефективно цей механізм функціонує у США, Німеччині, Нідерландах, Бельгії, Норвегії та Австралії. Для систематизації ключових моделей та їхніх особливостей доцільно узагальнити їх у порівняльній Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика моделей медіації у міжнародній
практиці**

Країна / регіон	Модель медіації	Особливості застосування	Переваги	Обмеження / виклики
Німеччин а	Судова та позасудова	Закон 2012 р. про сприяння медіації; застосовується в адміністративн их і цивільних спорах	Збереження відносин, конфіденційніс ть, економія часу	Перевантажен ня суддів, конкуренція з приватними медіаторами
Нідерлан ди	Судова (контрольна модель) + приватна	З 2004 р. у податкових спорах; ініціюється суддею або сторонами	80% спорів вирішуються без суду; економія 20– 50 тис. €	Не застосовується при кримінальній відповідальнос ті чи відсутності прецедентів

Норвегія	Судова (імперативна модель)	Суд може зобов'язати сторони пройти медіацію; оцінюється баланс можливостей	Швидке та доступне вирішення спорів	Ризик тиску судді, дискусії щодо добровільності
Австралія	ADR у податкових спрах	Адміністративний апеляційний трибунал; медіація добровільна, але суд може направити без згоди	Економічність, швидкість	Обмежена сфера застосування (тип спору, сума спору, процедурні умови)
США	Приватна + судова (імперативна у штатах)	Програми IRS (швидке вирішення, швидка медіація); у Флориді та Техасі – обов'язкова	Скорочення часу (до 60 днів), зменшення витрат	Ризик примусу, залежність від юрисдикції
Японія	Імперативна у сфері оренди	Обов'язкова медіація перед судом у спрах щодо орендної плати	Зменшення навантаження на суди	Дискусії щодо принципу добровільності
Канада (Квебек)	Змішана модель	Медіація інтегрована у судовий процес як його складова	Гнучке поєднання суду і переговорів	Потребує згоди всіх сторін
Бахрейн, Ліван	формалізована модель	Закони 2018-2019 рр. офіційно	Формалізація інституту, розвиток	Початковий етап розвитку

		визначили статус медіації	культури переговорів	
Україна	Змішана модель	Перший системний крок; добровільність, базові принципи	Зниження навантаження на суди	Обмежена сфера застосування, потреба у стандартизації навчання та сертифікації медіаторів, недостатня поінформовані сть громадян і бізнесу про медіацію, необхідність інтеграції у судовий процес.

Джерело: складено автором на основі: [49; 84; 115; 128; 183–188; 191; 212–222]

Узагальнені дані свідчать, що медіація у міжнародній практиці функціонує у різних формах – від добровільних приватних моделей до імперативної судової медіації, яка інтегрована у процесуальні системи окремих держав. Незважаючи на відмінності у правових підходах, спільною рисою є прагнення зменшити навантаження на суди, забезпечити швидке та економічне вирішення спорів, а також зберегти соціальні й правові відносини між сторонами. Саме ці фактори визначають ефективність медіації як інструменту правової політики. З огляду на це, доцільним є детальний аналіз окремих держав, які вже мають успішний досвід у впровадженні медіації, зокрема США, Німеччини, Нідерландів, Норвегії та Австралії. Їхні моделі дозволяють окреслити можливості адаптації міжнародних практик до українського правового контексту та визначити перспективи розвитку інституту медіації в Україні.

Зокрема, Німеччина розпочала експериментальне впровадження медіації в судову систему, зокрема в адміністративні суди, ще у 2000 році,

охопивши на початковому етапі шість федеральних земель. У липні 2012 року країна імплементувала положення Директиви ЄС 2008/52/EG [49] у національне законодавство шляхом ухвалення Закону «Про сприяння медіації та іншим методам врегулювання спорів» [190]. Цей нормативно-правовий акт заклав підґрунтя для розвитку як позасудової, так і судової медіації, передбачивши їх належне правове забезпечення. Основною метою ухвалення закону було розширення застосування медіації в усіх сферах юриспруденції. Водночас законодавчі зміни були спрямовані на усунення проблем, пов'язаних із гарантуванням конфіденційності учасників процедури, а також на вдосконалення механізмів обов'язкового виконання домовленостей, досягнутих у процесі медіації.

Процедура оскарження адміністративного рішення в Німеччині передбачає, що першим етапом є подання протесту до органу, який ухвалив спірне рішення. Це має бути здійснено протягом одного місяця з моменту отримання повідомлення про відповідне рішення. У відповідь адміністративний орган намагається врегулювати спір у неофіційному порядку шляхом безпосереднього обговорення проблеми з особою, яка подала протест. За різними оцінками, близько 60-90 % таких протестів вирішуються вже на цьому етапі завдяки досягненню взаємної згоди. Якщо компромісу досягти не вдається, справа передається на розгляд апеляційного підрозділу тієї ж установи, який спеціалізується виключно на розгляді скарг. Судовий розгляд стає можливим лише після повного вичерпання заявником передбачених законом позасудових механізмів врегулювання спору.

Німецькі експерти у сфері медіації визначають кілька ключових критеріїв, за якими адміністративні спори можуть бути ефективно врегульовані за допомогою медіаційної процедури. До таких конфліктів належать:

а) суперечки між сторонами, які мають перспективу продовження взаємовідносин (наприклад, конфлікти між власниками суміжних земельних ділянок);

б) наявність у сторін комунікаційних проблем, що ускладнюють самотійне вирішення конфлікту;

в) випадки, коли адміністративний орган має можливість обирати між різними варіантами санкцій;

г) ситуації, в яких розголошення обставин конфлікту є небажаним.

Водночас існує низка обмежень щодо використання медіації у вирішенні адміністративних спорів. Даний механізм не застосовується, якщо: а) правопорушення підпадає під кримінальну відповідальність; б) основною метою судового процесу є виключно юридичне тлумачення та застосування норм права; в) розгляд справи вимагає обов'язкового проведення доказової процедури, без якої встановлення істини є неможливим [191].

Досвід Німеччини демонструє, що медіація може бути ефективним способом вирішення адміністративних спорів, особливо у випадках, коли сторони прагнуть зберегти ділові або правові відносини та коли необхідні більш гнучкі та конфіденційні процедури. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що подібні механізми успішно застосовуються також у Нідерландах, Норвегії, Австралії та США [192], де сформовані власні підходи до інтеграції медіації в податкові та адміністративні процедури. Таке впровадження дозволяє значно зменшити навантаження на суди та оптимізувати систему правосуддя, забезпечуючи ефективне і своєчасне врегулювання спорів.

У Нідерландах процедура медіації у податкових спорах стала широко використовуватися відносно нещодавно – з 2004 року. Незважаючи на це, її ефективність уже доведена на практиці, адже застосування цього механізму дозволило суттєво скоротити кількість судових процесів у сфері оподаткування. Однією з головних перешкод для використання медіації в Нідерландах є випадки, коли дії особи можуть тягнути за собою кримінальну відповідальність [193]. Крім того, голландські судові медіатори вважають, що труднощі виникають у справах, які раніше не мали судових прецедентів, тобто коли ще не було аналогічних рішень на користь тієї чи іншої сторони [194]. Практика судів Нідерландів свідчить, що медіація може застосовуватися на

будь-якому етапі конфлікту, зокрема ще до офіційного висунення вимог або на стадії попереднього розслідування адміністративними органами [195]. Подібний підхід підтримують і німецькі фахівці у сфері медіації.

Дослідження показують, що процедура медіації у податкових спорах отримала позитивні оцінки від обох сторін конфлікту [**Ошибка! Закладка не определена.**]. У 80% випадків спір вирішувався без необхідності передавати його до суду, а майже 90% громадян, які скористалися цією процедурою, заявили, що в майбутньому обрали б медіацію замість судового процесу. Також 67% податкових інспекторів визнали її ефективність. Додатковою перевагою є те, що послуги медіації надаються безкоштовно та фінансуються за рахунок державного бюджету. Голландські експерти наголошують, що держава економить від 20 до 50 тисяч євро на кожному випадку, коли спір вирішується за допомогою медіації, а не в судовому порядку [**Ошибка! Закладка не определена.**]. Сама процедура може бути ініційована як до початку судового процесу, так і вже під час розгляду справи. Суддя податкового суду має право запропонувати сторонам скористатися медіацією, проте її застосування є суто добровільним рішенням учасників спору.

Норвезьке законодавство передбачає, що всі судові спори за участю державних органів мають регулюватися відповідно до положень Закону про медіацію та цивільне судочинство. У випадку податкових спорів орган, який ухвалив рішення, виступає в ролі сторони від імені держави, а Міністерство може видавати відповідні вказівки або ж передати справу іншому податковому органу. Сторони мають право самостійно обрати посередника або ж узгодити порядок його призначення. У разі потреби окружний суд може призначити судового медіатора. Медіація може відбуватися як у спільних зустрічах, так і в індивідуальних переговорах зі сторонами. Посередник повинен залишатися неупередженим та сприяти досягненню взаємного порозуміння. Судова медіація не відбувається під час основного судового засідання, а сам процес регулюється судовим медіатором. Останній може пропонувати можливі варіанти вирішення спору та оцінювати аргументи сторін із правової точки

зору. Представлення доказів на медіаційній процедурі можливе лише за згодою всіх учасників процесу [196].

Податкове управління Австралії (ПУА) активно підтримує альтернативні методи вирішення спорів (ADR), вважаючи їх швидким, економічно доцільним та ефективним засобом врегулювання конфліктів [197]. Використання ADR можливе як для часткового, так і для повного врегулювання спору на будь-якому етапі розгляду. Адміністративний апеляційний трибунал (ААТ) розглядає податкові спори у двох форматах: 1) генеральний податковий підрозділ; б) трибунал для малих податкових спорів (у випадках, коли сума податкового боргу не перевищує 5000 доларів або йдеться про відмову у списанні податкового боргу незалежно від суми). Процедура медіації в ААТ є добровільною, а її результати не можуть бути використані в судових слуханнях без взаємної згоди сторін. У певних ситуаціях платник податків має право безпосередньо оскаржити рішення у Федеральному суді Австралії, де також може застосовуватися процедура медіації як альтернатива судовому розгляду [198]. Федеральний Судовий Закон 1976 року (розділ 53А) [199] передбачає можливість направлення спорів на медіацію навіть без згоди учасників.

Податкова служба США (IRS) розробила низку програм альтернативного вирішення спорів, що дозволяють вирішувати податкові конфлікти ще до початку офіційної апеляції [200]. Основними ADR-програмами є: а) програма швидкого вирішення (ПШВ) (Fast Track Settlement (FTS)), яка дає змогу представникам малого бізнесу та самозайнятим особам врегулювати спір менш ніж за 60 днів; б) програма швидкої медіації (ПШМ) (Post-Appeals Mediation (PAM)) та програма пост-апеляційної медіації (ППМ) (Rapid Appeals Process (RAP)) передбачають залучення нейтральних посередників із Апеляційної інстанції Податкової служби [201]. На відміну від ПШВ, у ПШМ та ППМ посередники не ухвалюють рішення щодо справи, а лише допомагають сторонам знайти компроміс. Апеляційна інстанція IRS є незалежним підрозділом, який розглядає більшість податкових спорів. Участь

у програмі ADR не є обов'язковою, але її результати дозволяють значно скоротити час та витрати на врегулювання конфлікту [202].

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує ефективність медіації у податкових і адміністративних спорах. Використання цього механізму дозволяє значно зменшити кількість судових справ, сприяє економії державних коштів та підвищує рівень довіри громадян до правосуддя. Водночас медіація залишається добровільною процедурою, що залежить від згоди сторін, а її застосування регулюється національним законодавством кожної країни.

Розглядаючи міжнародний досвід використання медіації у врегулюванні адміністративних спорів, варто детальніше зупинитися на двох основних моделях цієї процедури – приватній та присудовій. Саме ці підходи є найпоширенішими у світовій практиці, і їх використання значно впливає на ефективність альтернативного вирішення спорів.

Однією з ключових особливостей приватної медіації є те, що вона ініціюється безпосередньо сторонами конфлікту, без втручання судових чи інших юрисдикційних органів. Сторони можуть погодити використання цього механізму заздалегідь, включивши відповідне застереження до контракту, або ж прийняти таке рішення вже після виникнення спору, уклавши окрему угоду про медіацію.

Формально письмова форма угоди про медіацію не є обов'язковою, проте законодавство багатьох країн містить відповідні вимоги щодо її документального оформлення. Водночас відсутність жорстких регуляторних обмежень у більшості юрисдикцій дозволяє сторонам самостійно визначати зміст такої угоди, що дає змогу найкращим чином адаптувати умови медіації до конкретних обставин конфлікту.

У випадку приватної медіації сторони також мають право самостійно обирати посередника. Для цього вони можуть скористатися офіційними реєстрами медіаторів, які ведуть як державні установи, так і незалежні професійні об'єднання. Потрапити до такого реєстру можуть лише медіатори,

які пройшли відповідну підготовку та відповідають встановленим вимогам. Хоча сторони можуть звернутися й до спеціалістів, які не включені до реєстру, така практика є рідкісною через наявність значних переваг у сертифікованих медіаторів, зокрема підтвердженої кваліфікації та відповідальності за дотримання професійних стандартів.

Попри те, що приватна медіація не пов'язана з діяльністю судової системи, вона повинна відповідати законодавчим вимогам держави. Йдеться передусім про дотримання принципів медіації, які закріплені як у національному праві, так і в міжнародних нормативних актах, зокрема у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 18 жовтня 2002 року щодо медіації у цивільних справах. Державне регулювання може також передбачати вимоги до змісту угоди про медіацію, кваліфікації медіаторів, а також визначати питання фінансування процедури **[Ошибка! Закладка не определена.]**.

На відміну від приватної, присудова медіація є тісно пов'язаною із судовим розглядом і застосовується в рамках судових процедур. У різних країнах судова система може відігравати різну роль у цій процедурі, що дозволяє виокремити кілька моделей взаємодії суду та медіації.

1. Рекомендаційна модель. У деяких країнах суди не втручаються в перебіг медіації і не здійснюють контроль за її проведенням. Судді мають право лише рекомендувати сторонам скористатися процедурою медіації, проте не зобов'язані систематично аналізувати можливість застосування такого підходу. Наприклад, відповідно до Цивільного процесуального кодексу Швейцарії, суд може запропонувати сторонам звернутися до медіатора, але остаточне рішення залишається за ними. Аналогічний механізм передбачений і в Англії, де суддя може лише заохочувати сторони до медіації, проте не зобов'язаний оцінювати доцільність цього підходу в кожному окремому випадку.

2. Інформаційна модель. В інших країнах суди мають обов'язок інформувати сторони про можливість використання медіації та перевіряти, чи

може конфлікт бути вирішений за допомогою цього методу. Наприклад, у Франції суд зобов'язаний повідомляти учасників спору про альтернативні методи його врегулювання, хоча не може примушувати їх до участі у медіації. Суд також має право аналізувати особливості кожної справи, щоб визначити, чи є медіація доцільною. Водночас процедура може бути застосована лише за умови добровільної згоди всіх сторін.

3. Контрольна модель. У деяких державах суд може брати активнішу участь у процесі медіації, зокрема давати сторонам та посереднику рекомендації щодо перебігу процедури. Такий механізм використовується, наприклад, у Нідерландах. Тут судові органи можуть надавати сторонам орієнтовні вказівки щодо проведення медіації, проте остаточне рішення залишається за учасниками спору.

У межах цієї моделі важливу роль відіграють медіаційні координатори, які забезпечують комунікацію між сторонами, суддями та медіаторами. Вони допомагають у скеруванні справи на медіацію, організовують зустрічі та підтримують контакт між учасниками процесу. Однак такий підхід має і критику, оскільки вимагає значних витрат державного бюджету, а також не гарантує, що судді завжди зможуть вірно оцінити перспективи альтернативного врегулювання конфлікту.

Таким чином, міжнародна практика демонструє, що медіація може застосовуватися як у повністю добровільному форматі (приватна модель), так і в межах судового провадження (присудова модель). Обидва підходи мають свої переваги та недоліки, а їх вибір залежить від конкретних правових традицій та особливостей правової системи кожної країни.

Приватна медіація забезпечує сторонам максимальну автономію у прийнятті рішень та виборі медіатора, проте не передбачає підтримки з боку судової системи. Водночас присудова медіація може бути більш ефективною в тих випадках, коли судові органи відіграють активну роль у сприянні переговорах між сторонами [Ошибка! Закладка не определена.]. Оскільки у світі спостерігається тенденція до активного впровадження альтернативних

методів вирішення спорів, подальше удосконалення механізмів медіації є важливим завданням для забезпечення ефективного доступу до правосуддя та зменшення навантаження на судові органи. Окрім рекомендаційного та контрольного характеру судової участі у медіації, в деяких країнах існує практика, коли суд не лише здійснює нагляд за перебігом процедури, а й має право зобов'язати сторони взяти в ній участь. Такий підхід поєднує імперативність із обґрунтованою оцінкою доцільності застосування медіації в конкретному спорі.

Яскравим прикладом цього механізму є судова система Норвегії, де суди мають повноваження не лише контролювати процес медіації, а й видавати розпорядження про її обов'язкове застосування. Однак таке рішення повинно ґрунтуватися на вагомих підставах, що свідчать про наявність реальних перспектив вирішення конфлікту через переговори [203]. Суд не може безпідставно змушувати сторони брати участь у медіації, однак якщо аналіз обставин справи вказує на високу ймовірність досягнення компромісу, суд може винести відповідну ухвалу.

До певної міри подібний механізм діє і в Німеччині. Тут суди не мають повноважень змушувати сторони звертатися до позасудової медіації, проте Цивільний процесуальний кодекс Німеччини передбачає можливість обов'язкового спрямування спору до судової медіації [204]. Це означає, що у визначених випадках суддя може зобов'язати сторони спробувати вирішити конфлікт за допомогою медіатора в рамках судового процесу.

Ще більш жорстка модель імперативної медіації реалізована в окремих штатах США [205]. У цих юрисдикціях суди зобов'язані направляти сторони до процедури медіації у певних категоріях спорів. Наприклад, у штаті Флорида у справах щодо відшкодування матеріальних збитків суд має видати розпорядження про обов'язкову участь сторін у медіації, якщо одна зі сторін ініціює таку процедуру та погоджується покрити її витрати [206].

Подібний підхід застосовується і в Японії, хоча він має дещо іншу форму. У сфері орендних відносин, якщо між сторонами виникає спір щодо

зміни розміру орендної плати за нерухомість, вони зобов'язані спробувати врегулювати його за допомогою медіації перед тим, як звернутися до суду [207]. Такий механізм дозволяє уникнути значного навантаження на судову систему та сприяє вирішенню питань у більш гнучкому та менш конфронтаційному форматі.

Таким чином, міжнародна практика демонструє широкий спектр підходів до взаємодії судової системи та медіації – від повністю добровільних моделей до імперативного спрямування сторін до медіації в окремих категоріях справ. Хоча обов'язковість медіації викликає певні дискусії щодо дотримання принципу добровільності, її застосування в деяких країнах засвідчує позитивні результати у зменшенні судового навантаження та підвищенні ефективності вирішення конфліктів.

Перехід до аналізу національних особливостей правового регулювання медіації дозволяє зробити висновок, що розробка ефективних механізмів медіації потребує врахування правових традицій кожної держави, ступеня розвитку альтернативного врегулювання спорів та рівня правової культури суспільства [208, с. 70–71]. Попри те, що судова медіація трапляється рідше, ніж приватна, вона все ж набула певного поширення в таких країнах, як Болгарія, Англія, Німеччина, Канада та Норвегія. Ця модель передбачає безпосередню інтеграцію процедури медіації в судовий процес, що зумовлює її тісний зв'язок із судовими органами. Ключовою особливістю судової медіації є те, що суддя попередньо оцінює наявність реальних перспектив вирішення спору шляхом переговорів. У разі існування такої можливості справа може бути передана іншому судді, який виконує функції медіатора. Водночас цей суддя не бере участі в подальшому розгляді спору, якщо процедура медіації не призводить до результату. Якщо ж сторони досягають згоди, процедура завершується укладенням угоди, яка після затвердження суддею набуває юридичної сили судового рішення.

У Німеччині судова медіація спочатку застосовувалася в межах пілотних проєктів, метою яких було дослідження ефективності цього механізму та його

впливу на правову систему. Однак із часом стало очевидно, що така практика покладає на суддів додаткові обов'язки, що призводить до зростання навантаження на судову систему. У зв'язку з цим державні органи висловлювали певний скептицизм щодо широкомасштабного впровадження судової медіації. Основним аргументом було те, що залучення суддів до процесу медіації відволікає їх від виконання основної функції – безпосереднього розгляду справ і ухвалення судових рішень.

Крім того, концепція судової медіації викликала неоднозначну реакцію серед професійної юридичної спільноти, зокрема з боку адвокатських об'єднань. Висловлювалися побоювання, що надання судами безоплатних медіаційних послуг може негативно позначитися на розвитку приватного сектору медіації. Така практика створює дисбаланс у конкурентному середовищі, оскільки приватні медіатори, які надають платні послуги, втрачають потенційних клієнтів, здатних скористатися судовою медіацією безкоштовно. З огляду на зазначені проблеми в Німеччині було проведено реформу судової медіації, спрямовану на формування рівних умов для її співіснування з приватною медіацією. Зокрема, було змінено порядок залучення сторін до процедури судової медіації, а також уточнено роль судді-медіатора з метою уникнення конфлікту між функціями здійснення правосуддя та посередництва. Це дало змогу водночас зберегти ефективність судової медіації та стимулювати подальший розвиток приватного медіаційного ринку [209].

Модель судової медіації, незважаючи на її потенційні переваги, пов'язана з низкою викликів, зокрема з необхідністю балансування між державним і приватним секторами альтернативного вирішення спорів. Досвід Німеччини свідчить, що запровадження судової медіації вимагає ретельного законодавчого врегулювання, щоб уникнути зайвого навантаження на судову систему та водночас не створювати нерівних умов для приватних медіаторів.

Загалом, судова медіація може бути ефективним інструментом для зниження конфліктності у суспільстві та розвантаження судової системи,

проте її впровадження має відбуватися з урахуванням національних правових традицій та економічних факторів [210, с. 532–533].

Одним із цікавих прикладів застосування судової медіації є практика, розроблена у провінції Квебек (Канада). У цій юрисдикції впроваджено змішану модель врегулювання конфліктів, що передбачає два основні шляхи вирішення спору: ухвалення судового рішення або досягнення угоди між сторонами, яка формується у межах медіаційного процесу. Відмінною рисою підходу, реалізованого в Квебеку, є те, що судова медіація не розглядається як альтернативний механізм, який замінює традиційний судовий процес, а навпаки, інтегрується в нього як невід’ємна складова. Це означає, що застосування медіації не має на меті уникнення судового розгляду, а сприяє більш ефективному його завершенню, скорочуючи час і фінансові витрати сторін. Процедура судової медіації в Квебеку може бути ініційована на будь-якому етапі судового процесу після подання позову. Ініціатива може виходити як від сторін конфлікту, так і від судді, який веде справу. Якщо головуючий суддя вважає, що спір можна врегулювати через переговори, він може запропонувати сторонам звернутися до медіації [211]. Проте такий варіант можливий лише за умови, що всі учасники процесу погоджуються на проведення переговорів. Цей підхід до медіації дозволяє гнучко поєднувати судовий розгляд із можливістю мирного врегулювання спору, що, у свою чергу, сприяє економії ресурсів та зменшенню навантаження на судову систему. Квебекська модель судової медіації є прикладом ефективної інтеграції альтернативного вирішення спорів у загальну судову систему. Вона не лише надає сторонам додаткові можливості для врегулювання конфлікту, а й сприяє оперативнішому здійсненню правосуддя. Подібний механізм може бути корисним для інших юрисдикцій, які прагнуть оптимізувати судові процедури, не створюючи жорсткого протиставлення між судовим розглядом та альтернативними методами вирішення спорів [Ошибка! Закладка не определена., с. 943–944].

У Норвегії судова система зобов’язана забезпечувати максимально

ефективний, оперативний та фінансово доступний розгляд спорів. Саме тому судді на кожному етапі процесу оцінюють доцільність застосування судової медіації, враховуючи позиції сторін, імовірність досягнення взаємного рішення та баланс їхніх можливостей. Наприклад, якщо одна зі сторін має юридичного представника, а інша – ні, суддя, як правило, утримується від ініціювання медіації, щоб не створювати потенційного дисбалансу [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 145]. Як і в Квебеку (Канада), у Норвегії судова медіація є частиною судового розгляду і не розглядається як спосіб уникнення судової процедури. Її мета полягає в тому, щоб сприяти більш швидкому та економічно вигідному вирішенню конфлікту без необхідності повноцінного судового розгляду.

Попри широке впровадження судової медіації, у науковій спільноті неодноразово виникали дискусії щодо її відповідності традиційному уявленню про правосуддя. У багатьох країнах медіація традиційно розглядається як позасудова процедура, що викликає сумніви у правомірності виконання суддями функцій медіаторів. Деякі дослідники вважають, що здійснення суддями посередницької діяльності виходить за межі їхніх конституційно визначених повноважень і може суперечити принципам правосуддя [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 142–143]. Наприклад, І.Г. Ясіновський звертає увагу на необхідність чіткого розмежування суддівських та посередницьких функцій, а також на важливість належного інформування суспільства про роль суддів у процесі медіації [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 344–347]. Наприклад, на відміну від традиційного судового процесу, де суддя має дотримуватись принципу рівності сторін, медіатор може проводити окремі зустрічі з кожною зі сторін, що не завжди узгоджується із загальноприйнятими стандартами здійснення правосуддя.

Ще однією проблемою є те, що залучення суддів до медіації певною мірою суперечить основній ідеї її розвитку – розвантаженню судової системи. У 1960–1970-х роках у США альтернативні методи вирішення спорів почали активно використовуватися саме через кризу правосуддя, спричинену

надмірною кількістю судових справ. Проте сучасна судова медіація, у якій беруть участь самі судді, не завжди зменшує їхнє робоче навантаження, а навпаки – додає до їхніх обов’язків нові завдання, що вимагають додаткової підготовки та психологічних навичок [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 142–143].

Ще одним аспектом, який викликає занепокоєння в науковій літературі, є ризик судового примусу в процесі медіації. Л. Стріт зазначає, що авторитет судді може впливати на сторони переговорів, створюючи ситуацію, коли учасники погоджуються на умови врегулювання спору під тиском, а не внаслідок добровільного рішення [212]. У такому випадку порушується фундаментальний принцип автономії сторін, що є ключовим у медіації. Крім того, якщо одна зі сторін вважає, що суддя-медіатор чинив на неї тиск, виникає проблема оцінки його дій, оскільки судді користуються судовим імунітетом, що ускладнює можливість подання скарг та їх об’єктивного розгляду [**Ошибка! Закладка не определена.**, с. 536].

Попри ці дискусії, у низці країн, зокрема у США, певні форми судового примусу щодо медіації визнаються допустимими. Так, суддя-медіатор може бути наділений повноваженнями щодо примусового виконання угоди про врегулювання спору, укладеної за його посередництва [128, с. 147]. Водночас важливо підкреслити, що реалізація таких повноважень відбувається вже після завершення медіаційного процесу, тобто без безпосереднього впливу судді на перебіг переговорів.

У більшості країн забезпечення неупередженості судді в медіаційному процесі ґрунтується на правилі, згідно з яким суддя не має права розглядати справу в судовому порядку, якщо раніше він виконував функції медіатора. В окремих державах, зокрема у США, судова медіація здійснюється спеціально призначеними працівниками суду, які не залучаються до ухвалення судових рішень [128, с. 143].

Судова медіація в Норвегії та інших країнах, де вона інтегрована в судову систему, має як переваги, так і певні суперечності з традиційними

уявленнями про правосуддя. Виконання суддями функцій посередників залишається предметом наукових дискусій, оскільки поєднання двох ролей – судді та медіатора – може впливати на неупередженість процесу та автономію сторін. Попри це, судова медіація продовжує розвиватися, а в різних країнах застосовуються механізми, спрямовані на мінімізацію ризиків, пов'язаних із можливим тиском суддів на сторони та порушенням принципу добровільності. Водночас ефективність судової медіації значною мірою залежить від належного балансу між розвантаженням судової системи, забезпеченням справедливого судочинства та розвитком приватної медіації.

Розширення практики медіації спостерігається не лише в країнах Європи та Північної Америки, а й у регіонах із традиційно судоцентричними правовими системами. В останні роки суттєвих кроків у цьому напрямі досягли арабські держави, які прагнуть інтегрувати медіацію в національні правові системи та адаптувати її до сучасних викликів.

Однією з таких країн є Бахрейн, де у 2019 році було ухвалено Королівський указ № 22, яким офіційно закріплено інститут медіації [213]. Документ визначає статус медіатора як незалежної особи, що сприяє переговорам між сторонами, проте не наділяється повноваженнями ухвалювати обов'язкові рішення [214]. Такий підхід відповідає загальновизнаним міжнародним стандартам, згідно з якими медіація залишається процедурою, заснованою на добровільній згоді сторін.

У Лівані в 2018 році було ухвалено Закон № 82, який визначає правові засади альтернативного вирішення спорів, зокрема шляхом медіації [215]. Значущість цього нормативно-правового акту полягає в тому, що він заклав законодавче підґрунтя для застосування медіації в державі, де раніше такі механізми функціонували переважно в неформальній площині.

Водночас в Іраку медіація досі не має комплексного нормативного регулювання, хоча країна володіє значним досвідом використання неформальних посередницьких практик. У сфері комерційного права окремі елементи медіації передбачені Законом № 11 від 1983 року, який регулює

процедури укладення договорів між сторонами [216]. Проте відсутність спеціального закону про медіацію істотно обмежує можливості її інституціонального розвитку та поширення.

На глобальному рівні медіація вже тривалий час визнається ефективним механізмом запобігання та врегулювання конфліктів [217, с. 78]. Ще Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років закріпили принципи мирного вирішення міжнародних спорів, зокрема із застосуванням медіації [218].

Сучасні міжнародні організації також активно застосовують цей механізм [219, с. 536]. Організація Об'єднаних Націй, Ліга арабських держав та інші міжнародні структури використовують медіацію для запобігання збройним конфліктам і врегулювання політичних криз [220]. Зокрема, Конвенція ЮНЕСКО щодо захисту культурної спадщини 2019 року передбачає можливість застосування медіації для розв'язання спорів між державами з питань охорони культурних об'єктів [221].

Україна, хоча й не має таких тривалих традицій застосування медіації, як окремі західні держави, поступово та послідовно впроваджує цей механізм у національну правову систему. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, яким визначено правові та організаційні засади функціонування інституту медіації [115].

Водночас аналіз міжнародного досвіду свідчить, що для забезпечення ефективного застосування медіації в Україні необхідним є здійснення низки додаткових заходів, зокрема:

- розширення обов'язкових сфер застосування медіації, зокрема запровадження її як обов'язкової стадії у трудових, сімейних та адміністративних спорах, що відповідає практикам Італії, Туреччини та інших країн ЄС;
- інтеграція судової медіації, яку можна зробити обов'язковим етапом судового процесу, як це вже реалізовано у Великій Британії та Франції;
- підвищення професійного рівня медіаторів, необхідно розробити

стандартизовані програми навчання та сертифікації медіаторів за міжнародними зразками, що сприятиме покращенню якості посередницьких послуг;

– розвиток міжнародного співробітництва шляхом адаптації положень міжнародних угод та створення механізмів міжнародної комерційної медіації, що дозволить ефективніше вирішувати транскордонні спори;

– запровадження Єдиного державного реєстру медіаторів України, що дасть змогу здійснювати контроль за професійною діяльністю посередників, забезпечуючи дотримання етичних стандартів.

Міжнародний досвід свідчить, що медіація є дієвим способом розв’язання конфліктів у різних сферах – від цивільного та адміністративного права до міжнародних відносин. Держави з розвиненими правовими системами активно розширюють сферу її застосування, тоді як країни, які лише розпочинають упровадження цього механізму, мають можливість використати найкращі напрацьовані практики.

Для України адаптація міжнародного досвіду у сфері медіації є стратегічно важливим напрямом розвитку правової системи, який сприяє підвищенню ефективності правосуддя, оптимізації процедур вирішення спорів та зменшенню навантаження на судові органи. Запровадження кращих зарубіжних практик у цій сфері дозволяє не лише удосконалити нормативно-правове регулювання альтернативних способів вирішення спорів, а й сформувати нову правову культуру, зорієнтовану на діалог, співпрацю та добровільне врегулювання конфліктів.

Як слушно зазначає науковиця Н.В. Степаненко, ключовими завданнями для України є гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами, а також створення ефективної системи професійної підготовки медіаторів, що є необхідною умовою сталого функціонування та подальшого розвитку інституту медіації [222].

Слід зазначити, що поряд із перевагами медіації існує низка проблемних аспектів, які необхідно враховувати. По-перше, відсутність належних гарантій

професіоналізму медіатора. На відміну від суддів, які проходять спеціалізовану підготовку та мають чітко визначений правовий статус, діяльність медіаторів часто не перебуває під достатнім контролем з боку державних органів. Крім того, ефективний медіатор повинен володіти не лише юридичними знаннями, а й компетенціями у сфері психології, комунікативних стратегій та конфліктології, що істотно ускладнює процес підготовки висококваліфікованих фахівців. По-друге, існує ризик нерівності сторін у переговорному процесі. За відсутності жорстких процесуальних рамок сильніша сторона може скористатися своєю перевагою та впливати на перебіг переговорів у власних інтересах. На відміну від судового процесу, де діє система процесуальних гарантій, спрямованих на забезпечення балансу прав сторін, у медіації такі механізми мають обмежений характер. По-третє, медіація може сприяти приховуванню соціально значущих конфліктів. Оскільки ця процедура орієнтована переважно на приватне врегулювання спорів, вона іноді використовується для уникнення публічного розгляду справ, що мають істотне значення для суспільних інтересів. У результаті окремі правові проблеми можуть не отримати належної суспільної оцінки або судового вирішення.

З урахуванням викладених переваг і недоліків, важливо порівняти медіацію із традиційною судовою процедурою, оскільки вона претендує на статус альтернативного механізму вирішення спорів. Подана порівняння Таблиця 3.2. дозволяє ще раз пересвідчитися, що попри наявні виклики, медіація має значний потенціал для ефективного функціонування.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика судової процедури та медіації

Показник	Судова процедура	Медіація
Процес ухвалення рішення	Остаточне рішення ухвалює суддя на основі правових норм і доказів; передбачає принцип змагальності	Рішення ухвалюють безпосередньо сторони, досягаючи компромісу; сприяє взаємовигідним угодам та мінімізує

	(є переможець і програвший)	ймовірність подальших конфліктів
Формальність процесу	Суворе регламентація процедурних норм; наявність бюрократичних перешкод	Гнучка структура, адаптована до конкретної ситуації; відсутність формальних обмежень дозволяє зосередитися на суті спору
Психологічний комфорт	Високий рівень емоційної напруженості; сприймається як боротьба за правоту	Сприяє зниженню конфліктності; побудована на принципах співпраці та конструктивного діалогу
Тривалість розгляду	Може тривати роками, особливо при апеляціях та касаціях	Зазвичай завершення відбувається за дні або тижні, що значно скорочує час розв'язання спору

Джерело: авторська розробка

Аналіз проведеного порівняння дає підстави стверджувати, що медіація виступає ефективним альтернативним механізмом врегулювання спорів порівняно з традиційним судовим процесом. Насамперед вона забезпечує активну участь сторін у процесі ухвалення рішень, що сприяє досягненню компромісів і формуванню взаємовигідних домовленостей, на відміну від судового провадження, у межах якого рішення має імперативний характер і ухвалюється суддею. Гнучкість медіаційних процедур, зниження рівня формалізації та мінімізація бюрократичних обмежень дозволяють сторонам зосередитися на суті конфлікту, підвищуючи ефективність врегулювання та його адаптивність до конкретних обставин.

Водночас медіація забезпечує вищий рівень психологічного комфорту учасників, сприяє зменшенню конфліктності й емоційної напруженості, що позитивно впливає на збереження ділових і соціальних відносин та формування довгострокової довіри між сторонами. Ще однією вагомою перевагою є істотне скорочення строків вирішення спорів: медіаційні процедури, як правило, дозволяють досягти результату протягом днів або

тижнів, тоді як судовий розгляд, особливо з урахуванням апеляційних і касаційних інстанцій, може тривати роками, що збільшує економічні та соціальні витрати.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що медіація не лише оптимізує процес вирішення конфліктів, а й має значний потенціал для трансформації правової культури в Україні. Її розвиток сприяє утвердженню культури діалогу, взаємної відповідальності та добровільного врегулювання спорів, а також підвищенню рівня довіри й легітимності правової системи, закладаючи підґрунтя для більш зрілої та гуманістично орієнтованої практики правосуддя.

3.2. Інституційні та нормативні пропозиції щодо імплементації медіації в Україні

Проведене дослідження поступово окреслює простір, у якому міжнародний досвід перестає бути лише зовнішнім орієнтиром і перетворюється на матеріал для формування власної, більш гнучкої та чутливої до українських реалій моделі медіації. У цьому підході особливо важливо не механічно відтворити чужі правові конструкції, а зрозуміти їхню внутрішню логіку: чому певні юрисдикції обрали саме такі механізми врегулювання конфліктів, як вони працюють у щоденній практиці, яким чином впливають на якість правової культури. Цей погляд дозволяє побачити медіацію не лише як інструмент, а як живий соціально-правовий процес, що вимагає продуманої імплементації. Звідси народжується спроба запропонувати комплексну модель для України – не як абстрактну теоретичну схему, а як відповідь на реальні потреби суспільства та системи правосуддя.

Наукова новизна дослідження виростає з багаторівневого погляду на імплементацію медіації. Модель, що пропонується нижче, передбачає рух від виконання міжнародних зобов'язань до створення внутрішньої

інфраструктури, здатної забезпечити сталість практики медіації. У її основі – прагнення поєднати різні традиції: приватну добровільну медіацію та судову, яка вже довела свою ефективність у таких юрисдикціях, як Квебек (Канада) і Нідерланди. Це поєднання відкриває можливість вибудувати систему, де держава не монополізує врегулювання спорів, але створює простір для їх цивілізованого розв’язання. Важливо, що така логіка дозволяє окреслити межі обов’язкового застосування медіації й визначити типи спорів, у яких вона може стати природною та необхідною процедурою. Сімейні, трудові й адміністративні конфлікти посідають тут особливе місце, адже їхня природа часто вимагає не стільки суворого судового рішення, скільки делікатного пошуку балансу.

Неминуче постає питання інституційної основи: хто має забезпечувати якість роботи медіаторів, яким чином держава може гарантувати довіру до цієї професії. Саме тому пропонується концепція створення Єдиного державного реєстру медіаторів України, що поєднував би функції фільтрації, контролю та підтримки етичних стандартів. У такій концепції розпорядником і відповідальним за достовірність інформації зазвичай виступає державний орган, уповноважений на регулювання професійної діяльності медіаторів. В Україні це логічно покласти на Координаційний центр з надання правової допомоги при Міністерстві юстиції, який уже веде Державний реєстр медіаторів та відповідає за сертифікацію, контроль за етичними стандартами та внесення актуальної інформації про медіаторів. Така інфраструктура не обмежується бюрократичним списком; вона передбачає механізм професійної відповідальності й можливість підвищення кваліфікації. У цьому контексті освітній компонент стає критичним: програму підготовки майбутніх медіаторів логічно було б інтегрувати в університетські юридичні курси, надаючи студентам як теоретичну базу, так і практику реальної комунікації в конфліктних ситуаціях.

Культурно-правовий вимір виявляється ледь не найбільш тонким. Йдеться не просто про впровадження нового інституту, а про зміну мислення,

у якому переважає не конфронтація, а пошук взаєморозуміння. Саме формування культури мирного врегулювання конфліктів і є тим фоном, на якому медіація може набути справжнього сенсу. Тут важко говорити про завершені висновки: радше про напрямок, який відкриває подальші роздуми. Чи готове суспільство до ширшого прийняття медіації? Які інституційні кроки можуть закріпити довіру? Як зміниться правова культура України, якщо мирне врегулювання стане не альтернативою, а природною частиною системи правосуддя? Ці питання залишаються відкритими і формують перспективу для подальших досліджень.

Практичний вимір цієї моделі логічно впливає з аналітичних висновків та надає їм конкретної матеріальної форми. Мова йде про поступове формування архітектури, в якій медіація перестає бути периферійним інструментом і набуває статусу усвідомленого елементу правосуддя. Законодавчі зміни тут розглядаються не просто як технічне редагування процесуальних кодексів, а як спосіб інтегрувати медіацію в саму логіку судового процесу, перетворивши її на природну стадію розгляду спору.

Така інтеграція здатна трансформувати поведінкові моделі учасників провадження: уявлення про конфлікт перестає бути виключно змагальним, а інститут правосуддя – монолітно каральним або арбітражним. У цьому контексті державна політика набуває особливої ваги, оскільки впровадження окремої програми розвитку медіації дозволяє визначити чіткі етапи реалізації, встановити індикатори успішності та захистити реформу від фрагментарних кроків, що часто розмивають первісні наміри.

Особлива увага має бути приділена професійному статусу медіатора. Впровадження нового правового інституту завжди ставить перед суспільством питання довіри до конкретних осіб, які його реалізують. Тому розширення професії медіатора у наявному класифікаторі професій та запровадження незалежного механізму сертифікації створює основу для відповідальності та формування стійких етичних стандартів медіації. Подібна інституціоналізація може стати для України тим самим кроком, який свого часу здійснили

європейські держави, відкриваючи шлях до професіоналізації позасудових способів вирішення спорів. Логічним продовженням цього процесу є створення Єдиного державного реєстру медіаторів України, який забезпечував би не лише прозорість, а й передбачуваність: користувачі системи могли б знати, на кого покластися, які спеціалізації доступні та який досвід має конкретний фахівець. У масштабах держави це формує не просто базу даних, а ефективний механізм стримування й противаг у сфері, де довіра є ключовим ресурсом.

Уявлення про популяризацію медіації інколи звужується до проведення публічних кампаній, проте насправді це значно ширший процес. Йдеться про формування культури, у якій мирне врегулювання сприймається не як ознака слабкості, а як прояв зрілої правової свідомості. У цьому контексті освітня система може відігравати провідну роль: інтеграція інституту медіації у навчальні програми юридичних факультетів, забезпечення спеціалізованих практик та створення освітніх програм для соціально вразливих груп. Коли знання про медіаційні підходи стають доступними не лише професіоналам, а й широкій громадськості, формується новий тип взаємодії – більш уважний, менш агресивний і орієнтований на пошук рішень, а не на доведення власної правоти.

Міжнародний компонент надає процесу імплементації додаткової глибини. Адаптація положень Директиви ЄС 2008/52/ЕС та рекомендацій Ради Європи означає входження у спільний європейський простір правових цінностей. Україна має шанс не лише наблизити своє законодавство до європейських стандартів, а й створити власну модель, що враховує досвід сусідів і водночас уникає їхніх помилок. У цій точці внутрішнє реформування та зовнішня інтеграція перетинаються, формуючи політичний і правовий символізм модернізації.

На цьому етапі виникає потреба узагальнити логіку практичних кроків у Таблиці 3.3.

Етапи імплементації медіації в Україні

Етап	Зміст	Очікуваний результат
Виконання міжнародних зобов'язань	Адаптація законодавства до стандартів ЄС та Ради Європи	Гармонізація з міжнародним правом
Формування державної політики	Програма розвитку медіації, стратегія правосуддя	Системність реформ
Прийняття закону та змін до кодексів	Закон «Про медіацію», поправки до процесуальних актів	Юридична визначеність
Легалізація професії	Розширення професії медіатора у наявному класифікаторі професій, сертифікація	Професійний статус
Створення Єдиного державного реєстру медіаторів України	Єдиний державний реєстр із контролем якості	Прозорість і довіра
Популяризація	Кампанії, освіта, безкоштовні послуги	Підвищення правової культури

Джерело: авторська розробка

Узагальнення показує, що модель імплементації поєднує аналітичний вимір із практичною спрямованістю, пропонуючи цілісну інфраструктуру, здатну розвантажити судову систему та запустити глибші зміни в правовій культурі. Її багатовимірність відображено у Таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Авторська модель імплементації медіації в Україні

Вимір	Зміст	Очікуваний результат
Нормативний	Законодавче закріплення медіації, інтеграція у процесуальні кодекси	Юридична визначеність, гармонізація з ЄС
Інституційний	Єдиний державний реєстр медіаторів України, сертифікація, професійна відповідальність	Прозорість, довіра, якість послуг
Освітній	Курси у юридичних факультетах, програми для соціальної сфери, тренінги	Підготовка фахівців, поширення знань

Культурно-правовий	Формування культури діалогу, зміна мислення від конфронтації до співучасті	Трансформація правової культури
Практичний (державна політика)	Національна програма розвитку, муніципальні та галузеві центри, інформаційні кампанії	Системність реформ, сталість інституту

Джерело: авторська розробка

Як видно з Таблиці 3.4, авторська модель має комплексний характер і поєднує нормативні, інституційні, освітні та культурно-правові засади з практичною державною політикою. Для більшої наочності взаємозв'язки між вимірами подано у Мал. 2.

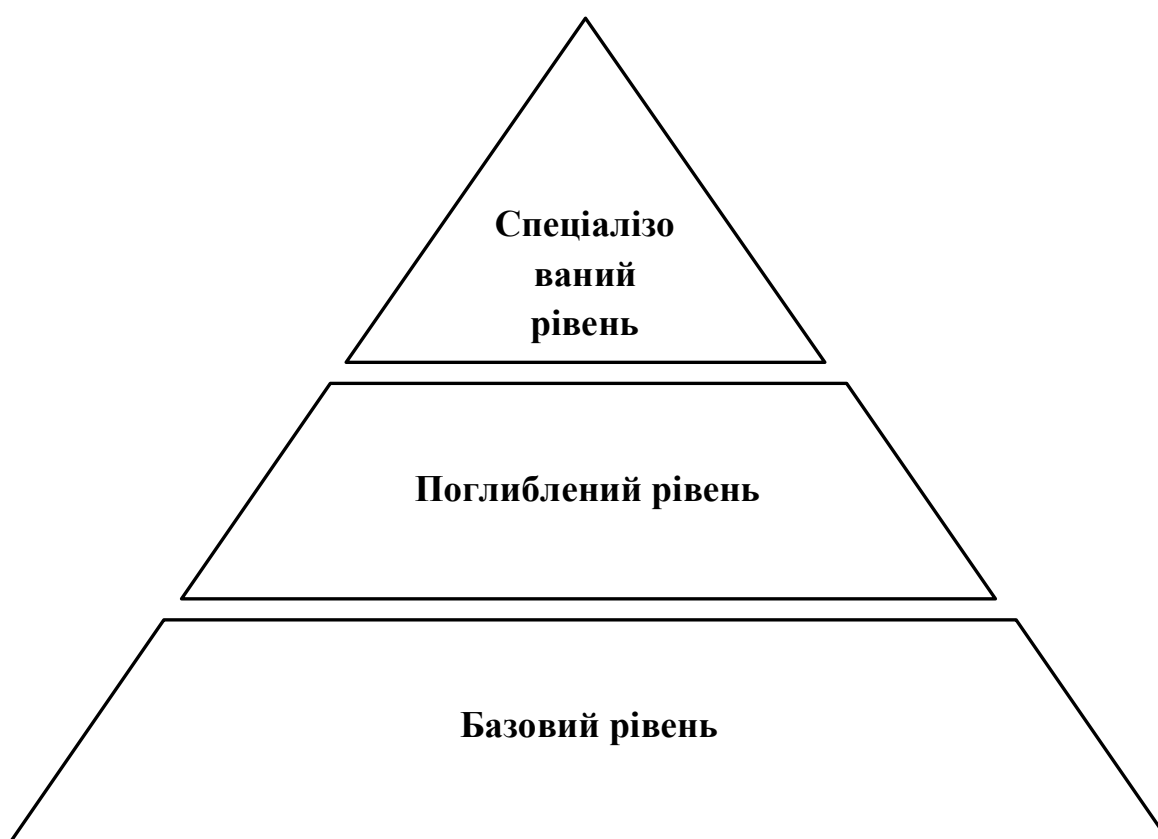

Мал. 2. Комплексна модель імплементації медіації в Україні

Джерело: авторська розробка

Діаграма на Мал. 2, наочно демонструє, що кожен вимір не існує ізольовано, а перебуває в синергетичній взаємодії з іншими. Нормативна база лежить в основі інституцій, які потребують кваліфікованих кадрів, що формуються через освіту. Ефективність усіх цих компонентів неможлива без

зміни правової культури, а цілеспрямована державна політика є каталізатором та координатором всього процесу. Саме така інтегрованість перетворює медіацію з окремого інструменту на системний елемент модернізації правосуддя та трансформації правосвідомості суспільства. Наведене узагальнення дає підстави стверджувати, що запропонована модель імплементації поєднує аналітичний вимір із прагматичною орієнтацією, вибудовуючи інфраструктуру, здатну не лише зменшити навантаження на суди, а й поступово змінити саму правову культуру. У цій логіці природно постає й потреба у впровадженні в Україні поетапної системи сертифікації медіаторів – від початкового (базового) рівня до поглибленого та спеціалізованого (Мал. 3).

Мал. 3. Трирівнева система сертифікації медіаторів

Джерело: авторська розробка

Така багаторівнева модель професійної підготовки могла б суттєво підвищити стандарти медіаційних послуг та зміцнити довіру до професії, надаючи їй чітких критеріїв якості та прозорості. Початковий або базовий етап

підготовки медіатора передбачає опанування основних знань і навичок, без яких професійне посередництво не здатне забезпечити ані відповідальної поведінки, ані передбачуваних результатів. На цьому рівні формується первинна комунікативна та правова грамотність, що дозволяє спеціалісту безпечно входити в конфліктний простір і підтримувати діалог, спрямований на досягнення взаєморозуміння.

Базовий рівень підготовки має охоплювати: ознайомлення з основами конфліктології, базові техніки фасилітації та ведення переговорів, етичні засади професії та межі відповідальності. Водночас він включає базові знання норм права, оскільки медіатор працює в правовому полі, усвідомлює легітимність досягнутих домовленостей та порядок взаємодії з судовими та адміністративними органами. Саме тому підготовка медіаторів доцільна на юридичних факультетах або в межах правничих програм, що забезпечує інтеграцію практичних навичок із розумінням правового контексту та гарантує компетентність і легітимність медіативних процедур.

Особливе значення мають практичні вправи для медіатора, які повинні виконувати не формальну, а справді формотворчу роль. Вони створюють середовище, у якому майбутній фахівець набуває навичок уважного слухання, підтримання нейтральності та спостереження за поведінковими змінами учасників процесу, формуючи фундамент для ефективної та етичної практики медіації.

Варто наголосити, що базовий рівень підготовки медіатора у перспективі має виконувати функцію «фундаменту», на якому цілісно розгортаються складніші професійні компетентності, необхідні для просунутої та спеціалізованої медіації, без порушення внутрішньої логіки та стандартів професії.

Поглиблений рівень підготовки формує наступний щабель професійного розвитку. На цьому етапі базові навички трансформуються у більш складні аналітичні та практичні компетентності, що дозволяють працювати зі структурно комплексними конфліктами, у яких поєднуються правові,

психологічні та соціальні чинники, а динаміка взаємодії сторін набуває багатовимірного характеру. Цей рівень передбачає поглиблене опрацювання методології медіаційного процесу: удосконалення технік діагностики конфлікту, опанування інструментів роботи з емоційною напругою, управління конфіденційною інформацією та асиметрією влади між учасниками конфлікту. Важливим елементом є здатність медіатора створювати та підтримувати переговорний простір, у якому сторони не лише висловлюють свої позиції, а й переосмислюють інтереси, що лежать в основі суперечності.

Поглиблений рівень також охоплює розвиток аналітичного мислення, необхідного для оцінки можливих сценаріїв врегулювання, моделювання варіантів рішень та виявлення потенційних ризиків. У цьому контексті посилюється й етичний компонент діяльності: медіатор має чітко усвідомлювати межі професійного впливу, розпізнавати приховані конфлікти інтересів і підтримувати високий рівень нейтральності навіть в умовах ескалації. У сукупності цей рівень формує якісно нову професійну перспективу – медіатор починає працювати не лише з конкретною ситуацією, а й із ширшим контекстом взаємин, у якому вона виникла, закладаючи підвалини для переходу до спеціалізованої медіації, що вимагає ще глибших знань та високої автономності прийняття професійних рішень.

Спеціалізований рівень підготовки медіатора визначає етап професійного становлення, на якому посередник опановує вузькогалузові компетентності та набуває здатності працювати з конфліктами, що вимагають високого ступеня експертності та чутливості до контексту. На цьому етапі йдеться не лише про розширення технічних умінь, а й про формування здатності діяти в середовищах, де помилка може мати суттєві правові, етичні або соціальні наслідки. Медіатор поглиблює знання у вибраній сфері – сімейній, господарській, публічно-правовій, інтелектуальній чи іншій галузі, де конфлікт має складну структуру та пов'язаний із особливими регулятивними вимогами. Спеціалізація передбачає здатність аналізувати

конфлікт через призму галузевих норм, враховувати специфіку мотивацій сторін і тонкі психологічні аспекти, притаманні даному типу спорів.

Важливою складовою цього рівня є розвиток інтердисциплінарного мислення. Медіатор має поєднувати юридичні знання з елементами психології, соціології, економіки та етики для створення комплексних і життєздатних моделей врегулювання. Зростає й етична відповідальність: робота зі спорами підвищеної складності вимагає максимальної нейтральності, точності у визначенні меж професійного втручання та здатності передбачати ризики для сторін. У підсумку спеціалізований рівень формує медіатора, здатного діяти автономно, пропонувати інноваційні підходи до врегулювання конфліктів і забезпечувати якість процесу на рівні, що відповідає міжнародним професійним стандартам.

У цьому контексті стає очевидним, чому для медіатора надзвичайно важливо бути фахівцем у конкретній сфері. Коли конфлікт занурений у складну мережу норм, чутливих життєвих історій або економічних рішень, поверхневого знання завжди недостатньо. Сторони звертаються до посередника не лише з емоційною напругою, а й з очікуванням, що він глибоко розуміє реалії їхнього середовища, помічає те, що вони самі не можуть чітко виразити. Саме тут постає потреба у спеціалістичності: медіатор, який орієнтується у галузевих особливостях, здатен зчитувати підтексти, вловлювати тонкі нюанси правового статусу чи психологічної вразливості та передбачати траєкторію конфлікту до того, як вона стане неконтрольованою.

Слід підкреслити, що такий рівень розуміння не зводиться лише до технічної ерудиції – він формує особливий спосіб мислення. Медіатор, який працює у визначеній сфері, поступово починає бачити закономірності, неочевидні при міжгалузевому підході: типові помилки сторін, стандарти поведінки, приховані ієрархії влади, характерні способи ухилення від відповідальності або надмірної самопожертви. Відчуття цих структур дозволяє діяти проактивно, пропонуючи рішення, які здаються сторонам природними, хоча насправді спираються на глибокий аналітичний фундамент.

У вузькій галузі змінюється й якість довіри: люди охочіше розкривають інформацію, коли відчують, що медіатор володіє мовою їхнього «фахового світу», тобто не лише спеціальною термінологією, а й внутрішньою логікою професійного середовища. Тут і проявляється парадокс: спеціалізація не звужує горизонти, а робить позицію медіатора більш стійкою, глибокою та уважною. Вона дозволяє йому бути не коментатором конфлікту, а тонким архітектором середовища, у якому сторони починають мислити інакше, м'якше, раціональніше, тим самим відкриваючи реальний простір для примирення.

Таким чином, фаховість у медіації перетворюється на додану цінність, що водночас захищає сторони від ризиків і підсилює відновний потенціал самої процедури. Вона стає не просто вибором професійної траєкторії, а етичним обов'язком, без якого неможливо забезпечити ані якість, ані безпечність, ані довіру – фундамент сучасних моделей врегулювання складних спорів.

Глибший аналіз виявляє концептуальний розрив між українськими очікуваннями та глобальною практикою. У країнах, де медіація вже інтегрована у правову й соціальну тканину, професійна траєкторія постає як динамічний процес: вона не обмежується жорсткими рамками, а розвивається органічно через досвід, постійне навчання та включення у професійну спільноту. Ця логіка спирається на довіру до ринку та професійних асоціацій, на культуру відповідальності, де саме середовище регулює готовність спеціаліста працювати зі складними конфліктами.

Водночас така гнучкість має зворотний бік. Там, де рамки розмиті, відповідальність частково перекладається на самих медіаторів і їхню здатність оцінювати власну готовність до роботи з конкретними категоріями спорів. У країнах із розвиненою правовою традицією це працює завдяки тривалій історії професійного самоврядування. В Україні ж медіація лише вибудовує власну інституційну легітимність, і тому концепція структурованої, багаторівневої підготовки виконує компенсаторну функцію: вона задає зрозумілі маршрути

професійного розвитку, створює мінімальні стандарти якості та знижує ризики випадковості у професійній практиці.

У міжнародній практиці професійний шлях медіатора формується за м'якшими, майже органічними правилами. Це найвиразніше відрізняє зарубіжний досвід від українських спроб системного впорядкування. Інституції глобального рівня, як-от International Mediation Institute, свідомо уникають жорсткої ієрархії «щаблів» підготовки, оцінюючи насамперед те, що не може бути виміряне формально: накопичений досвід, послідовність стилю роботи, репутацію, оцінку відгуків сторін та здатність дотримуватися етичних принципів у реальних умовах. Такий підхід переносить центр ваги з формальної освіти на довготривале професійне становлення, де ключовим критерієм стає здатність витримувати складну конфліктну динаміку, а не наявність диплома чи сертифіката.

Подібну логіку демонструють і європейські структури, такі як European Mediation Academy [223]. Вони працюють із чіткими вимогами до прозорості практики – ведення логбуку, незалежні рецензії, самооцінка – проте уникають поділу на формальні рівні, що могли б виглядати як бюрократизована «шкала зростання». Основна увага спрямована на те, як медіатор діє в реальному середовищі, чи здатен він рефлексувати власні помилки, приймати складні рішення та дотримуватися етично витриманих меж навіть у ситуаціях підвищеного тиску.

Ця модель підкреслює, що професійність у медіації не є механічною сумою тренінгів, а формується через практичне занурення та неформальні механізми саморегуляції у професійній спільноті. Навіть системи, які зовні можуть нагадувати багаторівневу структуру, як-от модель членства в Center for International Mediators and Arbitrators [224], не претендують на роль освітньої «драбини». Статуси Associate, Member або Fellow позначають радше місце фахівця у професійній екосистемі, усвідомлення його внеску та рівень зрілості, а не проходження формалізованих етапів навчання. Вони

функціонують як соціальні індикатори, що відображають тривалість і якість перебування у професії, а не окремі стадії підготовки.

Міжнародна практика демонструє не відсутність структурності, а наявність іншої парадигми – парадигми саморегульованої професійної культури, де статус і довіра формуються поступово, без зовнішньої нормативної ієрархії. Такий підхід ефективний там, де медіація стала частиною правової традиції, де існує стійка культура професійної відповідальності та де довіра до інституцій і ринку дозволяє їм виконувати регулятивні функції без прямого втручання законодавця. Для наочності наведемо порівняльну характеристику кількох ключових міжнародних структур в Таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Міжнародні моделі професійного становлення медіатора

Інституція / модель	Підхід до підготовки	Основні критерії	Характеристика
International Mediation Institute (IMI)	Уникає ієрархічних рівнів	Досвід (мін. 100 годин), стиль роботи, відгуки сторін, етичні принципи	Центр ваги на довготривалому професійному становленні, а не на дипломі чи формальних годинах
European Mediation Academy (EMEAC)	Прозорість практики без поділу на рівні	Логбук, незалежні рецензії, самооцінка	Акцент на реальній поведінці медіатора, здатності рефлексувати й дотримуватися етичних меж
Center for International Mediators and Arbitrators (CIMA)	Три статуси членства (Associate, Member, Fellow)	Соціальні індикатори зрілості та внеску	Це не освітня «драбина», а маркер місця фахівця у професійній екосистемі

Джерело: складено автором на основі [Ошибка! Закладка не определена.; Ошибка! Закладка не определена.; 225]

Як видно з Таблиці 3.5, міжнародні моделі не зводяться до формальної градації рівнів і ґрунтуються на саморегульованій культурі професійної відповідальності. Основний акцент робиться на практичне становлення, репутацію та здатність витримувати складну конфліктну динаміку, а не на кількість годин навчання чи формальні сертифікати. Такий підхід ефективний у тих країнах, де медіація вже інтегрована у правову традицію та має тривалу історію професійного самоврядування.

В українських умовах, де інституційна довіра лише формується, структурована багаторівнева модель виконує компенсаторну функцію: вона задає зрозумілі маршрути професійного розвитку, забезпечує мінімальні стандарти якості та створює каркас довіри до професії.

У цьому порівнянні українська модель не постає як відхилення від світових практик, а радше як відповідь на власний контекст. В умовах війни, трансформації публічних інституцій та підвищеного запиту на безпечні формати врегулювання конфліктів чіткість професійної рамки набуває майже етичного виміру. Вона дозволяє формувати культуру, у якій кожен рівень підготовки не просто формальний рубіж, а маркер зрілості, здатності витримувати складні соціальні та психологічні напруження.

Таким чином, навіть з урахуванням міжнародного досвіду, український рух до більш структурованої моделі не виглядає анахронізмом. Навпаки, він є спробою забезпечити стабільність у професії, яка працює з людською вразливістю та вимагає високої відповідальності, не меншої, ніж у юридичній або медичній практиці.

В українських умовах нормативне закріплення трирівневої моделі підготовки медіаторів є не лише доцільним, а й стратегічно необхідним. Вітчизняне правове поле ще перебуває у фазі становлення, а довіра до альтернативних способів вирішення спорів потребує інституційного підкріплення. Чітка градація рівнів могла б забезпечити прозорість доступу до професії, встановити єдині стандарти підготовки та убезпечити сторони медіації від втручання непідготовлених або формально кваліфікованих осіб.

Крім того, така модель сприяла б формуванню професійної етики: кожен наступний рівень передбачав би вищу відповідальність і поглиблені знання.

Наразі Україна перебуває у ситуації, коли нормативна ясність здатна виконати роль стабілізатора у сфері, що лише вибудовує власну інфраструктуру. Трирівнева система могла б стати ефективним інструментом для гармонізації освітніх програм, консолідації професійної спільноти та підвищення якості медіаційних послуг у цілому. Саме тому її законодавче впровадження може відіграти конструктивну роль у розвитку медіації як суспільно значущої практики.

Варто зазначити, що така трансформація ніколи не відбувається миттєво; вона вимагає часу, довіри та послідовності. Залишається відкритим питання, наскільки суспільство готове сприйняти медіацію як невід'ємну частину правової системи та чи зможе держава створити стійкі інституції, що підтримуватимуть цю довіру. Саме ці нерозв'язані аспекти окреслюють перспективу для подальших наукових досліджень, у яких медіація розглядатиметься вже не як інновація, а як природний механізм функціонування правової держави.

У підсумку трирівнева модель для України набуває значення не просто технічного рішення, а концептуального кроку у формуванні зрілої традиції медіації. Вона відповідає на потребу впорядкувати професію, яка поки не має стабільних інституційних опор і постійно балансує між суспільними очікуваннями та невизначеністю правового поля. Таке структурування створює каркас довіри: людина, що звертається до медіатора, отримує не лише процедуру, а й впевненість у тому, що посередник пройшов поступовий, вимогливий шлях підготовки, де кожен рівень додає новий щабель компетентності.

Разом із тим ця модель допомагає уникнути хаотичного розвитку ринку, коли до практики потрапляють фахівці з нерівномірною або поверхневою підготовкою. Чітка послідовність етапів дозволяє поступово формувати внутрішню культуру професії, створює передумови для відповідального

наставництва, для природного відбору сильних практиків і для появи інноваційних шкіл медіації, здатних пропонувати методи, адаптовані до українських соціальних умов. Вона також цементує етичні стандарти, роблячи їх не декларативними, а вбудованими у саму тканину професійного становлення.

У ширшому сенсі трирівнева система дає Україні можливість розвивати власну модель, не як копію вже існуючих, а як приклад творчого нормативного мислення. У країні, де конфлікти множаться через глибокі суспільні трансформації, війну, економічні коливання та крихкість інституцій, створення такої структурованої професійної рамки має не лише освітнє, а й стратегічне значення. Вона задає темп розвитку на роки вперед, забезпечує передбачуваність і, зрештою, формує середовище, в якому медіація може виконувати свою відновну місію, не втрачаючи гуманістичної чутливості. Саме тому ця модель стає не просто корисною, а необхідною, тим фундаментом, на якому може вирости сильна, самостійна, інтелектуально зріла професійна спільнота.

У межах концепції трирівневої професійної підготовки медіаторів доцільним вбачається перегляд і оновлення статті 10 Закону України «Про медіацію», з метою надати зазначеній статті більшої внутрішньої логіки та узгодженості з сучасними підходами до формування професійної компетентності медіаторів. Йдеться не лише про технічне уточнення процедур, а й про впровадження моделі, у якій розвиток медіатора розгортається від базового засвоєння фундаментальних навичок до поглибленої та спеціалізованої підготовки, що відкриває можливість працювати зі складними або структурно «чутливими» видами спорів. Слід зазначити, що базова підготовка встановлюється як інтенсивна програма щонайменше дев'яносто годин, з обов'язковою практичною складовою, що не йде у розріз з існуючим задумом статті 10 Закону України «Про медіацію» і охоплює не менше половини навчального навантаження. Подальші етапи, тобто поглиблена та спеціалізована підготовка, передбачають розширення

методологічного інструментарію та формування компетентностей, необхідних для роботи в контекстах підвищеної складності – від сімейних і трудових спорів до трансформаційних, багаторівневих конфліктів, у яких медіатор має не лише діяти технічно, а й тримати етичний і психологічний баланс. Після завершення відповідного рівня навчання особа отримує сертифікат, що засвідчує ступінь її професійної підготовленості [226].

У запропонованій системі існує три типи документів: сертифікат базової, поглибленої та спеціалізованої підготовки. Кожен із них виконує функцію не просто підтвердження проходження курсу, а маркера професійної готовності, який визначає межі доступу до певних категорій медіаційної практики. До кожного сертифіката має додаватися розгорнута характеристика програми підготовки, що містить опис змістових модулів, навчального навантаження, застосованих методів оцінювання та сформованих компетентностей. Така деталізація створить прозору й відтворювану систему, у якій кваліфікація медіатора може бути об'єктивно оцінена незалежно від конкретного закладу чи тренера.

Таким чином, запропоноване оновлення статті 10 Закону України «Про медіацію» спрямовано на те, щоб надати підготовці медіаторів чіткої трирівневої структури та нормативно закріпити логіку професійного зростання. Варто також у вказаній статті уточнити статус суб'єктів освітньої діяльності, які мають бути акредитованими відповідно до національних стандартів, що буде підсилювати контроль за якістю підготовки медіаторів.

Висновки до Розділу 3

Аналіз міжнародного досвіду засвідчив, що успішна імплементація медіації визначається не механічним запозиченням окремих моделей, а їх творчою адаптацією до національного правового, інституційного та культурного контексту. Практика держав із розвиненими системами альтернативного вирішення спорів демонструє, що ефективні моделі

поєднують приватну ініціативу з інституційною підтримкою, інтегруючи медіацію в правову систему як функціональне доповнення до традиційного судочинства.

Порівняльне дослідження дозволило виявити стійку закономірність: найвищі показники ефективності медіації досягаються за умов її включеності в комплексну систему, що охоплює нормативне врегулювання, механізми забезпечення якості послуг, системну підготовку фахівців та цілеспрямоване формування суспільної довіри. У цьому контексті для України обґрунтованим видається шлях розробки власної комплексної, багатовимірної моделі імплементації медіації. Така модель, запропонована в межах дослідження, передбачає синхронний розвиток взаємопов'язаних нормативного, інституційного, професійно-освітнього та культурно-правового вимірів, що у сукупності формують цілісну архітектуру функціонування інституту медіації.

Важливим елементом цієї архітектури є створення централізованої системи обліку та контролю професійної діяльності медіаторів, здатної забезпечити прозорість, дотримання етичних стандартів і зростання суспільної довіри. З огляду на зарубіжні практики, функціонування такої системи, як показує досвід, найефективніше в межах спеціалізованої інституції, пов'язаної з формуванням і реалізацією державної правової політики.

Фундаментальне значення для сталого розвитку медіації має й упровадження багаторівневої моделі професійної компетентності медіаторів, яка дозволяє диференціювати рівні підготовки залежно від складності конфліктів. Законодавче закріплення відповідних стандартів, зокрема шляхом удосконалення положень Закону України «Про медіацію», сприятиме підвищенню якості послуг і визначеності професійної відповідальності.

Узагальнюючи результати, варто наголосити, що ефективна імплементація медіації в Україні потребує переходу від фрагментарних заходів до системної стратегії, спрямованої не лише на оптимізацію судового навантаження, а й на поступову трансформацію правової культури. Йдеться про утвердження в суспільстві та правозастосовній практиці цінності діалогу,

співпраці та відновного підходу до врегулювання конфліктів. Таким чином, проведене дослідження сформуло концептуальне підґрунтя для подальшого теоретичного осмислення та практичного розвитку інституту медіації в Україні, конкретизувавши, що його стійкість і ефективність залежать від здатності поєднати міжнародні стандарти з національними реаліями правової системи.

ВИСНОВКИ

Медіація як інструмент мирного врегулювання конфліктів є одним із найперспективніших та ефективних альтернативних методів вирішення спорів, що довів свою дієвість у багатьох правових системах світу. Проведене дослідження дозволяє зробити низку висновків, які узагальнюють результати аналізу історичних, теоретичних та практичних аспектів медіації, її концептуальних засад, особливостей розвитку в Україні та перспектив її правової імплементації.

Медіація має глибоке історичне коріння, що простежується ще з найдавніших часів, коли громади використовували посередників для мирного вирішення конфліктів. Вона отримала значний розвиток у країнах Західної Європи, США, Канаді та Австралії, де стала невід'ємною частиною системи правосуддя. Вітчизняний досвід також демонструє наявність елементів посередництва в традиціях українського судочинства, що виявлялося у функціонуванні третейських судів, звичаєвому праві та громадських інститутах регулювання конфліктів.

Дослідження дозволило сформулювати та уточнити поняття медіації як інституційно й комунікативно організований процес добровільної взаємодії сторін конфлікту в нейтральному фізичному або цифровому просторі, структурованому таким чином, щоб забезпечити процесуальну рівність, безпеку та повноцінну реалізацію комунікативних можливостей учасників, за посередництва спеціально підготовленого суб'єкта, чия функція полягає не у вирішенні спору замість сторін, а у створенні умов для їхнього усвідомленого, ціннісно вмотивованого та соціально відповідального узгодження позицій. Визначено основні види медіації (судова, позасудова, обов'язкова, добровільна, сімейна, комерційна, трудова тощо), а також окреслено її фундаментальні принципи: добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність медіатора, рівноправність сторін та орієнтація на інтереси конфліктуючих суб'єктів.

Аналіз наукових праць виявив, що питання медіації активно розробляється вітчизняними та зарубіжними вченими. Разом з тим в Україні поки що недостатньо комплексних міждисциплінарних досліджень, що охоплюють як правовий, так і соціальний вимір медіації. Відсутність єдиного підходу до визначення статусу медіатора, його повноважень та обов'язків, а також загальної уніфікованої процедури медіації свідчить про необхідність подальшого теоретичного осмислення цього явища.

Доведено, що медіація в Україні перебуває на стадії становлення та потребує подальшого законодавчого закріплення. Аналіз соціальної природи медіації вказує на її потенціал у сфері правозастосування, відновного правосуддя та врегулювання трудових, сімейних та інших конфліктів. Водночас її розвиток стримується низькою поінформованістю населення, недовірою до альтернативних способів вирішення спорів та недостатнім рівнем державної підтримки.

Враховуючи досвід країн ЄС та міжнародні рекомендації, доведено, що ефективне впровадження медіації можливе лише за умови розробки комплексної нормативно-правової бази, яка включатиме чітке визначення статусу медіатора, механізм сертифікації та акредитації медіаторів, процедурні аспекти медіаційного процесу, а також правові гарантії виконання досягнутих угод.

У результаті дослідження виокремлено ключові моделі медіації – судову, позасудову, інтегровану та обов'язкову. Найбільш перспективною для України визначено судову модель, що передбачає залучення суддів-медіаторів або акредитованих незалежних посередників у межах судового процесу, сприяючи розвантаженню судової системи та забезпеченню гнучких механізмів вирішення спорів.

На основі порівняльного аналізу запропоновано: доповнити класичні концепції введенням «цифрового медіатора» як нового типу посередника; трансформувати «Сітку Л. Рискіна» шляхом введення третьої осі, що відображає технологічний модус її здійснення. Авторською пропозицією є

мультимодальна просторова сітка медіації формату 3D+, яка усуває статичність класичної моделі та інтегрує аксіологічний вимір як самостійну змінну медіаційного процесу; інтегрувати метамоделі медіації, розроблені Н. Александер, у тривимірну систему медіації як підмодуси, що активуються залежно від ціннісних, процедурних і технологічних параметрів конкретного спору, а також доповнити класифікацію посередництва, запропоновану І. Ясиновським, новим статусом «цифровий медіатор», який може функціонувати у формі AI-помічника або онлайн-платформи; розширити модель медіації Н. Грень шляхом урахування смарт-контрактів і цифрових угод, здатних в автоматизованому режимі забезпечувати виконання результатів медіації. Авторським внеском є формування концепту «цифрової присудової медіації», в межах якого медіаційні угоди набувають юридичної сили через використання блокчейн-технологій або інструментів AI-верифікації, що зумовлює трансформацію самого характеру взаємозв'язку між медіацією та правозастосуванням; інтегрувати регулятивну, фасилітативну, трансформативну, експертну та модель «мудрої поради» у єдину мультимодальну систему як взаємодоповнювані підмодуси; розширити національні підходи введенням статусу «цифрового медіатора»; концепт цифрової присудової медіації (смарт-контракти, цифрові угоди).

Авторський внесок полягає у формуванні цілісної концептуальної рамки медіації, що поєднує інституційний, аксіологічний і технологічний виміри. Запропоновані концепти становлять новий рівень теоретичного осмислення та практичної адаптації медіації до цифрового правосуддя, створюючи підґрунтя для гармонізації української правової системи з європейськими стандартами та розвитку сучасної культури мирного врегулювання конфліктів.

Запропоновано авторську комплексну модель імплементації медіації в Україні, що поєднує нормативний, інституційний, освітній та культурно-правовий виміри та ґрунтується на логіці. Авторська модель імплементації медіації в Україні включає п'ять взаємопов'язаних вимірів: нормативний, інституційний, освітній, культурно-правовий та практичний (державна

політика). Їхня взаємодія забезпечує цілісну інфраструктуру розвитку медіації.

Доцільним вбачається розширення позицій, пов'язаних із медіаційною діяльністю у Національному класифікаторі професій.

Аналіз світового досвіду довів, що в країнах із розвиненою правовою системою медіація є невід'ємною частиною механізмів вирішення конфліктів. Запозичення успішних практик, зокрема обов'язкової досудової медіації у цивільних та господарських спорах, державного фінансування медіаційних процедур та створення Єдиного державного реєстру медіаторів України може сприяти швидкій адаптації цього інституту в Україні. Відповідно, було б корисним внести певні зміни до діючого закону України про «Медіацію», а саме: пропонується доповнити зміст п.1 статті 9 «Вимоги до медіатора» та викласти в наступній редакції: «Медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном відомості про яку внесено до Єдиного державного реєстру медіації України».

Запропонована поетапна багаторівнева модель професійної підготовки медіаторів в Україні передбачає системний підхід до формування компетентностей, здатних забезпечити високі стандарти медіаційних послуг та підвищити довіру до професії. Модель включає три взаємопов'язані рівні, кожен з яких будується на досягненнях попереднього, що забезпечує послідовність і цілісність професійного розвитку. Базовий рівень орієнтований на опанування фундаментальних знань і практичних навичок, необхідних для проведення медіації, закріплення ключових принципів (добровільності, конфіденційності, нейтральності) та розуміння базових процедурних аспектів. Поглиблений рівень передбачає системну трансформацію базових компетентностей у більш складні аналітичні, комунікативні та практичні навички, зокрема здатність оцінювати конфліктні ситуації, прогнозувати розвиток дискусії і формувати рекомендації щодо оптимальних стратегій медіації. Спеціалізований рівень спрямований на здобуття галузевої експертизи, що дозволяє медіатору враховувати специфіку нормативно-правових аспектів, психологічні та мотиваційні характеристики сторін спору,

особливості соціального контексту та потенційні наслідки медіативного втручання. Кожен із рівнів сертифікації має бути обов'язковим і проходити послідовно, що виключає довільний вибір етапу та забезпечує стабільність професійного зростання. Запровадження цієї моделі передбачає комплексне поєднання державного та недержавного ресурсів: державні органи, зокрема Координаційний центр Міністерства юстиції, можуть здійснювати нагляд за відповідністю навчальних програм встановленим стандартам та видачею сертифікатів, водночас уповноважені громадські організації здатні організовувати спеціалізовані програми навчання, зокрема у вузьких галузевих напрямках, тим самим сприяючи різнобічному розвитку професії. Такий інтегрований підхід дозволяє формувати прозору, системну і відкриту систему сертифікації медіаторів, забезпечуючи належну якість послуг, захист прав сторін конфлікту та поступове підвищення статусу професії у національному правовому та соціальному контексті.

Відповідно, вбачається доцільним внести зміни до статті 10 Закону України «Про медіацію», а саме викласти її в наступній редакції:

Стаття 10. Підготовка медіаторів

1. Базова підготовка медіаторів здійснюється за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання, у тому числі не менше 45 годин практичного навчання. Програма базової підготовки медіатора включає теоретичну підготовку і відпрацювання практичних навичок.

2. Підготовку медіаторів здійснюють суб'єкти освітньої діяльності, акредитовані відповідно до вимог цього Закону та національних стандартів підготовки медіаторів.

3. Підготовка медіаторів, крім базової, може включати поглиблену та спеціалізовану підготовку відповідно до програм навчання, розроблених суб'єктами освітньої діяльності.

4. Після проходження базової, поглибленої та/або спеціалізованої підготовки та підтвердження набутих компетентностей особі видається відповідний сертифікат, який засвідчує рівень підготовки медіатора. У системі

професійної підготовки встановлюються три види сертифікатів: Сертифікат базової підготовки медіатора; Сертифікат поглибленої підготовки медіатора; Сертифікат спеціалізованої підготовки медіатора.

5. До кожного сертифіката обов'язково додається детальна характеристика програми підготовки, що включає: опис змістових модулів і навчального навантаження; перелік практичних навичок і компетентностей, сформованих на відповідному рівні; методи оцінювання, що застосовувалися під час підготовки.

Сертифікат містить обов'язкові відомості: прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) особи, яка проходила підготовку; найменування суб'єкта освітньої діяльності, що здійснив підготовку; кількість годин навчання, у тому числі практичного; назву курсу підготовки; дату проведення підготовки; номер та дату видачі сертифіката; інші відомості, визначені суб'єктом освітньої діяльності.

6. Сертифікати базової, поглибленої та спеціалізованої підготовки підтверджують різні ступені професійної готовності медіатора та визначають межі його доступу до відповідних категорій медіаційної практики.

7. Суб'єкти освітньої діяльності ведуть реєстри випускників із зазначенням відомостей, передбачених частинами шостою і сьомою цієї статті.

8. Форма, зміст, вимоги до сертифікатів усіх трьох видів, порядок їх видачі та зберігання визначаються національними стандартами підготовки медіаторів і переглядаються з урахуванням міжнародного досвіду та розвитку професійної спільноти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.06.2025).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 05.01.2025).
3. Щедрова Г.П., Іщенко І.В., Климончук В.Й., Пашина Н.П. Політичні конфлікти і кризи в сучасній Україні та світі: практична реалізація врегулювання: монографія / за заг. Ред. Г.П. Щедрової. Дніпро. 2021. 160 с.
4. Margulies M.Z. Drafting restraint: Are military recruitment policies associated with interstate conflict initiation? *Journal of Peace Research*. 2025. Vol. 62. Issue 4. P. 815–829. DOI: 10.1177/00223433241255010.
5. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса, 2004. Т. III. Кн. 2: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. 568 с.
6. Жомарткизи М. Historical aspect of international mediation and current trends in its development. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 79. Т. 1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/411294c7-da87-4a47-a58f-2c709e49c2a6> (дата звернення: 20.01.2025).
7. Фукідід. Історія Пелопоннеської війни / пер. з давньогр. А.О. Білецького. Київ. 1998. 624 с.
8. Schelling T.C. *The Strategy of Conflict*. Cambridge, MA, 1960. 309 p.
9. Freedman L. *The Evolution of Nuclear Strategy*. 4th ed. London, 2019. 816 p.
10. Kaplan F. *The Wizards of Armageddon*. Stanford, CA, 2020. 470 p.

11. Benjamin R. The Natural History of Negotiation and Mediation : The Evolution of Negotiative Behaviors, Rituals, and Approaches (Article & Podcast). *Mediate*. 15.10.2024. URL: <https://mediate.com/the-natural-history-of-negotiation-and-mediation-the-evolution-of-negotiative-behaviors-rituals-and-approaches/> (дата звернення: 08.01.2025).
12. Реалії та перспективи розвитку медіації в Україні. *PRAVO.UA*. 02.10.2024. URL: <https://pravo.ua/realii-ta-perspektyvy-rozvytku-mediatsii-v-ukraini/> (дата звернення: 10.01.2025).
13. Горещький О. Медіація-2025: від конфронтації до спільної істини. *SPILNO.org*. 24.10.2025. URL: <https://spilno.org/opinions/mediatsiya-2025-vid-konfrontatsii-do-spilnoi-istyny> (дата звернення: 10.01.2025).
14. Інститут масової інформації. Хто підказує українським медіа, як оцінювати переговори про перспективи припинення війни. 11.04.2025. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/hto-pidkazuye-ukrayinskym-media-yak-otsinyuvaty-peregovory-pro-perspektyvy-prypynennya-vijny-i67660> (дата звернення: 10.01.2025).
15. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ. 2010. 384 с.
16. Lex Salica. The Salic Law of the Franks / translated by Katherine Fischer Drew. Philadelphia, 1991. 256 p.
17. Руська правда / упоряд. та пер. О.І. Левицький. Київ, 1993. 320 с.
18. Attenborough F.L. The Laws of the Earliest English Kings. Cambridge, 1922. 256 p.
19. Sachsenspiegel. Das Landrecht und das Lehnrecht / hrsg. von Karl August Eckhardt. Göttingen, 1955. 2 Bde. (MGH Fontes iuris Germanici antiqui in usum scholarum).
20. Саксонське зерцало (Sachsenspiegel): Земське право. Книга II / пер. з нім. та комент. О. Копиленка. Київ. 2002. 312 с.
21. Creanza P.P. Institutions, Trade, and Growth: The Ancient Greek Case of Proxenia. *The Journal of Economic History*. 2024. Vol. 84. Issue 1.

- URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/journal-of-economic-history/article/institutions-trade-and-growth-the-ancient-greek-case-of-proxenia/E6F32AC9BFCA142D0AE6E6AA9329609A> (дата звернення: 11.02.2025).
22. MacDowell D.M. *The Law in Classical Athens*. Ithaca. NY, 1978. 320 p.
23. Grzesik D. The Delphic Proxeny Network. *Delphi and Its Networks*. 2021. URL: <https://brill.com/downloadpdf/display/book/9789004502499/BP000014.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).
24. Ishida M. Petitions, Temple Oaths, and Dispute Settlement in the Ptolemaic Thebaid. *Historical Studies of the Western World*. 2024. Vol. 3. P. 2–25. URL: https://www.jstage.jst.go.jp/article/hsww/3/0/3_2/_pdf/-char/en (дата звернення: 17.02.2026).
25. Ali M. *Alternative Dispute Resolution in Islamic Law*. Kuala Lumpur, 2016. 210 p.
26. Fraihat I., Svensson I. *Conflict Mediation in the Arab World* / foreword by I. William Zartman. Syracuse, 2023. 463 p. (Contemporary Issues in the Middle East). DOI: 10.2307/jj.7794637.
27. Kamali M.H. *Conflict Resolution in Islam: Principles and Practice*. Cambridge, 2019. 312 p.
28. Стрілко Д.Л., Басенко Р.О., Колотілова Т.М., Товста С.П. Історико-правові передумови та перспективи становлення медіації в Україні. *Law and Society*. 2025. № 4. С. 85–92. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/9. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2025/11.pdf.
29. Черевко Н. Інституціоналізація медіації в судах України: між європейськими стандартами та національними викликами правозастосування. *Вища школа адвокатури НААУ*. 06.06.2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/institucionalizaciia-mediaciyi-v-sudax-ukrayini-miz-jevropeiskimi-standartami-ta-nacionalnimi-viklikami-pravozastosuvannia> (дата звернення: 21.02.2025).

30. Верховний Суд. Роль медіації, її розвиток в Україні сьогодні й точки перетину із судочинством. 17.11.2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1512260/> (дата звернення: 22.02.2025).
31. Klaus J. Hopt, Felix Steffek. Mediation : Principles and Regulation in Comparative Perspective. Oxford. 2013. 1347 p.
32. UK Parliament. Parliament.uk. 2015. URL: <https://www.parliament.uk/2015/> (дата звернення: 03.03.2025).
33. Carpenter D. Magna Carta. London, 2021. 624 p.
34. Vincent N. The Magna Carta: Origins and Legacy. Oxford. 2022. 312 p.
35. Katsh E., Rabinovich-Einy O. Digital Justice: Technology and the Internet of Disputes. Oxford. 2017. 352 p.
36. UNCITRAL. Model Law on International Commercial Conciliation. United Nations, 2002. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/modellaw/commercial_conciliation (дата звернення: 04.03.2025).
37. UNCITRAL. Model Law on International Commercial Mediation and International Settlement Agreements Resulting from Mediation with Guide to Enactment and Use. United Nations, 2018. URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/22-01363_mediation_guide_e_ebook_rev.pdf (дата звернення: 05.03.2025).
38. United Nations. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (Singapore Convention on Mediation). New York, 2019. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements (дата звернення: 05.03.2025).
39. Біцай А.В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ. 2015. 246 с.
40. Біцай А.В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85–89.

41. Stenton Doris Mary. Magna Carta. Encyclopaedia Britannica. 29 December 2025. URL: <https://www.britannica.com/topic/Magna-Carta> (дата звернення: 15.03.2025).
42. Klaus J. Hopt, Felix Steffek. Mediation : Principles and Regulation in Comparative Perspective. Oxford, 2013. 1347 p.
43. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / під ред. А. С. Чайковського та ін. Київ. 2003. 656 с.
44. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса. 2004. Т. III. Кн. 2: Статут Великого князівства Литовського 1588 року. 568 с.
45. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / під ред. А. С. Чайковського та ін. Київ. 2003. 656 с.
46. Микитин Ю.І. Історичний розвиток примирення і посередництва в джерелах права, що діяли на українських землях у XVI-XIX століттях. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 44–49.
47. Права, за якими судиться малоросійський народ (1743 р.) / під ред. Ю. С. Шемшученка. Київ. 1997. 547 с.
48. Brown H., Marriott A. ADR principles and practice. 3rd ed. London, 2011. 868 p.
49. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. *Official Journal of the European Union*. L 136. 24.05.2008. P. 3-8. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/52/oj/eng?utm_source (дата звернення: 27.03.2025).
50. Bush R.A.B., Folger J.P. The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict. San Francisco. 1994. 320 p.
51. Besemer C. Mediation. Vermittlung in Konflikten / Christoph Besemer. 8., überarb. Aufl. Stuttgart : Verlag Freies Geistesleben. 2015. 174 p.

52. Runesson E. M., Gui M.-L. *Constructive Dialogue Modelling: Speech Interaction and Rational Agents* / Emelie M. Runesson, Mei-Li Gui. Chichester : John Wiley & Sons, Ltd. 2006. 280 p.

53. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 4 ЦПК України (справа про право на оскарження) від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05> (дата звернення: 30.03.2025).

54. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 8 Конституції України (справа про верховенство права) від 29 червня 2010 р. № 17-рп/2010.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10> (дата звернення: 01.04.2025).

55. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 1 ст. 55 Конституції України (справа про право на судовий захист) від 11 жовтня 2011 р. № 10-рп/2011.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11> (дата звернення: 01.04.2025).

56. Case of Vyerentsov v. Ukraine. Application no. 20372/11. Judgment of 11 April 2013. *European Court of Human Rights*.
URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-118393> (дата звернення: 03.04.2025).

57. Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний радник*. 2014. № 2(74).
URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d1-87-d0-b8-d0-bf-d0-be-d1-82-d1-80-d1-96-d0-b1-d0-bd-d0-b0-d0-bc-d0-b5-d0-b4-d1-96-d0-b0-d1-86-d1-96-d1-8f-d1-83-d0-ba-d1-80-d0-b0-d1-97-d0-bd-d1-96/> (дата звернення: 04.04.2025).

58. Лукашевич І.М. Медіація в Україні: історико-правові передумови та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 82. ч. 1. С. 98–102.
59. Moore C. W. *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict* / Christopher W. Moore. 3rd ed. San Francisco : Jossey-Bass, 2003. 688 p.
60. Morawski L. Głównie problemy współczesnej filozofii prawa. *Prawo w toku przemian*. Warszawa, 2005. P. 214–217.
61. Шарая А.А., Панкратова Д.О. Щодо питання альтернативних способів вирішення правових спорів: порівняльний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 503–506. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-11/126 (дата звернення: 05.04.2025).
62. Фідря Ю.О. Альтернативні способи вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 2. Вип. 86. С. 242–247. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320323/310906> (дата звернення: 08.04.2025).
63. Zienkiewicz A. Mediacja jako forma wymiaru sprawiedliwości. *ADR*. 2012. Nr 4. P. 101.
64. Rol M. Mediacja jako alternatywny sposób rozwiązywania sporów na tle stosowania prawa – wybrane zagadnienia. *Kwartalnik ADR*. 2019. Nr 2(46). P. 57– 80.
65. Radulescu Dragos M. Mediation an alternative way to solve conflicts in the international business environment. *Social and Behavioral Sciences*. 2012. № 62. Pp. 290–293.
66. Николаєва В., Щербина А. Урегулювання сімейних конфліктів: міжнародний досвід медіації. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. № 12. С. 261–270. DOI: 10.31498/2617-2038.2024.12.320472.
67. Шумило М.М. Медіація як інструмент вирішення трудових спорів: невичерпний ресурс для розвантаження судової системи. *Юридична газета*.

- 12.02.2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/mediaciya-yak-instrument-virishennya-trudovih-sporiv-nevicherpniy-resurs-dlya-rozvantazhennya-sudovo.html> (дата звернення: 10.04.2025).
68. Кармаза О.О., Федоренко Т.В. Теоретична модель процесу медіації: провадження, стадії, етапи, процесуальні дії, їх співвідношення. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 1. С. 67–75. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.1.11.
69. Єрмоменко Г.В. Медіація – альтернативний спосіб розв’язання конфліктів, або і вівці цілі, і вовки не голодні. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 5. С. 67–69.
70. Резнікова В.В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія: Юридичні науки. 2012. Вип. 90. С. 10–15.
71. Moore Christopher W. *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. 4th ed. San Francisco. 2014. 704 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Mediation_Process.html?id=-45SAwAAQBAJ&redir_esc=y (дата звернення: 14.04.2025).
72. Spencer D., Brogan M. *Mediation Law and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006. 347 p. ISBN 978-0-52167-694-6. URL: https://assets.cambridge.org/97805216/76946/frontmatter/9780521676946_frontmatter.htm (дата звернення: 15.04.2025)
73. Kovach K.K. *Mediation: Principles and Practice*. 3rd ed. St. Paul, MN, 2004. 512 p.
74. Al-Khafaji Forqan Ali H. Mediation as an alternative means of resolving disputes June 2021. *Review of International Geographical Education*. 2021. № 11(2). P. 183–194.
75. Щодо заходів з недопущення і скорочення надмірного робочого навантаження на суди: Рекомендація № R (86) 12, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 16 вересня 1986 р. Рада Європи. Страсбург. 1986. 6 с. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/06.pdf> (дата звернення: 26.04.2025).
76. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ

Президента України від 10.05.2006 № 361/2006.
URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення: 29.04.2025).

77. Про медіацію : Проєкт Закону № 2480 від 27.03.2015.
URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 03.05.2025).

78. Про медіацію : Проєкт Закону України від 9 квіт. 2015 р. № 2480-1 / внес. С. В. Ківаловим, В. Й. Развадовським.
URL: https://w2.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2480-1&skl=9 (дата звернення: 03.05.2025).

79. Riskin L.L., Westbrook J., Guthrie Ch. Dispute Resolution and Lawyers. 3rd ed. 2006. P. 191–192.

80. Європейський кодекс поведінки для медіаторів.
URL: <https://www.mediation-help.com/wp-content/uploads/2024/06/evropejskij-kodeks-povedinki-mediatoriv.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

81. Про медіацію : Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ щодо проєкту Закону від 13.05.2015 № 2480. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=54558&pf35401=341881> (дата звернення: 06.05.2025).

82. Щодо медіації в у цивільних справах : Рекомендація Рес (2002) 10. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

83. Гірник А.М. Основи конфліктології : навч. посіб. Київ. 2010. 222 с.

84. Kodeks postępowania cywilnego. Dz.U. 1964 Nr 43 poz. 296 z późn. zm. Art. 183². URL: https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-cywilnego-16786199/art-183-2?utm_source=copilot.com (дата звернення: 12.05.2025).

85. Madelene de Jong. Mediation Legislation around the World – A Variety of Options for South Africa. *Potchefstroom Electronic Law Journal*. 2015. URL: <https://www.jstor.org/stable/27328021> (дата звернення: 15.05.2025).

86. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство*. 2013. № 6. С. 85–89. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2013/6_2013/19.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
87. Кодекс етики медіатора. Український центр медіації [kmbs]. URL: <https://www.ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora/2-kodeks-etyky-mediatora> (дата звернення: 23.05.2025).
88. Кодекс професійної етики медіатора: Протокол № 1/2022 від 19 лют. 2022 р. Київ. 2022. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyny-ryeekakhsua/> (дата звернення: 23.05.2025).
89. Haselgrove-Spurin, C. Mediation Methods for Mediators and Party Representatives. – 5th ed. Published by Nationwide Mediation Academy Press. *NADR UK Ltd.* 2006. URL: <https://nadr.co.uk/articles/published/mediation/000%20Chapter%20Zero%20%20%20Mediation%20Cover.pdf>
90. Legislative Decree No. 28 of 4 March 2010 on Mediation in Civil and Commercial Disputes. Italy. URL: <https://mediation-net.eu/index.php/en/law/19-italy/61-legal-frame-of-mediation-in-italy#:~:text=Legislative%20Decree%20No.%2028%20of%204%20March%202010,mandatory%20mediation%20in%20many%20civil%20and%20commercial%20cases.> (дата звернення: 26.05.2025).
91. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам – членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах. *Верховна Рада України*. Офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text
92. Аракелян Р.Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. URL: <https://uacademic.info.ua/document/0419U000685> (дата звернення: 05.06.2025).

93. Дубовик О. І. Теоретико-правові аспекти відновного правосуддя. *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 2 (11). URL: lcslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-11-2015/item/211-teoretyko-pravovi-aspekty-vidnovnoho-pravosuddya-dubovyk-o-i (дата звернення: 07.06.2025).
94. Case of Deweer v. Belgium. Application no. 6903/75. Judgment of 27 February 1980. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469> (дата звернення: 09.06.2025).
95. Al-Khafaji Forqan Ali H. Mediation as an alternative means of resolving disputes June 2021. *Review of International Geographical Education*. 2021. № 11(2). P. 183-194.
96. Аракелян Р.Ф. Генезис інституту медіації в кримінальних справах на теренах сучасної України. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 272–278. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2015/49.pdf (дата звернення: 10.06.2025).
97. Лемеха Р.І., Коверко Ю.А., Брездень В.І. Принципи інституту медіації в кримінальному процесі України. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2023. Вип. 4. С. 19–23. URL: <https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp/article/view/32/27> (дата звернення: 11.06.2025).
98. Ridley-Duff R.J., Bennett A.J. Mediation : developing a theoretical framework for understanding alternative dispute resolution. *University of Sheffield*. URL: <https://shura.shu.ac.uk/2617/> (дата звернення: 15.01.2026)
99. Alexander N. Mediation and the Art of Regulation. *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*. 2008. № 8(1). URL: <http://classic.austlii.edu.au/au/journals/QUTLawJJI/2008/1.html> (дата звернення: 25.06.2025).
100. Муляр Г.В., Добкіна К.Р. Медіація як інструмент вирішення конфліктів: теорія та практика. *Dictum Factum*. Серія: Цивільне право та процес. 2024. № 1. С. 57–61. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/312/280>
101. Скоморовський В.Б., Степаненко Н.В. Відповідальність медіаторів: міжнародні стандарти та виклики для України. *Актуальні питання у сучасній*

науці. 2025. № 10 (40). С. 579–592. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-10(40)-579-592.

102. Леко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці. 2014. 520 с.

103. Keltner John W. (Sam). Mediation: Toward a Civilized System of Dispute Resolution. Urbana, Illinois, 1987. 74 p.
URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED288219.pdf> (дата звернення: 30.06.2025).

104. Brown Carole J. Facillitative Mediation: The Classic Approach Retains Its Appeal. *Pepp. Disp. Resol. L.J.* 2004. Iss. 2.
URL: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol4/iss2/9>

105. Xavier Anil. Mediation is Here to Stay! *Indian Yearbook of International Law and Policy.* 2009. P. 363–378.
URL: https://arbitrationindia.com/pdf/mediation_tostay.pdf (дата звернення: 03.07.2025).

106. Бортник Н.П., Дубова К.О. Медіація як інноваційний механізм врегулювання спорів і трансформації конфліктів у правовій системі України. *Правові новели.* 2025. № 26. С. 289–297.
URL: http://www.legalnovels.in.ua/journal/26_2025/36.pdf

107. Рябченко Я.С. Роль медіації під час захисту суб'єктивних публічних прав учасників адміністративних відносин та її правове регулювання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2020. № 47. т. 1. С. 162–165. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc47/part_1/36.pdf (дата звернення: 10.07.2025).

108. Проєкт Закону України «Про медіацію» № 2480-1 від 09.04.2015. Верховна Рада України; автор ред. С.В. Ківалов.
URL: https://uba.ua/documents/doc/zakon_Kivalov.pdf (дата звернення: 15.01.2025).

109. Про медіацію : Проєкт Закону України від 26 черв. 2013 р. № 2425а внес. Я.П. Федочуком.

URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47637 (дата звернення: 16.07.2025).

110. Про медіацію : Проект Закону № 2480 від 27.03.2015.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 16.07.2025).

111. Tsuvina T., Vakhoniev T. Law of Ukraine 'On Mediation': Main Achievements and Further Steps of Developing Mediation in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2022. Vol. 1. Issue 1. URL: https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1643449305.pdf (дата звернення: 18.07.2025).

112. Про медіацію : Висновок Головного науково-експертного управління ВРУ щодо проекту Закону від 13.05.2015 № 2480.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54558 (дата звернення: 18.07.2025).

113. Каневська В. Від захоплення до професії : 20 років інвестицій у становлення медіації. *5 років діалогу і 25 років медіації в Україні : від протистояння до порозуміння*. 2019. С. 36–41.
URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/3/6/448168.pdf> (дата звернення: 19.07.2025).

114. Наша Спілка. Центр адаптації державної служби України. 2011. № 7.
URL: https://cay.org.ua/statica/pdf/NashaSpilka7_2011-1.pdf (дата звернення: 26.07.2025).

115. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 26.07.2025).

116. Moore Ch. W. *The mediation process: Practical strategies for resolving conflicts*. 3rd ed. San Francisco: Jossey-Bass. 2003.
URL: <https://www.beyondintractability.org/bksum/moore-mediation>

117. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації : теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів. 2017. 250 с.

118. Курс «Медіація та відновні практики» у Школі соціальної роботи НаУКМА. *Національний університет «Києво-Могилянська академія»*. 2003. URL: <https://www.ukma.edu.ua> (дата звернення: 29.07.2025).
119. ERASMUS+ Programme. Mediation: Training and Society Transformation (KA2: CBHE). Європейський Союз. 2019. URL: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu> (дата звернення: 30.07.2025).
120. Університет економіки та права «КРОК». Магістерська програма «Медіація та вирішення конфліктів». *Бізнес-школа КРОК*. 2019. URL: <https://krok.edu.ua> (дата звернення: 03.08.2025).
121. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Магістерська програма «Медіація». *Навчально-наукова лабораторія медіації, переговорів та арбітражу*. 2019. URL: <https://www.chnu.edu.ua> (дата звернення: 03.08.2025).
122. Міністерство освіти і науки України. Стандарт вищої освіти України. Спеціальність 081 «Право». Другий (магістерський) рівень. Київ. 2022. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 03.08.2025).
123. Шмаленко Ю., Єнін М., Мельник Л. Інституціоналізація медіації в Україні: ключові етапи, сучасний стан та перспективи. *Соціологічні студії*. 2023. № 2(23). С. 6–17. DOI: 10.29038/2306-3971-2023-02-11-11.
124. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Освітня програма «Врегулювання конфліктів та медіація». Київ. 2019. URL: <https://kpi.ua> (дата звернення: 06.08.2025).
125. Кисельова Т.С., Єрмоменко Г.В. Медіація в Україні: щодо необхідності нормативно-правового регулювання. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Правничі науки*. 2015. Вип. 2. С. 45–52. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2671775 (дата звернення: 08.08.2025).
126. Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01.

- Київ, 2016. 225 с.
 URL: https://elar.navs.edu.ua/bitstream/123456789/21/1/diser_iasynovskyi.PDF
 (дата звернення: 10.08.2025).
127. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: вітчизняний та зарубіжний досвід : наукова монографія / за заг. ред. В. І. Цимбалюка. Львів, 2020. 172 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dc2ad42e-bbac-4f51-a224-21101eb42cf6/content> (дата звернення: 12.08.2025).
128. Alexander N. International and comparative mediation: Legal perspectives. The Netherlands. 2009. 536 p.
129. Реєстр медіаторів-членів Національної асоціації медіаторів України. URL: <http://namu.com.ua/ua/members/> (дата звернення: 15.08.2025).
130. Кодекс професійної етики медіатора: Протокол № 1/2022 від 19 лют. 2022 р. Київ. 2022. URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyun-ryeekakhsua/> (дата звернення: 16.08.2025).
131. Press S. Institutionalization of Mediation in Comparative Perspective. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*. 2008. Vol. 10. P. 157–190.
132. Alexander N. The Mediation Metamodel : Understanding Practice. *Resolution Quarterly*. 2008. Vol. 26. No 1. P. 97–123.
133. Кологойда О. Саморегулювання професійної діяльності фондового ринку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. Вип. 92. С. 109–112.
134. Доляновська І.М. Медіація як один із способів захисту прав і свобод дитини в умовах освітнього середовища. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 3. С. 21–26.
 URL: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/57d3e9d2-6d2f-4f51-a918-ed4f04444e38/content>
135. Тарасова І.В. Медіація в гендерному вимірі. *Наукові перспективи*. 2025. № 12(66). С. 1954–1963.
 URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/34544/34520>

136. Горєлова В.Ю. Медіація : навч. посібник. Одеса. 2025. 810 с.
URL: <http://etnuir.tnu.edu.ua/handle/123456789/490> (дата звернення: 18.08.2025).
137. Горєлова В.Ю. Завдання для самостійної роботи з навчального компоненту «Медіація» : метод. посібник. Одеса. 2025. 160 с.
138. Горєлова В.Ю., Вишневська Ю. Поняття та зміст професійної етики медіатора. *Legal Horizons*. 2023. № 4. С. 34–38.
DOI: 10.54477/LH.25192353.2023.4.pp.34-38.
139. Горєлова В. Етично-правові виклики онлайн-медіації. *Юридичний вісник*. 2025. № 1. С. 24–30. DOI: 10.32782/yuv.v1.2025.3.
140. Горєлова В.Ю. Етична парадигма юридичної медіації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 6(36). С. 442–458. DOI: 10.52058/2786-6300-2025-6(36)-442-458.
141. Горєлова В.Ю. Етично-правові стандарти медіації та їх імплементація в законодавстві України: міжнародний досвід та національні перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 16–19.
DOI: 10.32782/2524-0374/2025-2/1.
142. ЮНСІТРАЛ. Типовий закон про міжнародну комерційну примирну процедуру (медіацію). Нью-Йорк. 2002.
URL: https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/ru/07-87000_ebook.pdf (дата звернення: 20.08.2025).
143. Hopt K.J., Steffek F. Mediation. Principles and Regulation in Comparative Perspective. UK, 2013. 347 p.
144. Brown H., Marriott A. ADR principles and practice. 3rd ed. London. 2011. 868 p.
145. Крутій О.М. Медіація як комунікаційний засіб розвитку корпоративної культури публічного управління в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2019. № 2.
URL: <https://periodicals.karazin.ua/db/article/download/18992/17275/>

146. Яремко О.М., Шафранський В.В. Інформування про медіацію як повноваження виконавчих органів місцевого самоврядування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 632–637. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287387/281286> (дата звернення: 25.08.2025).
147. НАДС. Медіація як ефективний інструмент врегулювання конфліктів: короткострокова програма професійного навчання : наказ НАДС від 18 грудня 2024 р. № 170–24. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/courses/mediatsiia-yak-efektyvnyi-instrument-vrehuliuvannia-konfliktiv> (дата звернення: 26.08.2025).
148. НАДС. Методичні рекомендації щодо роботи з конфліктами в органах місцевого самоврядування : затв. наказом НАДС. 2022 р. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/uploads/public/62b/1a9/af4/62b1a9af42bcc232412941.pdf> (дата звернення: 30.08.2025).
149. Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5- рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 03. 09.2025).
150. Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 р. № 17- рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (дата звернення: 10. 09.2025).
151. Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2011 р. № 10- рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-11#Text> (дата звернення: 10. 09.2025).
152. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 14.09.2025).
153. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 16.09.2025).

154. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n236> (дата звернення: 17.09.2025).
155. Мачуська І., Недільченко С., Чирик О. Comparative legal analysis of the legal regulation of the mediation institute in EU countries and in Ukraine. *SWorldJournal*. 2025. № 31–04. С. 223–229. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj31-04-042>
156. United Nations General Assembly. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015 (A/RES/70/1). URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 20.09.2025).
157. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.09.2025).
158. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 24.09.2025).
159. Council of Europe. Recommendation Rec(2002)10 of the Committee of Ministers to member states on mediation in civil matters. URL: <https://search.coe.int/cm> (дата звернення: 26.09.2025).
160. CEPEJ (European Commission for the Efficiency of Justice). Guidelines on mediation (family, civil, administrative, criminal). Strasbourg. 2007. URL: <https://rm.coe.int/mediation-development-toolkit-ensuring-implementation-of-the-cepej-gui/16808c3f52> (дата звернення: 28.09.2025).
161. Романадзе Л.Д. Критерії медіабельності в контексті системи вирішення спорів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 6 (35). С. 8–13. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v6_2020/4.pdf (дата звернення: 30.09.2025).
162. Жомарткизи М. Historical aspect of international mediation and current trends in its development. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія: Право. 2023. Вип. 79. ч. 1. С. 192–201. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/288602/282248> (дата звернення: 01.10.2025).

163. Akilina O., Mediation as a Tool for Workplace Conflict Management: International Experience and Prospects for Ukraine. *SWorldJournal*. 2025. URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj32-03-046>

164. Federal Mediation and Conciliation Service. 1947 - Establishment of FMCS. URL: <https://www.fmcs.gov/1947/> (дата звернення: 06.10.2025).

165. Federal Mediation and Conciliation Service. FMCS Fast Facts FY22 update (January 2023). Washington, D.C., 2023. 6 с. URL: <https://www.fmcs.gov/wp-content/uploads/2023/02/FMCS-Fast-Facts-FY22-update-Jan-2023.pdf> (дата звернення: 10.10.2025).

166. United Nations. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation (Singapore Convention on Mediation). Adopted on 20 December 2018. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements/ (дата звернення: 10.10.2025).

167. Токарева К. Теоретико-правовий аналіз етичних засад діяльності медіатора. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 3–4. С. 70–79. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_3-4_2020-70-79.pdf (дата звернення: 12.10.2025).

168. Подковенко Т. Моделі медіації та механізм її здійснення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 3. С. 112–118. DOI: 10.35774/app2020.03.012.

169. Riskin L.L. Understanding Mediators' Orientations, Strategies, and Techniques: A Grid for the Perplexed. *Harvard Negotiation Law Review*. 1996. July. P. 7–51. URL: https://www.researchgate.net/publication/228326672_Understanding_Mediators'_Orientations_Strategies_and_Techniques_A_Grid_for_the_Perplexed (дата звернення: 15.10.2025).

170. Alexander N. *Global Trends in Mediation*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn, 2008. 648 p.
171. Bush R.A.B., Folger J.P. *The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict*. San Francisco, 1994. 320 p.
172. Monk G., Winslade J. *Narrative Mediation: A New Approach to Conflict Resolution*. San Francisco, 2000. 268 p.
173. Katsh E., Rifkin J. *Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace*. San Francisco, 2001. 256 p.
174. Kumar A., Kumar V. AI in Mediation: Ethical Issues and Inclusivity Challenges in Access to Justice. *South India Journal of Social Sciences*. 2025. Vol. 23. No. 7. Dec. P. 25–32. DOI: 10.62656/SIJSS.v23i7.2245.
175. Abdel Wahab M. ODR and AI: The Future of Dispute Resolution. *ODR Theory and Practice: Table Manners for Personal and Social Conflicts* / ed. by M. Abdel Wahab, E. Katsh, D. Rainey. The Hague. 2012. P. 325–360.
176. Alexander N. *International and comparative mediation: Legal perspectives*. The Netherlands. 2009. 536 p.
177. Gouvernement du Québec. Conférence de règlement à l'amiable. *Portail officiel du Gouvernement du Québec*. URL: <https://www.quebec.ca/justice-et-etat-civil/modes-prevention-reglement-differends/conference-reglement-amiable> (дата звернення: 01.11.2025).
178. Божи́на Я. Досвід застосування медіації в деяких зарубіжних країнах. *Публічне право*. 2023. № 3 (51). С. 170–176. DOI: 10.32782/2306-9082/2023-51-18. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/51/18.pdf> (дата звернення: 06.11.2025).
179. Ясиновський І.Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах. *Юридичний вісник*. 2014. № 4 (33). С. 94–98. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/8396/10207> (дата звернення: 08.11.2025).
180. Kyselova T. Mediation in Ukraine : Challenges of Peace and War. *Tulane Journal of International & Comparative Law*. 2017. № 26(1). С. 107–145.

URL: <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-Mediation-in-Ukraine-TULANE-J.-OF-INT%E2%80%99L-COMP.-LAW-2017.pdf>

(дата звернення: 10.11.2025).

181. Грень Н. М. Генезис права на справедливий суд *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. Вип. 13. т. 1. С. 22–24. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc13/part_1/6.pdf

182. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ: Алерта. 2018. 182 с. ISBN 978-617-566-482-7.

183. Council of Europe. Activities of the Committee of Ministers in the field of access to justice. Strasbourg. 1980. URL: <https://rm.coe.int/activities-of-the-committee-of-ministers-in-the-field-of-access/16804f1b3c>

(дата звернення: 04.11.2025).

184. Recommendation No. R (81) 7 of the Committee of Ministers to Member States on measures facilitating access to justice. Strasbourg. 14 May 1981. URL: <https://rm.coe.int/168050e7e4> (дата звернення: 15.11.2025).

185. Recommendation No. R (86) 12 of the Committee of Ministers to Member States concerning measures to prevent and reduce the excessive workload in the courts. Strasbourg. 1986. URL: <https://rm.coe.int/16804e8c7f> (дата звернення: 15.11.2025).

186. Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on family mediation. Strasbourg. 1998. URL: <https://rm.coe.int/16805e7f8a> (дата звернення: 15.11.2025).

187. Recommendation No. R (99) 19 of the Committee of Ministers to Member States concerning mediation in penal matters. Strasbourg. 1999. URL: <https://rm.coe.int/16805e2c09> (дата звернення: 15.11.2025).

188. Recommendation Rec (2001) 9 of the Committee of Ministers to Member States on alternatives to litigation between administrative authorities and private

- parties. Strasbourg. 2001. URL: <https://rm.coe.int/16805e2b59> (дата звернення: 16.11.2025).
189. Recommendation Rec (2002) 10 of the Committee of Ministers to Member States on mediation in civil matters. Strasbourg. 2002. URL: <https://rm.coe.int/16805e2c1a> (дата звернення: 16.11.2025).
190. Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung (Mediationsgesetz) vom 21. Juli 2012. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/mediationsg/>
191. Hopt K.J., Steffek F. Mediation: Principles, Regulation, and Reform. Oxford, 2013. URL: <https://academic.oup.com/book/34838> (дата звернення: 22.11.2025).
192. OECD. Resolving Tax Disputes: Use of Mediation and Arbitration. Paris. 2013. URL: <https://www.oecd.org/tax/dispute/> (дата звернення: 25.11.2025).
193. De Graaf K.J., Marseille A.T., Tolsma H.D. Mediation in Administrative Proceedings: A Comparative Perspective. *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law* / ed. by D. C. Dragos, B. Neamtu. Berlin ; Heidelberg, 2014. Chapter 19. P. 589–605. URL: https://pure.rug.nl/ws/files/14920995/ADR_in_European_Administrative_Law_De_Graaf_Marseille_Tolsma.pdf (дата звернення: 27.11.2025).
194. Vos R. Mediating Tax Disputes in the Netherlands. *Dutch-Flemish Magazine for Mediation and Conflict Management*. 2014. Vol. 18. No. 3. P. 1–7. URL: <https://www.hertoghsadvocaten.nl/upload/file/quick/Vos-Mediation-tax-dispute-VAT.pdf> (дата звернення: 29.11.2025).
195. Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law / eds. D. C. Dragos, B. Neamtu. 2014. DOI: 10.1007/978-3-642-34946-1_19.
196. Dispute Act (Act of 17 June 2005 No. 90 relating to mediation and procedure in civil disputes – Tvisteloven). Oslo, 2005. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-06-17-90> (дата звернення: 01.12.2025).
197. Australian Taxation Office. Official website. Canberra, 1993. URL: <https://www.ato.gov.au/> (дата звернення: 02.12.2025).

198. Haslehner W., Lyons T., Pantazatou A., Kofler G., Rust A. (eds.) *Alternative Dispute Resolution and Tax Disputes*. Cheltenham, UK. 2023. 368 p. (Elgar Tax Law and Practice series). URL: <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/alternative-dispute-resolution-and-tax-disputes-9781803920375.html>
199. Federal Court of Australia Act 1976 (Cth). Federal Court of Australia Act. Canberra. No. 156. 1976. URL: <https://natlex.ilo.org/dyn/natlex2/natlex2/files/download/83833/AUS83833.pdf> (дата звернення: 04.12.2025).
200. Internal Revenue Service. Appeals Mediation Programs. Washington, D.C., 2025. URL: <https://www.irs.gov/appeals/appeals-mediation-programs> (дата звернення: 04.12.2025).
201. Internal Revenue Service. Mediation Can Help Taxpayers Resolve Tax Issues. *IRS Tax Tip 2025-34*. May 30. 2025. URL: <https://www.irs.gov/newsroom/mediation-can-help-taxpayers-resolve-tax-issues> (дата звернення: 05.12.2025).
202. Internal Revenue Service. IRS Initiates Fast Track Settlement Pilot Programs to Improve ADR Options. *IR-2025-14*. Jan. 15, 2025. URL: <https://www.irs.gov/newsroom/irs-initiates-fast-track-settlement-pilot-programs-in-effort-to-make-alternative-dispute-resolution-faster-and-easier>
203. Bernt C. Custody Mediation in Norwegian Courts: A Conglomeration of Roles and Processes. *Nordic Mediation Research*. Cham. 2018. P. 105132. DOI: 10.1007/978-3-319-73019-6_7.
204. German Code of Civil Procedure (Zivilprozessordnung, ZPO) / Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/ (дата звернення: 08.12.2025).
205. California DMV New Laws 2025: What Every Driver Should Know. *Search Hounds*. 2025. URL: <https://www.searchhounds.com/articles/california-dmv-new-laws-2025-what-every-driver.html> (дата звернення: 10.12.2025).
206. Texas Civil Practice and Remedies Code. Texas Statutes. Austin, TX, 2025. URL: https://texas.public.law/statutes/tex._civ._practice_and_remedies_code

207. Sugawara I., Huo Y.J. Disputes in Japan: A cross-cultural test of the procedural justice model. *Social Justice Research*. 1994. Vol. 7. P. 129–144. DOI: 10.1007/BF02337295.
208. Biatecki M. Mediacja w postępowaniu cywilnym. Warszawa, 2012. 280 s.
209. Tochtermann P. Mediation in Germany: The German Mediation Act—Alternative Dispute Resolution at the Crossroads. *EU Mediation Law and Practice* / eds. G. De Palo, M. Trevor. Oxford, 2012. P. 521–584. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199653485.003.0008.
210. Hopt K.J., Steffek F. Mediation : Principles and Regulation in Comparative Perspective. Oxford, 2013. 1347 p.
211. Barreau du Québec. Let's settle amicably. URL: <https://www.barreau.qc.ca/en/general-public/lets-settle-amicably/>
212. Wei Z. The Rationality and System Perfection of Identity Compatibility between Arbitrator and Mediator in the Med-Arb Model. *Beijing Law Review*. 2024. Vol. 15. P. 761–775. DOI: 10.4236/blr.2024.152046.
213. Legislation & Legal Opinion Commission (Bahrain). Legislative Decree No. (22) of 2019 regarding Mediation for the Resolution of Disputes. URL: <https://www.lloc.gov.bh> (дата звернення: 16.12.2025).
214. Bahrain Chamber for Dispute Resolution. Rules of Mediation. URL: <https://www.bcdr.org/mediation> (дата звернення: 14.05.2025).
215. Lebanese Parliament. Law No. 82/2018 on Judicial Mediation. URL: <https://www.lp.gov.lb> (дата звернення: 16.12.2025).
216. 1983 لسنة (11) رقم قانون تنظيم الوكالة والوساطة التجارية (Закон про регулювання агентської та комерційної посередницької діяльності № 11 від 1983 р.). URL: <https://wiki.dorar-aliraq.net/iraqilaws/?p=18285> (дата звернення: 16.12.2025).
217. Bercovitch J., Jackson R. Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods, and Approaches. Ann Arbor, 2009. 280 p.

218. Convention for the Pacific Settlement of International Disputes. – The Hague, 18 Oct. 1907. URL: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1907-The-Hague-Convention-for-the-Pacific-Settlement-of-International-Disputes-1-1-1.pdf>.
219. Moore C.W. *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. 4th ed. San Francisco, 2014. 616 p.
220. United Nations. *United Nations Guidance for Effective Mediation*. –New York: UN. 2012. 26 p.
URL: <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/document/files/2022/09/guidanceeffectivemediationundpa2012english0.pdf>.
221. UNESCO. *Rules of Procedure for Mediation and Conciliation for the Protection of Cultural Heritage*. – Paris : UNESCO, 2019. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192534_eng/PDF/192534eng.pdf.
(дата звернення: 18.12.2025).
222. Степаненко Н.В. Медіація як інструмент трансформації правосуддя в Україні: теоретико-практичний аналіз та європейський контекст. *Наукові перспективи*. 2025. № 10(64). С. 1136–1147. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-10(64)-1136-1147.
223. European Mediation Academy. Official website.
URL: https://emeac.eu/web/en/?European_Mediation_Academy
224. Center for International Mediators and Arbitrators (CIMA). Official website.
URL: <https://thecima.org> (дата звернення: 18.12.2025).
225. International Mediation Institute (IMI). Official website.
URL: <https://www.imimmediation.org> (дата звернення: 24.12.2025).
226. Марина Ю.Ю. Становлення системи підготовки медіаторів в Україні: концепція послідовності сертифікації та її правові засади. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12(52). С. 2765–2777. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-12(52)-2765-2777.